

FACULTEIT
RECHTSGELEERDHEID

Crossnationale vergelijking naar de aanpak van pesten op school: België, Nederland & Zweden doorgelicht.

Masterproef neergelegd tot het behalen van
de graad van Master in de criminologische wetenschappen
door 00703982 Blomme Sarah

Academiejaar 2012-2013

Promotor :
Prof. Dr. Lieven Pauwels

Commissarissen :
Van Audenhove Sharon
Van Damme Anjuli

Trefwoorden

Traditioneel pesten op school

Preventie

Aanpak

Effectieve interventie

België, Nederland en Zweden

Vergelijkende studie

Toegankelijkheidsformulier

FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID

Verklaring inzake toegankelijkheid van de masterproef criminologische wetenschappen

Ondergetekende,

Blomme Sarah, 00703982

geeft hierbij aan derden,

zijnde andere personen dan de promotor (en eventuele co-promotor), de commissarissen of leden van de examencommissie van de master in de criminologische wetenschappen,

[de toelating] ~~[geen toelating]~~

om deze masterproef in te zien, deze geheel of gedeeltelijk te kopiëren of er, indien beschikbaar, een elektronische kopie van te bekomen, waarbij deze derden er uiteraard slechts zullen kunnen naar verwijzen of uit citeren mits zij correct en volledig de bron vermelden.

Deze verklaring wordt in zoveel exemplaren opgemaakt als het aantal exemplaren waarin de masterproef moet worden ingediend, en dient in elk van die exemplaren ingebonden onmiddellijk na het titelblad.

Datum: 20/12/2012

Handtekening:

Woord vooraf

Deze Masterproef vormt het sluitstuk van “*de schoonste tijd uit mijn leven*”. Iets meer dan vijf jaar heeft het studentenleven mij in haar greep gehad en vandaag zeg ik vaarwel met deze Masterproef.

Vooraleer gestart kan worden met het lezen van de Masterproef, wens ik uitdrukkelijk enkele mensen te bedanken die nooit hun geloof in mij verloren zijn.

In eerste instantie dank ik Prof. Dr. Lieven Pauwels, mijn promotor van deze Masterproef. Telkens stond hij klaar met gerichte feedback en gepaste informatie wanneer dat nodig was.

Verder wens ik mijn ouders te bedanken voor hun onvoorwaardelijke steun en geloof de voorbije jaren, voor de schouderklopjes bij teleurstellingen, voor hun vreugde bij successen, voor al die jaren op kot, kortom: voor alles. Ook mijn broer, Jonas, stel ik in de kijker, voor het kritisch nalezen deze proef.

Bedankt!

Inhoudsopgave

Trefwoorden	ii
Toegankelijkheidsformulier	ii
Woord vooraf	iii
Inhoudsopgave.....	iv
Inleiding.....	1
Probleemstelling	4
Onderzoeksmethodologie	4
Structuur van de Masterproef	5
Hoofdstuk 1. Theoretisch kader	7
1.1. Inleiding	7
1.2. Pesten op school	7
1.2.1. Definitie	7
1.2.2. Pesten op school.....	9
1.2.2.1. Risicofactoren.....	10
1.2.2.2. Gevolgen van pesten	18
1.2.2.3. De school als setting.....	20
1.2.3. Etiologische theorieën als verklaring pestgedrag?.....	21
1.2.4. Tekortkomingen in onderzoek naar pesten op school.....	23
1.3. Etiologische inbedding van het begrip pesten	24
1.4. Conclusie	26
Hoofdstuk 2. Onderzoeksmethodologie	27
2.1. Inleiding	27
2.2. Vergelijkend onderzoek.....	28
2.3. Methodische knelpunten.....	30
2.4. Conclusie	31

Hoofdstuk 3. Crossnationale studie.....	32
3.1. Inleiding.....	32
3.2. Uiteenzetting van de settings: België, Nederland & Zweden.....	32
3.2.1. België.....	32
3.2.1.1. Wettelijke omkadering.....	32
3.2.1.2. Visie op criminaliteitsbestrijding.....	33
3.2.1.3. Jeugdbeleid.....	35
3.2.2. Nederland.....	39
3.2.2.1. Wettelijke omkadering.....	40
3.2.2.2. Visie op criminaliteitsbestrijding.....	42
3.2.2.3. Jeugdbeleid.....	44
3.2.3. Zweden.....	46
3.2.3.1. Wettelijke omkadering.....	48
3.2.3.2. Visie op criminaliteitsbestrijding.....	50
3.2.3.3. Jeugdbeleid.....	52
3.3. Pesten op school in België, Nederland & Zweden.....	55
3.3.1. Inleiding.....	55
3.3.2. Prevalentie.....	55
3.3.3. Preventie- en interventie maatregelen.....	57
3.3.3.1. België.....	61
3.3.3.2. Nederland.....	65
3.3.3.3. Zweden.....	70
3.4. Conclusie.....	74
Hoofdstuk 4. Crossnationale vergelijking naar de aanpak van pesten op school.....	75
4.1. Inleiding.....	75
4.2. Wettelijk kader.....	75
4.3. Visie op criminaliteitsbestrijding.....	77

4.4. Jeugdbeleid	79
4.5. Prevalentie	80
4.6. Preventie- en interventie maatregelen	82
4.7. Conclusie	86
Hoofdstuk 5. Algemene conclusie en kritische bedenkingen.....	88
Bibliografie.....	93

Inleiding

Pestgedrag wordt wereldwijd erkend als problematisch, niet enkel voor de individuen die er bij betrokken raken, ook voor de organisaties waarin het voorkomt en voor de bredere gemeenschap (Monks & Coyne, 2011). Hoewel pesten als fenomeen al sinds mensenheugenis voorkomt, is men pas met systematisch onderzoek naar pestgedrag gestart in de jaren 70 van vorige eeuw en dit beperkte zich dan nog tot enkel tot de Noord-Europese landen, onder leiding van Dan Olweus¹. In de jaren 80 en 90 kregen andere landen zoals Groot-Brittannië, Nederland, Canada en de Verenigde Staten ook aandacht voor het pestfenomeen (Olweus, 1996; Monks & Coyne, 2011). Sindsdien bestaan er talrijke boeken en artikelen over dit onderwerp. Empirische onderzoeken deden hun intrede om allerlei factoren en oorzaken van pestgedrag bloot te leggen, en de meeste hiervan werden verricht in de schoolse omgeving. Een andere setting waar pesten vaak wordt onderzocht, is de werkomgeving.

Niet alleen wordt er in onderzoek naar pesten aandacht besteed aan de oorzaken en risicofactoren van pestgedrag, ook staan de negatieve gevolgen die pesten kunnen meebrengen centraal. Verschillende studies van het voorbije decennium toonden aan dat er negatieve ontwikkelingsuitkomsten voor zowel de pestkoppen als de slachtoffers in het verschiet zijn (Graham et al., 2003; Swearer & Espelage, 2004; Swearer et al., 2004 in Berger, Karimpour & Rodkin, 2008). Kinderen die slachtoffer geworden zijn van pesten, hebben namelijk meer kans op het ontwikkelen van interne (depressie, angst en terugtrekking) en externe (agressieve en delinquente gedragingen stellen) problematieken. Ze vertonen eveneens een daling in hun zelfwaardering en zijn niet zo populair bij hun leeftijdsgenoten (Hodges et al., 1999; Juvonen et al., 2001 in Berger et al., 2008).

Dat pesten nog ernstigere gevolgen kan hebben, blijkt uit deze recente gemediatiseerde gebeurtenissen: “Moeder van Kayleigh (13 jaar) plaatst filmpje op eigen Facebookpagina waarop te zien is hoe haar dochter gepest, getreiterd, geschopt en geslagen wordt door een groep tienermeisjes. Kayleighs’ school reageert geschokt, maar geeft aan dat het nog niet zeker is dat de pestkoppen van school gestuurd zullen worden (Knack, 29 juni 2012).” “Lisa (16 jaar) stapt uit het leven nadat de pesterijen op school haar teveel zijn geworden, haar broer doet een emotionele oproep via zijn Facebookpagina om pesters te stoppen (Het Nieuwsblad, 11 oktober 2011).” “Priscilla (14 jaar) werd letterlijk dood gepest en getreiterd (Het Nieuwsblad, 24 juli 2012).” “Een jong talent bij Club Brugge stapt uit de ploeg omdat de

¹ Dan Olweus is geboren in Zweden en geeft les aan een Universiteit in Noorwegen.

pesterijen hem teveel geworden zijn (Gazet van Antwerpen, 6 november 2012)”. “Tim uit Nederland laat een emotionele afscheidsbrief achter na het plegen van zelfmoord omwille van jarenlange pesterijen (Het Nieuwsblad, 5 november 2012).”

Initiatieven om pesten te voorkomen en aan te pakken ontstonden vanuit allerlei verschillende hoeken: overheden die wetten opmaken om pestgedrag aan te pakken en te bestraffen, optekenen van richtlijnen voor instituties om pestgedrag te voorkomen, praktijkwerkers die preventie- en interventiemodellen ontwikkelden voor diegenen die meer kans hebben om betrokken te zijn bij pestgedrag, enzovoort (Monks & Coyne, 2011).

Door de jaren heen is het fenomeen pesten eveneens mee geëvolueerd naar de hedendaagse tijd. Meer en meer komt de problematiek rond cyberpesten² in het beeld, waardoor dit een nieuwere vorm van aanpak en onderzoek vereist. In Vlaanderen kan Prof. Dr. Heidi Vandebosch³ beschouwd worden als de belangrijkste onderzoekster van het thema cyberpesten. Het thesisonderzoek van Magali Van Gampelaere⁴ (2012) aan de Universiteit Gent onderzocht eveneens deze nieuwe, hedendaagse vorm van pesten.

Vandaag beschouwen we dan ook twee hoofdvormen van pesten: traditioneel pesten en cyberpesten. In deze Masterproef wordt de focus gelegd op de aanpak van het traditioneel pesten op school, aangezien talrijke empirische onderzoeken aantonen dat het vertonen of ervaren van pestgedrag op vroege leeftijd een predictie kan zijn tot later delinquent gedrag. Uit de bevindingen van een onderzoek van Olweus (2011), een internationaal expert in onderzoek naar pesten, kon eveneens vastgesteld worden dat er redenen toe waren om een oververtegenwoordiging van vroegere pesters te verwachten in de misdaadregisters. Het gemiddeld aantal veroordelingen voor de gemiddelde pester lag vier keer hoger dan voor de gemiddelde niet-pester. Andere onderzoeken van Olweus (1993, 1994, 2011) hebben aangetoond dat jongeren die getroffen worden door pestgedrag, een hogere kans hebben om een depressie te ontwikkelen, angst hebben, wantrouwig zijn tegenover andere personen en een laag zelfbeeld ontwikkelen. De maatschappij zou dus veel geld kunnen besparen indien er

²Cyberpesten is pesten via internet of telefoon. Het pesten zelf is meestal niet anders dan bij traditioneel pesten: het gaat vaak om uitschelden, belachelijk maken en buiten sluiten.(pestweb.nl)

³ Prof. Dr. Vandebosch doceert aan de Universiteit van Antwerpen en voert sinds 2006 intensief onderzoek uit naar cyberpesten in Vlaanderen.

⁴ Magali Van Gampelaere (2011-2012): Traditioneel pesten versus cyberpesten onder jongeren: een vergelijkende analyse naar slachtofferschap, ouderschap en gevolgen. Deze Masterproef voerde een empirisch onderzoek uit naar verschillen in de aard en omvang van cyberpesten en traditioneel pesten, zowel voor ouderschap als slachtofferschap. Er werd eveneens aandacht besteed aan de gevolgen van het slachtofferschap.

effectieve en efficiënte preventies en interventies gebeuren tegen dergelijke problemen in de scholen.

Er wordt bewust gekozen om enkel het thema pesten op school aan te pakken en de aandacht niet te vestigen op cyberpesten, ondanks dit ook zeer actueel is. Deze Masterproef legt de focus op de school, aangezien onze jongeren daar een substantiële tijd van hun leven doorbrengen en het dus logisch is dat veel pestgedrag gekaderd kan worden in de schoolomgeving. De school heeft als opgave een veilige omgeving te creëren voor jongeren, maar toch gaan er nog te veel jongeren naar school met de angst om aangevallen of gepest te worden. De noodzaak tot een effectieve aanpak dringt zich op.

Vanzelfsprekend doen zich niet enkel in België pesterijen voor op scholen, waardoor deze Masterproef tot doel stelt te onderzoeken in welke mate er aandacht is voor een effectief beleid ter aanpak van pesten op school in Europese landen. Omdat het onmogelijk is om voor een Masterproef een beeld te krijgen over de gehele Europese situatie, besteden we aandacht aan een Noord-Europese welvaartstaat, Zweden en twee West-Europese welvaartstaten, België en Nederland.

Aan de hand van een vergelijkende studie wordt in deze Masterproef nagegaan wat de aanpak van traditioneel pesten op school inhoudt in deze drie landen.

Probleemstelling

De probleemstelling van deze Masterproef wordt toegelicht aan de hand van een centrale doel- en vraagstelling.

Deze Masterproef stelt tot doel een vergelijkende analyse te maken van de aanpak die de drie landen⁵ hanteren tegen pesten op school. De probleemstelling wordt geformuleerd aan de hand van twee centrale onderzoeksvragen.

(1) De eerste onderzoeksvraag is beschrijvend van aard en houdt het volgende in: In welke mate is er sprake van een pestproblematiek in België, Nederland en Zweden? Om op deze vraag een antwoord te verkrijgen, dienen we volgende deelvragen te beantwoorden: (a) wanneer spreken we van een pestproblematiek? (b) welke factoren kenmerken daders en slachtoffers van pesten? (c) wat is de prevalentie van pesten op school in België, Nederland en Zweden?

(2) De tweede onderzoeksvraag tracht een antwoord te formuleren op de volgende vraag: Hoe voorziet men in een aanpak van pestgedrag op scholen in België, Nederland en Zweden? Om een zicht te krijgen op deze ruime onderzoeksvraag, kiezen we ervoor de onderzoeksvraag op te delen in verschillende aandachtspunten: (a) hebben de landen wettelijke regelingen wat betreft pesten op school? (b) welke visie koesteren de landen ten opzichte van hun jeugd? (c) welke visie op criminaliteitsbestrijding heerst er in de landen van onderzoek? (d) welke zijn de kenmerkende preventie- en interventieprojecten van de landen? (e) Welke verschillen en gelijkenissen vallen op tussen de diverse landen?

Deze onderzoeksvraag is zowel beschrijvend als verklarend van aard.

Onderzoeksmethodologie

Voor deze Masterproef hebben we gekozen om een vergelijkende studie op te zetten naar de aanpak van pesten op school in België, Nederland en Zweden. Om deze vergelijkende studie tot een goed einde te brengen, is het van belang om op een diepgaande manier literatuur te bestuderen rond het thema “pesten op school” en van de drie landen die centraal staan. Meer

⁵ Wanneer we het in deze Masterproef hebben over *drie landen*, worden hier steeds België, Nederland en Zweden mee bedoeld.

informatie rond de onderzoeksmethodologie, kan gevonden worden in het tweede hoofdstuk van deze Masterproef.

Structuur van de Masterproef

Deze Masterproef is als volgt gestructureerd:

Het eerste hoofdstuk behandelt de thematiek pesten. Pesten is een begrip dat veelzijdig geïnterpreteerd en bestudeerd kan worden. Het is van belang een breed kennisveld te creëren en aandacht schenken aan alle aspecten rond pesten. Zo worden de oorzaken van pestgedrag, de risicofactoren en de gevolgen die pesten met zich mee kan brengen, besproken. Eveneens wordt aandacht besteed aan de kenmerken van daders van pesten, alsook aan typische kenmerken van de slachtoffers.

Vervolgens schenken we aandacht aan de keuze voor de school als setting voor deze Masterproef, aangezien we het enkel over traditioneel pesten op school hebben.

Nadien worden ingegaan op een empirisch onderzoek van Moon et al. (2011) uit de doeken gedaan in de zoektocht naar een etiologische verklaring van pestgedrag. Hierop volgt een kort stukje over een belangrijke tekortkoming in onderzoek naar pesten op school.

Ten slotte hebben we nog aandacht voor de etiologische inbedding van het begrip pesten.

Het tweede hoofdstuk bespreekt de onderzoeksmethodologie die gehanteerd wordt in deze Masterproef. Er wordt verklaard hoe het vergelijkend onderzoek tot stand is gekomen en met welke methodologische knelpunten er rekening moet gehouden worden.

In het derde hoofdstuk wordt een crossnationale studie uitgevoerd naar de landen van onderzoek. We gaan op zoek naar nationale wetten die met pesten te maken hebben, bestuderen de visie op criminaliteitsbestrijding in de landen van onderzoek en we hebben ten slotte nog aandacht voor het jeugdbeleid dat zich doorheen de jaren gevormd heeft.

Vervolgens besteden we aandacht aan de pestproblematiek in België, Nederland en Zweden. Zowel de prevalentie als talrijke interventie maatregelen worden besproken in dit onderdeel.

Het vierde hoofdstuk bundelt alle kennis uit de voorgaande hoofdstukken waardoor er overgegaan kan worden tot een kritische vergelijking van de gegevens. Aan de hand van

samenvattende schema's zetten we de vergelijking van de aanpak van pesten op school in de drie landen neer.

Eindigen doen we deze Masterproef met een vijfde hoofdstuk dat de algemene conclusie en een kritische reflectie omvat.

Hoofdstuk 1. Theoretisch kader

1.1. Inleiding

Het eerste hoofdstuk gaat dieper in op de theoretische concepten die centraal staan in deze Masterproef. Deze centrale concepten zijn van belang om het onderzoeksdomein af te bakenen in deze Masterproef.

Eerst en vooral staat het thema pesten op school centraal. Het is belangrijk af te bakenen hoe ver “pesten” besproken wordt in deze Masterproef, aangezien pesten uit verschillende dimensies bestaat. Oorzaken, risicofactoren en gevolgen die samenhangen met pesten worden hier bestudeerd. Vervolgens hebben we aandacht voor de school als setting en eindigen doen we de eerste paragraaf met enerzijds een blik te werpen op een empirisch onderzoek dat op zoek ging naar theorieën die pestgedrag kunnen verklaren en anderzijds bemerken we een belangrijke tekortkoming in onderzoek naar pesten.

Ten slotte schenken we aandacht aan de inbedding van het fenomeen pesten binnen de theorievorming doorheen de tijd.

1.2. Pesten op school

1.2.1. Definitie

Ondanks dat het fenomeen “pesten op school” al uitgebreid werd bestudeerd in internationale en culturele settings, is men er nog niet in geslaagd om een uniforme definitie te formuleren. (Bosworth et al., 1999; Siann et al., 1994; Moon, Hwang & McCluskey, 2011). Iedere definitie heeft wel gemeenschappelijkheden, namelijk dat pestgedrag fysieke en verbale aanvallen inhoudt, intimiderend werkt ten opzichte van de slachtoffers, en gebeurt door een individuele student of een groep van studenten over een uitgebreide periode in de tijd (Espelage & Swearer, 2003).

Hazler, Hoover & Oliver (1992) stelden dat pesten een vorm van agressie is waarbij een student, of een groep van studenten, een slachtoffer fysiek en psychologisch misbruiken gedurende een tijd. Randall (1997) stelde eveneens dat pesten agressief gedrag is dat opkomt door de vastberadenheid om iemand fysiek of psychologisch te doen lijden. Deze twee definities zijn representatief voor de klassieke definities van pesten. Cartwright (1995) echter, zag pesten niet als iets ernstig, eerder als horende tot de natuur van het opgroeien. Hij stelde

zelf dat het kinderen en jongeren hard maakt en hen zo voorbereid op de volwassenheid (Ma et al., 2001).

In zowel de Europese landen als in de Verenigde Staten zijn de onderzoekers het er mee eens dat pesten op school een wijdverspreid sociaal probleem is. Batsche en Knoff (1994) vatten het als volgt samen:

“Bullying may be the most prevalent form of violence in the schools and the form that is likely to affect the greatest number of students”

De auteur die waarschijnlijk het meest geschreven heeft over pesten op school, is Dan Olweus. Hij startte in de jaren 70 een grootschalig onderzoek, wat vandaag beschouwd wordt als het eerste wetenschappelijk onderzoek van de pestproblematiek en diens slachtoffers. In de jaren 80 startte hij het eerste systematisch onderzoek naar interventies van pesten en beschreef daarvan de positieve effecten. Op het einde van de jaren negentig voerde hij opnieuw enkele grootschalige onderzoeken, met verschillende onderzoeksopzetten, welke eveneens tot positieve resultaten leidden. Zijn boek *‘Bullying at School: What We Know and What We Can Do (1993)’*, is het meest bekend.

Olweus (1993) stelt vast dat van pesten wordt gesproken als een persoon herhaaldelijk en langdurig blootgesteld wordt aan negatieve handelingen verricht door een of meer personen. Bij pesten zijn een pestkop⁶ en een gepeste te onderscheiden. De gepeste wordt vaak sociaal niet aanvaard.

Olweus stelt ook dat er twee vormen zijn van pesten, direct en indirect. Direct pesten houdt een openlijke agressie in door het plegen van fysiek en verbaal geweld. Indirect pesten omarmt dan vormen van sociale isolatie of uitsluiting door de groep.

Roland (in van der Ploeg & Mooij, 1998) legt in zijn definitie ook nadruk op de weerloosheid van de gepeste. Hij omschrijft pesten als een langdurig fysiek of psychologisch geweld, uitgeoefend door een persoon of een groep, en gericht tegen een persoon die zich in de actuele situatie niet kan verdedigen.

De definitie van pesten die meer en meer gebruikt en geaccepteerd wordt door onderzoekers en praktijkwerkers, bestaat uit drie criteria. Pesten is (1) intentioneel negatief gedrag dat (2) typisch herhalend optreedt en (3) gericht is tegen een persoon die moeilijkheden heeft om

⁶ In deze Masterproef worden de termen pestkop en pester door elkaar gebruikt.

zichzelf te verdedigen. Pesten wordt beschouwd als een speciale vorm van agressief gedrag dat de rechten van anderen misbruikt (Olweus, 2011).

Ook wanneer wij het in deze Masterproef hebben over pesten, houden we deze definitie van Olweus in ons achterhoofd.

1.2.2. Pesten op school

Olweus (1978, 1993, 1994) was de eerste die systematisch onderzoek opzette rond pesten op school. Hij vond dat 7% van zijn steekproef met Noord-Europese jongeren betrokken was bij pestgedrag, en tussen 5% en 15% van de studenten gaven aan gepest te worden. Onderzoeken in andere landen, opgezet om de prevalentie van pestgedrag te kennen, tonen aan dat pesten op school een globaal fenomeen is (Moon et al., 2011). Nansel et al. (2001) bestudeerden een representatieve steekproef van Amerikaanse jongeren van de zesde tot de tiende graad, en vonden dat ongeveer 13% van deze jongeren als daders betrokken waren bij pestgedrag. Eveneens vonden ze dat 10,6% slachtoffers waren en 6,3% zowel pester als slachtoffer waren. Wong (2004) analyseerde een steekproef van 7025 studenten van zowel lagere als secundaire scholen in Hong Kong en vond dat respectievelijk 23% en 17% van de studenten deelnamen aan fysieke pesterijen. Baldry en Farrington (2000) dan, toonden met hun studie van 238 studenten in Italië aan dat meer dan helft (53%) aangaf anderen gepest te hebben in de drie maand voorafgaand aan het onderzoek

Andere onderzoeken toonden aan dat de pestkoppen op latere leeftijd meer geneigd zijn tot antisociaal en crimineel gedrag (Batsche & Knoff, 1994; Farrington, 1991; Loeber & Dishion, 1983; Olweus, 1993; Moon et al., 2011). Farrington (1991) vond bijvoorbeeld een positieve relatie tussen pestgedrag tijdens de jeugd en criminele gedragingen tijdens de volwassen jaren.

Lee (in Moon et al., 2011) vond dat de schoolautoriteiten het bestaan van pesten op school ontkenden of de prevalentie verminderd weergaven. Dit toont aan dat de scholen en leerkrachten niet genoeg aandacht schenken aan pestgedrag en zich niet volledig bewust zijn van de gevolgen dat pestgedrag kan meebrengen.

Hoewel pesten wereldwijd aanschouwd wordt als een sociaal probleem, weten scholen noch de ouders, noch derden, vaak niet hoe ze met pesten moeten omgaan (Ma et al., 2001). Onderzoekers spreken van een zogenaamde maatschappelijke tolerantie. Ambert (1994) schreef de maatschappelijke tolerantie toe aan drie factoren: (a) pesten gebeurt meestal in

private settings, waar geen ouderlijke controle aanwezig is (b) veel volwassenen hebben het idee dat kinderen onschuldig zijn en (c) vele welzijnsprogramma's voor kinderen leggen te sterk de nadruk op de rol van de familie, en vooral van de moeder, als de primaire invloed op kinderen en negeren hierbij de invloed van leeftijdsgenoten.

Omwille van de omvang van het pestprobleem op school, is het van belang een daadkrachtig beleid te hebben die het probleem kan inperken.

1.2.2.1. Risicofactoren

Kinderen die pesten en/of gepest worden, hebben vaak specifieke kenmerken waardoor ze meer kans hebben om betrokken te raken bij peestsituaties. Risicofactoren kunnen zich op verschillende niveaus van de samenleving voordoen. Daarom gebruiken we elementen van de structuur van het ecologische systeemmodel van Bronfenbrenner (1986) om de risicofactoren te kaderen binnen de context van de samenleving. Bronfenbrenner stelde immers dat de ontwikkeling van een kind wordt beïnvloed door de omgevingen waarin het kind opgroeit of waaraan het deelneemt. Hier hebben we expliciet aandacht voor het microsysteem en het exosysteem aangezien er op deze niveaus het meeste onderzoek naar pesten verricht is.

Onder de verschillende niveaus kunnen we onder andere individuele factoren, familiale factoren, kenmerken van leeftijdsgenoten en schoolfactoren onderscheiden (Centre for the Study and Prevention of Violence, 2001). Eveneens hebben we aandacht voor enerzijds risicofactoren waardoor men overgaat tot het stellen van pestgedrag en anderzijds voor de risicofactoren die het individu meer risico geeft om slachtoffer te worden van pesterijen door leeftijdsgenoten.

Verscheidene studies hebben onderzoek gedaan naar de associatie van pestgedrag en individuele karakteristieken (zoals leeftijd, geslacht, psychosociale problemen, ...), directe relaties (met onder andere familie en leeftijdsgenoten) en de schoolomgeving. Slechts enkele auteurs hebben breder onderzoek gevoerd naar pestgedrag door associaties te zoeken met de buurt en culturele invloeden (waaronder Barboza et al., 2009; Hong & Espelage, 2012). Effectieve preventie- en interventiestrategieën tegen pesten zijn erop gericht om verschillende contexten te benaderen, waardoor het van belang is de ecologische systemen te kennen die een invloed kunnen uitoefenen op pestgedrag en slachtofferschap (Espelage & Horne, 2008; Limber, 2006).

Vooraleer dieper in te gaan op de elementen van het ecologische systeemmodel van Bronfenbrenner, hechten we belang aan een aantal sociodemografische kenmerken die geassocieerd kunnen worden met pestgedrag op school.

Leeftijd

Een aantal onderzoekers vonden dat de frequentie van pestgedrag op school steeg in de middelbare school, om nadien in de hogeschool terug te dalen (Espelage & Horne, 2008; Nansel et al., 2001; Pellegrini & Bartini, 2000; Smith, Madsen, & Moody, 1999; Olweus, 1993). Het onderzoek van O'Connell, Pepler & Craig (1999) vond dat oudere jongens meer deelnamen in het stellen van pestgedrag dan jongere jongens en oudere meisjes. De jonge adolescentieperiode is een kritische periode waar de jongeren allerlei nieuwe sociale rollen gaan verkennen en hun status moeten verdedigen bij hun leeftijdsgenoten, wat kan motiveren tot het stellen van agressief gedrag (Pellegrini, 2002). Een ander onderzoek vond dan, in tegenstelling tot de voorgaande onderzoeken, dat jongeren uit de middelbare school minder fysiek, verbaal en relationeel pestgedrag ervoeren dan kinderen uit de basisschool (Varjas, Henrich & Meyers, 2009).

Smith et al. (1999) stelden dat pesten gradueel vermindert als kinderen ouder worden omdat ze geleidelijk aan betere sociale vaardigheden verwerven. Ook stelden zij dat het pesten vermindert omdat er steeds minder pesters aanwezig zijn in de leeftijdsgroep. Zij concludeerden dat kinderen "uit het pesten groeien" en dat het "juist een fase" is dat kinderen doormaken in hun ontwikkeling (Griffin & Gross, 2004).

Geslacht

Vele studies geven aan dat jongens in het algemeen meer deelnemen in pesterijen dan meisjes (Espelage, Bosworth & Simon, 2000; Nansel et al., 2001; Rigby, 1997; Seals & Young, 2003; Varjas et al., 2009; Bradshaw, O'Brennan & Sawyer, 2008; Craig & Pepler, 2003). Ook blijkt uit onderzoek dat jongens veeleer slachtoffer worden van directe vormen van pestgedrag, terwijl meisjes meer indirect pestgedrag ervaren (zoals uitsluiting, roddelen en dergelijke) (Olweus, 1993; Varjas et al., 2009). Jongens koesteren ook meer wraakgevoelens (Bradshaw et al., 2008) en gebruiken daarom meer fysiek geweld om interpersoonlijke conflicten op te lossen (Crick, Bigbee & Howes, 1996; O'Brennan, Bradshaw & Sawyer, 2009).

Meer recente studies vonden echter dat het geslacht geen significante predictor is voor pestgedrag (Barboza et al., 2009; Goldstein, Young & Boyd, 2008). Ook vond het onderzoek

van Swearer (2008) dat relationele agressie niet meer exclusief een vrouwelijke aangelegenheid is.

Etniciteit

Een beperkt aantal onderzoeken hebben het verband tussen de etniciteit en pestgedrag in scholen onderzocht (Hanish & Guerra, 2000; Mouttapa, Valente, Gallaher, Rohrbach & Unger, 2004; Qin, Way & Rana, 2008; Seals & Young, 2003).

De studie van Hanish & Guerra (2000) vergeleken de ervaringen van slachtofferschap tussen verschillende etnische groepen. Zij vonden dat blanken een beduidend hoger risico tot slachtofferschap hadden dan de andere etnische groepen. Nansel et al (2001) vonden dan dat de Latijns-Amerikaanse jeugd een ietwat hogere kans dan blanken hadden op slachtofferschap dan jongeren van andere rassen. Seals & Young (2003) vonden echter dat etniciteit geen voorspellende predictor was, en dit voor zowel daderschap als slachtofferschap.

Gezondheid

Enkele onderzoekers hebben het verband tussen slachtofferschap van pesten en obesitas onderzocht (Griffith, Wolke, Page, Horwood & ALSPAC Study Team, 2005; Janssen, Craig, Boyce & Pickett, 2004). Het onderzoek van Janssen et al. (2004) vond dat jongeren met overgewicht vaker pesten dan jongeren met een normaal gewicht. Griffith et al. (2005) vonden dat obese jongens vaker dader en slachtoffer kunnen zijn van pestgedrag, terwijl obese meisjes veel meer enkel slachtoffer zijn. Sommige onderzoeken beschouwen obesitas dus als een predictor voor pestgedrag op school.

Psychosociale problemen

Studies tonen aan dat psychosociale problemen zoals depressies en angst symptomen zijn die zowel bij mannelijke en vrouwelijke slachtoffers van pestgedrag teruggevonden worden. Andere onderzoeken hebben het verband onderzocht tussen depressieve gedachten en slachtofferschap (Espelage, Bosworth & Simon, 2001; Espelage & Swearer, 2003; Kaltiala-Heino, Rimpela, Marttunen, Rimpela & Rantanen, 1999; Klomek et al., 2007; Kumpulainen, Räsänen & Puura, 2001).

Fekkes et al. (2005) vonden dat kinderen met depressieve symptomen vaker slachtoffer werden van pestgedrag dan kinderen zonder depressieve gedachten. Onderzoekers vermoedden dat depressieve of angstige personen makkelijke doelwitten zijn voor pestkoppen, doordat zij veel kwetsbaarder zijn dan andere kinderen.

Bond et al. (2001) vonden echter dat depressie en angst geen significante voorspellers zijn van slachtofferschap op school.

Onderzoeken door de Universiteit van Colorado (2001) & Olweus (1991, 1994, 2003) vonden dat daders van pestgedrag vaak een impulsief karakter hebben, heethoofden zijn en een dominante persoonlijkheid hebben. Ook blijkt uit beide onderzoeken dat de daders een gebrek hebben aan empathie, waardoor ze niet goed in staat zijn om emoties van anderen te begrijpen en te waarderen (Endresen & Olweus, in Chaux, Molano & Podlesky, 2009; Olweus, 1994; Slee & Rigby, 1993). Daders hebben vaak een positieve houding ten opzichte van geweld, waardoor ze zich weinig verantwoordelijk voelen voor hun daden. Typische daders zijn volgens Olweus jongelingen met een agressief reactiepatroon, bij jongens gecombineerd met fysieke kracht. Olweus benadrukt dat, in tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt, agressieve pestende jongens diep van binnen niet angstig en onzeker zijn en ook geen gebrekkig zelfvertrouwen hebben (Olweus, 2003; Lyznicki, et al., 2004; Veenstra et al., 2005; Van Rooijen, 2011).

Het onderzoek van de Universiteit van Colorado vond ook dat studenten die eerder terughoudend, gevoelig en onzeker zijn over hun persoonlijkheid, meer kans hebben om slachtoffer te worden van pesten, doordat ze moeilijker voor zichzelf kunnen opkomen en vaak fysiek zwak zijn. Ander onderzoek heeft ook aangetoond dat een gebrek aan assertiviteit een goede voorspeller is voor slachtoffer van pestgedrag te worden (Kochenderfer & Ladd, 1997; Schwartz et al., 1993).

Men heeft ook onderzoek gevoerd naar de mate van risico op slachtofferschap bij jongeren met leer- en ontwikkelingsbeperkingen (Baumeister, Storch & Geffken, 2008; Saylor & Leach, 2009). Uit de meeste onderzoeken kwam dat kinderen met zichtbare beperkingen meer risico liepen op slachtofferschap dan de kinderen met niet-zichtbare beperkingen.

Socio-economische status

Onderzoeken die het verband bestudeerden tussen armoede en pesten blijken inconsistent te zijn. Zo vonden Due et al. (2009) dat jongeren van families met een lage socio-economische status aangeven meer slachtoffer van pesten te zijn. Chaux et al. (2009) vonden echter dat hogere prevalenties van pesten in scholen gerelateerd waren aan betere socio-economische

statussen. Veenstra et al. (2005) vonden dan weer in hun onderzoek dat vooral jeugdigen uit lagere sociale milieus aan het pesten gaan.

Microsysteem

Gezins- en ouderlijke factoren

Negatieve ouderlijke invloeden (Espelage et al., 2001; Margolin & Gordis, 2000), gebrek aan ouderlijke betrokkenheid (Barboza et al., 2009; Flouri & Buchanan, 2003) en gebrek aan ouderlijke steun (Holt & Espelage, 2007) kunnen geassocieerd worden met het stellen van pestgedrag. Shields & Cicchetti (2001) vonden ook dat kindermishandeling zowel jongens als meisjes in groter risico brengt om slachtoffer te worden van pesterijen.

Hechtingstheorieën stellen dat de kwaliteit van de hechting aan de zorgvertrekkers (voornamelijk de ouders) een invloed heeft op de latere relaties die het kind zal aangaan (Monks et al., 2009). Kinderen zonder een veilige hechting met de ouders ontwikkelen amper sociale vaardigheden, dat dan kan leiden tot conflicten met leeftijdsgenoten of uitsluiting. Een gebrek aan veilige hechting kan eveneens uitmonden in agressief gedrag op school (Kennedy & Kennedy, 2004). Kinderen, van wie de ouders dan te beschermend zijn, lopen ook meer kans om slachtoffer te worden van pesterijen.

Baldry (2003) onderzocht de relatie van geweld tussen de ouders en pesten op school en vond dat zowel jongens als meisjes die getuige geweest zijn van geweld tussen de ouders, vaker pestgedrag stellen tegenover hun leeftijdsgenoten in vergelijking met kinderen die niet blootgesteld worden aan gewelddadigheden tussen de ouders. Baldry vond ook nog dat deze kinderen eveneens vaker slachtoffer worden van pesten op school.

De relatie tussen geweld bij de ouders en pestgedrag kan mogelijk verklaard worden door de sociale leertheorie die stelt dat kinderen gedragingen leren door observatie en het imiteren van hun rolmodellen (Monks et al., 2009; Lyznicki et al., 2004; Griffin & Gross, 2004; Powell & Ladd, 2010). Als kinderen opgroeien in de situatie waar fysisch of verbaal geweld zomaar voorkomt in de gezinssituatie, kunnen kinderen verkeerdelijk aannemen dat dergelijk gedrag een manier is om hun zin te bekomen.

Veenstra et al. (2005) vonden echter in hun onderzoek dat elementen zoals bescherming, emotionele warmte en verwerping geen invloed had op het stellen van pestgedrag.

Leeftijdsgenoten

Negatieve relaties met leeftijdsgenoten en een gebrek aan steun blijken significante voorspellers voor het stellen van pestgedrag. Onderzoekers argumenteren dat pesten een groepsproces is en roepen op om preventie- en interventie maatregelen op het niveau van de leeftijdsgroep te ontwikkelen (Salmivalli, 2010). Een groot aantal onderzoekers vond dat leeftijdsgenoten een significante rol spelen in zowel dader- als slachtofferschap van pesten (Barboza et al., 2009; Boulton, Trueman, Chau, Whitehand & Amatya, 1999; Espelage et al., 2001; Garandeau & Cillessen, 2006; Haynie et al., 2001; Holt & Espelage, 2007; Mouttapa et al., 2004; O'Connell et al., 1999; Pellegrini & Long, 2002; Rigby, 2005; Rodkin & Hodges, 2003; Salmivalli, 1999; Salmivalli, Huttunen, & Lagerspetz, 1997; Schmidt & Bagwell, 2007; Vervoort et al., 2008).

Populariteit, vriendschap en geaccepteerd worden door leeftijdsgenoten zijn cruciale elementen voor de meeste adolescenten (Espelage et al., 2003). Zo vonden Demaray & Malecki (2003) dat jongeren die amper geaccepteerd worden, een verhoogd risico hebben om slachtoffer te worden van pesterijen. Boulton et al. (1999) vonden eveneens dat jongeren zonder goede vrienden meer kans hebben om slachtoffer te worden van pesterijen.

Daartegenover stellen verscheidene onderzoekers (Bollmer, Milich, Harris, & Maras, 2005; Schmidt & Bagwell, 2007) dat positieve vriendschappen als een effectieve buffer kunnen dienen tegen slachtofferschap.

Jongeren die optrekken met pestende leeftijdsgenoten, gaan eveneens vaker over tot het stellen van pestgedrag (Espelage & Swearer, 2003). Zo kunnen leerlingen aangemoedigd worden door hun leeftijdsgenoten die een positieve houding ten opzichte van geweld koesteren. Als anderen niet optreden tegen het pestgedrag kan dit het gedrag versterken doordat de dader denkt dat zij het pesten goedkeuren (Lyznicki et al., 2004). Het loven van elkaars daden werkt als een versterkend effect, waardoor de kans dat het gedrag zich opnieuw stelt in de toekomst, groot is. In deze theorie gelooft men dan ook niet dat pestkoppen een lage zelfwaardering hebben. Ze gebruiken agressie juist om hun niveau van zelfwaardering hoog te houden (Moeller, 2001; Kirsh, 2006).

Schoolomgeving

Verschillende studies (Baker, 1998; Meyer-Adams & Conner, 2008; Pellegrini & Bartini, 2000; Wienke Totura et al., 2008) hebben aangetoond dat een negatief schoolmilieu de frequentie van pesten kan verhogen en het gevoel van onveiligheid op school kan doen toenemen.

Een gebrek aan toezicht tijdens de pauzes en een inconsistente toepassing van de regels kunnen eveneens leiden tot meer gevallen van pesterijen op school. De kans op pesten en agressief gedrag is ook groter op scholen met een laag moreel onder het personeel.

Wanneer leerkrachten onverschillig reageren op het pesten, het negeren, of wanneer ze niet consistent ingrijpen, kan ervoor zorgen dat het gedrag versterkt wordt. Zo lijken ze de houding van de jongere te accepteren.

Exosysteem

Buurt

Relatief weinig studies (Bacchini, Esposito & Affuso, 2009; Espelage et al., 2000; Khoury-Kassabri, Benbenishty, Astor & Zeira, 2004; Wienke Totura et al., 2008) hebben onderzoek gedaan naar hoe pestgedrag beïnvloed wordt door ervaringen buiten de school, meer specifiek door de buurt. De onderzoekers vonden wel een consistent verband tussen geweld in de buurt en pestgedrag. Jongeren die verblijven in onveilige buurten worden vaker geconfronteerd met het slachtofferschap.

Media

Bij sommige kinderen kan een verband gelegd worden tussen het zien van agressief gedrag op de televisie en het stellen van pestgedrag. Pestkoppen voelen zich sterk, machtig en gecontroleerd wanneer ze pesten, net zoals wanneer ze gewelddadige videospelletjes spelen, stelt Jones (2002). Kinderen die pesten genieten van de dominantie en de controle die samenhangt met hun agressief gedrag (Shaffer, in Kirsch, 2006).

Het schema op de volgende pagina vat de risicofactoren per onderdeel kort samen. Hierbij wensen we nog duidelijk te stellen dat niet alle factoren in rechtstreeks verband kunnen gebracht worden met ofwel daderschap ofwel slachtofferschap van pesten. Het mag duidelijk dat er op dit gebied nog meer onderzoek nodig is, om meer consistente resultaten te kunnen formuleren.

Factoren	Resultaten
<i>Sociodemografische factoren</i>	
Leeftijd	Jonge adolescentieperiode = kritische periode Graduele vermindering naarmate leeftijd toeneemt
Geslacht <i>Jongens</i>	+++ dader en meer slachtoffer +++ directere vormen van pestgedrag (fysiek geweld)
<i>Meisjes</i>	+++ indirect pestgedrag
Etniciteit	Inconsistente resultaten uit verschillende onderzoeken
Gezondheid	Obese jongeren vaak zowel dader als slachtoffer
Psychosociale problemen	Depressiviteit en gebrek aan assertiviteit als predictor voor slachtofferschap Gebrek aan empathie = predictor voor daderschap
Socio-economische status	Inconsistente resultaten uit verschillende onderzoeken: lage SES meer pesten/meer slachtoffer? Hoge SES meer pesten?
<i>Microsysteem</i>	
Gezinsfactoren	Negatieve ouderlijke invloeden, gebrek ouderlijke betrokkenheid & gebrek aan steun kunnen voorspellers zijn tot daderschap, evenals blootstelling aan geweld tussen ouders. Veilige hechting is belangrijk
Leeftijdsgenoten	Negatieve vriendschappen: predictor voor daderschap Positieve vriendschappen als buffer tegen slachtofferschap
Schoolomgeving	Negatief schoolmilieu verhoogt frequentie van pesten (gebrek aan toezicht & inconsistente toepassing van regels)
<i>Exosysteem</i>	
Buurt	Consistent verband tussen geweld in buurt en pestgedrag
Media	Versand agressief gedrag televisie en pesten

1.2.2.2. Gevolgen van pesten

Pesten kent vele negatieve gevolgen. Olweus (1993) vond dat diegenen die anderen pesten een groter risico hebben om een criminele carrière te ontwikkelen. Slachtoffers van pestgedrag zijn angstiger, hebben meer kans op depressies, vertonen een verminderde inzet op school en hebben vaak de neiging om school op te geven (Forero et al., 1999; Gladstone et al., 2006; US Department of Education, 1998; Chaux et al., 2009). Slachtoffers kunnen ook overgaan tot geweld tegenover diegenen die hen gepest hebben (Leary et al., 2003).

Uit het zelfrapportage onderzoek van Klomek et al. (2007) blijkt dat het frequent slachtoffer worden van pestgedrag of pesten van anderen hogere risico's op depressies en suïcidale neigingen oplevert in vergelijking met jongeren die niet betrokken zijn bij een vorm van pesten.

Studies die de relatie tussen pesten en depressie onderzochten, vonden dat bij slachtoffers van pestgedrag meer depressieve symptomen tot uiting komen in vergelijking met niet-slachtoffers (Hawker & Boulton, 2000; Kumpulainen & Räsänen, 2000; Kumpulainen et al., 1998; Neary & Joseph, 1994; van der Wal et al., 2003; Williams et al., 1996).

Wat betreft de pesters zelf, zijn de bevindingen minder consistent. Sommige studies vinden geen associatie tussen "een pester zijn" en depressies (Camodeca & Goossens, 2005; Fekkes et al., 2004; Juvonen et al., 2003), terwijl andere studies wel een hoge mate van depressie rapporteren bij pestkoppen (Forero et al., 1999; Kaltiala-Heino et al., 1999; Kaltiala-Heino et al., 2000; Kumpulainen et al., 2000; Salmon et al., 1998). Ook diegenen die zowel pestkop als slachtoffer zijn, hebben een hoger risico op een depressie (Fekkes et al., 2004; Kaltiala-Heino et al., 1999; Kaltiala-Heino et al., 2000).

Eveneens werd de relatie onderzocht tussen pesten en suïcidale neigingen. Meestal vinden dergelijke studies dat slachtoffers in hogere mate suïcidale neigingen vertonen dan niet-slachtoffers (Rigby & Slee, 1999; van der Wal et al., 2003). Andere studies vinden dat zowel slachtoffers als pestkoppen meer te maken kregen met suïcidale neigingen (Kaltiala-Heino et al., 1999).

Longitudinaal onderzoek heeft herhaaldelijk aangetoond dat chronisch slachtofferschap eenzaamheid en depressie verhoogt (Bond et al., 2001). Slachtoffers krijgen vaak een hekel aan zichzelf, wantrouwen hun leeftijdsgenoten en hebben schoolangst. Deze negatieve gevoelens leiden eveneens tot nog meer isolatie, diepere depressie en verder misbruik. Het

wordt op die manier een vicieuze cirkel (Prinstein, Cheah & Guyer, 2005; Troop-Gordon & Ladd, 2005).

Pesters hebben meer psychologische en fysieke aandoeningen dan andere kinderen (Kumpulainen et al., 2001). Pesters leren amper om conflicten degelijk op te lossen en doordat zij onaangepast zijn, worden ze zelfdestructief. Ze hebben meer kans op verslavingen en op een gevangenisstraf. Een studie van Nansel et al. (2004) stelde tevens dat adolescente pesters meer alcohol verbruikten dan andere jongeren van hun leeftijd.

Olweus (1999) gaf aan dat één derde van alle jongens die pestten, drie of meer criminele veroordelingen hadden op de leeftijd van 24, een aantal dat veel hoger ligt dan voormalige slachtoffers of niet-pesters.

Er bestaat echter geen twijfel over dat jongeren die zowel pesten als slachtoffer zijn van pesten het meest afzien van allemaal (Haynie et al., 2001; Schwartz et al., 2001; Unnever, 2005). Zij worden niet alleen verstoten, ze hebben eveneens het meeste last van woede en depressies. Vele jongeren die zowel pesten als slachtoffer zijn hebben een vastgestelde psychopathologie (Nordhagen et al., 2005), namelijk ADHD of een andere ontwikkelings- en een gedragsstoornis (Berger, 2007).

Chronisch gepest worden kan eveneens fataal zijn, zoals blijkt in de mediavoorbeelden uit de inleiding.

Ook hier bieden we een samenvattend schema aan voor de gevolgen die het pesten met zich mee kan brengen, zowel voor de daders als slachtoffers van pesten op school.

Gevolgen	Resultaten
Depressies & angst	Inconsistente resultaten: -meer depressies en angst bij slachtoffers -hoge mate depressie bij daders -zowel hoge mate van depressie bij slachtoffers en daders
Suicide	Gelijklopende inconsistente resultaten als bij depressies. Kan leiden tot effectieve levensbeëindiging
Criminele carrière	Daders +++ kans op veroordelingen
Psychopathologieën	ADHD, gedragsstoornis, ontwikkelingsstoornis bij daders van pesten.
Verslavingen	Daders +++ kans op verslavingen (alcohol, drugs, ...)

1.2.2.3. De school als setting

De school is het instituut bij uitstek waar jongeren een aanzienlijke tijd van hun leven doorbrengen, meer bepaald gemiddeld zo een 15.000 uren (Kinderrechtenforum, 2008). De school heeft niet enkel tot doel om leerlingen kennis bij te brengen over verschillende vakgebieden, zij zijn eveneens verantwoordelijk in het aanbieden van een brede opvoeding van de jongeren.

Het is echter niet onvermijdelijk dat er een negatief klimaat ontstaat op school, waardoor sommige jongeren uit de boot vallen en gepest worden. Het ontstaan van problematisch gedrag zou een invloed kennen op schoolprestaties, prosociale vaardigheden en het psychologisch welzijn van de jongeren (Ma et al., 2001; Wang, Iannotti & Nansel, 2009).

Onderzoek van Olweus (1991,1993,1994) heeft aangetoond dat pesten meer voorkomt op school zelf, dan op de weg van of naar school. Dit houdt in dat de school een proactieve rol dient te spelen in het elimineren van pesten. De schooldirectie dient een realistische, op lange termijn gebaseerde, aanpak uit de grond te stampen, indien zij een daadwerkelijke vermindering willen zien van het pesten op school.

Verschillende auteurs hebben vragenlijsten of meetinstrumenten ontwikkeld om een zicht te krijgen op de prevalentie van pesten in scholen en rond de attitudes en overtuigingen die leerlingen van het onderwerp hebben (Olweus, 1978; Perry, Kusel & Perry, 1988; Rigby, 1997)

Enkele jaren terug heeft Salmivalli (1999) nog een belangrijke bijdrage geleverd voor de interventie en behandeling van pestgedrag. Zij argumenteerde dat de kracht van de peer groep volledig erkend en gebruikt dient te worden om pesten tegen te gaan in scholen en dat de school dus volledig op peergroepen moet focussen, in plaats van enkel op individuen. Zij is namelijk van mening dat het de peers zijn die, na aanmoediging van de volwassenen, actie ondernemen tegen pesten.

Cowie et al. (2008) concludeerden dat als *peer support* optimaal gebruikt wordt, het studenten moet aanmoedigen om te ontdekken wat de bezorgdheden en angsten zijn van hun mede leeftijdsgenoten en alsook suggesties moeten maken om de schoolomgeving veiliger en aangenamer te maken.

Cowie & Smith (2010) toonden eveneens aan hoe systemen van *peer support* niet enkel individuen helpen die kampen met de emotionele impact van uitsluiting, maar dat het eveneens een positief ethos creëert in de schoolgemeenschap (Cowie, 2011).

Onderzoek over pesten op school heeft de laatste decennia wereldwijd een enorme uitbreiding gekend, met een variëteit aan interventieprogramma's die geïmplementeerd zijn, net als enkele landen die van hun scholen vereisen om een antipestbeleid te hebben (van Rooijen, 2011). De interventiestrategieën dienen om pesten op school een halt toe te roepen en een veiligere schoolgemeenschap te promoten. Ondanks het stijgend onderzoek dat er verricht wordt, is er nog steeds veel dat moet geleerd worden over hoe men een effectief interventieprogramma kan opzetten. In de literatuur zijn er ook veel interventieprogramma's te vinden die specifiek gericht zijn op geweld in scholen, en die dus als doel hebben geweld op scholen terug te dringen (Ttofi, Farrington, & Baldry, 2008).

De sociale desorganisatietheorie suggereert dat bepaalde schoolniveaus een danige invloed hebben op de sociale, cognitieve en gedragsontwikkeling van de kinderen. Een ontregelde schoolomgeving heeft aangetoond dat het niet enkel negatief is voor het leerproces van de kinderen, maar ook de mogelijkheid van de leerkracht ondermijnt om de klas en het gedrag van de leerlingen onder controle te houden (Barnes, in Bradshaw, Sawyer & O'Brennan, 2009).

In 2001 werd de wet 'No Child Left Behind' ontworpen om een veilige en ordelijke leeromgeving te creëren en werd de schoolleiding enorm begaan met het voorkomen van pestgedrag (Bradshaw et al., 2007; Orpinas et al., 2003).

Schoolindicatoren van overlast, zoals bijvoorbeeld een hoge concentratie van armoede, levert een verminderd schoolklimaat op (Bevans et al., 2007; Payne et al., 2003) en een grotere kans voor geweld op school (Birnbaum et al., 2003; Khoury-Kassabri et al., 2004; Stewart, 2003).

Een goed begrip van dergelijke schoolindicatoren zoals overlast en het risico dat studenten betrokken raken bij pestgedrag en schoolgeweld, moet helpen in het selecteren van programma's om geweld op school te voorkomen en het schoolklimaat te verbeteren (Bradshaw et al., 2009).

1.2.3. Etiologische theorieën als verklaring pestgedrag?

Moon, Hwang & McCluskey (2011) maakten gebruik van drie theorieën om de oorzaken van pestgedrag te verduidelijken en onderzochten deze theorieën aan de hand van een empirisch onderzoek in Korea.

De eerste theorie die zij gebruikten ter verklaring van pestgedrag, was de theorie van de *lage zelfcontrole*, ontwikkeld door Gottfredson & Hirshi in 1990. Gottfredson & Hirshi vonden dat

er een significant positieve relatie bestond tussen een lage zelfcontrole en deviante gedragingen. Een lage zelfcontrole beschouwden zij als een stabiel kenmerk dat zich rond de leeftijd van 9 jaar volledig ontwikkeld heeft (of net niet). Zij stelden dat effectief ouderschap, zoals monitoring (controlerende functie), het herkennen van deviant gedrag alsook het bestraffen van deviant gedrag, een significant effect heeft op de ontwikkeling van de zelfcontrole. Gevolgen van een slechte ontwikkeling van de zelfcontrole, te wijten aan het proces van *ineffective child rearing*, leidt ertoe dat individuen met een lage zelfcontrole meer crimineel gedrag stellen.

De tweede theorie die ze onderzochten is deze van Sutherland (1947), de *differentiële associatie theorie*. Hij stelde dat deviante gedragingen geleerd worden op dezelfde manier als men conforme gedragingen aanleert, en dit door associaties met ouders en vrienden die eveneens antisociale gedragingen stellen of positieve attitudes vertonen tegenover het verbreken van strafwetten. Het effect dat deze associaties met zich meebrengen hangt af van frequentie, duur, prioriteit en de intensiteit van de contacten. Ook andere auteurs vonden voldoende bewijs van een sterk criminogeen effect van associaties met delinquente leeftijdsgenoten (Elliot & Menard, 1996; Warr, 2005). Jongeren die bindingen hebben met pestkoppen en positief staan tegenover het gebruik van geweld, participeren namelijk meer in pestgedrag.

De derde en laatste theorie die Moon et al. (2011) bestudeerd hebben voor hun empirisch onderzoek, is de *General Strain Theory* van Robert Agnew (1992). In zijn *strain*theorie legt Agnew de nadruk op drie soorten van *strains*, die elk tot delinquentie kunnen leiden: (1) het niet bereiken van positieve gewaardeerde doelen (2) het verliezen van positieve gewaardeerde stimuli en (3) de blootstelling aan schadelijke stimuli. Het ervaren van *strain* creëert negatieve emoties, waardoor men meer betrokken raakt bij het plegen van delinquent gedrag (Agnew, Brezina, Wright & Cullen, 2002; Aseltine, Gore & Gordon, 2000; Mazerolle & Maahs, 2000; Piquero & Sealock, 2000).

Het empirisch onderzoek bij de Koreaanse studenten van Moon et al. (2011) toonde aan dat deze drie theorieën helaas te beperkte verklaringen gaven voor pesten. Dit leidt tot vragen of de traditionele theorieën wel geschikt zijn om pestgedrag te voorspellen of dat er een noodzaak is aan theorieën die specifiek over pesten gaan. Ze argumenteerden dat er meer onderzoek nodig is om de oorzaken van pestgedrag aan de hand van de traditionele criminologie te beoordelen.

1.2.4. Tekortkomingen in onderzoek naar pesten op school

Doorheen de jaren zijn er talrijke onderzoeken uitgevoerd naar oorzaken en gevolgen van pesten op school. We beschikken daardoor over een zeer ruim gamma aan risicofactoren die ons een kijk verschaffen *waarom* jongeren overgaan tot het stellen van pestgedrag, of meer kans hebben op het slachtoffer worden van pesten.

Wat er echter ontbreekt in al deze onderzoeken naar pesten op school, is specifiek onderzoek naar factoren die ervoor zorgen dat jongeren *stoppen* met het stellen van pestgedrag.

Een longitudinale studie in Groot-Brittannië vond dat het pesten stopte bij slachtoffers die zelf dingen in het werk stelden om eraan te ontsnappen, zoals iemand vertellen over het pesten, actief nieuwe vrienden proberen te maken. De slachtoffers die bleven gepest worden ondernamen echter niks. Zij raakten meer en meer geïsoleerd, beschuldigden zichzelf, hadden geen vrienden waar ze op konden vertrouwen. Zij raakten op die manier in een vicieuze cirkel en bleven slachtoffer van het pesten (Smith et al., 2004; Cowie, 2011).

Recent onderzoek (2012) aan de Universiteit van Göteborg heeft voormalige slachtoffers van pesten bevestigd over wat er voor gezorgd heeft dat het pesten gestopt is. De top drie van antwoorden die uit het onderzoek voortkwam was (1) steun van het schoolpersoneel (2) een verschuiving in de klasgroep of de pestkop die afgestudeerd was (3) het slachtoffer ging op een andere manier om met het pesten (Frisén, Hasselblad, & Holmqvist, 2012).

Deze onderzoeken legden de focus op wat slachtoffers dachten dat de oorzaak van het stoppen van het pesten was. Er bestaat echter amper onderzoek waar daders van pestgedrag bevestigd worden naar *waarom* zij gestopt zijn met het stellen van pestgedrag. Een verklaring naar factoren voor het stoppen van pestgedrag, vinden we mogelijk in de levensloopcriminologie. Bepaalde momenten in het leven kunnen aanschouwd worden als zogenaamde *turning points*, ofwel keerpunten. Afstuderen, een goede partner vinden, werk vinden, een huwelijk, ... het behoort allemaal tot de mogelijkheden waardoor jongeren een switch maken in hun gedrag en het pesten vaarwel zeggen.

Het is echter van belang om in de toekomst onderzoek te voeren naar deze *desistance* in het stoppen met pesten. Deze factoren die het pesten een stop kunnen toeroepen, kunnen een interessante bijdrage leveren voor interventie maatregelen.

1.3. Etiologische inbedding van het begrip pesten

Deze paragraaf belicht de inbedding van het begrip pesten binnen de etiologie. De etiologie is gericht op het vinden van oorzakelijke verbanden (Pauwels, 2011). Deze benaderingen zijn tijdsgebonden en een product van hun tijd. We starten met een kort historisch overzicht sinds de voorlaatste eeuwwisseling. Daarbij wordt kort aangegeven hoe pesten past binnen de theorie.

Rond de eeuwwisseling van de 19^e naar de 20ste eeuw stonden de theorieën centraal die uitgaan van de persoon van de dader. *Biologische en biosociale theorieën* zochten verklaringen in aangeboren kenmerken van de persoon van de dader. Pesten, als onderdeel van agressief gedrag, zou dus volgens deze theorie genetisch bepaald zijn.

De jaren 20 en 30 van de vorige eeuw legden sterk de nadruk op *psychologische theorieën*, waarbij men de ontwikkeling van de persoonlijkheid beschouwde als een product van aangeboren kenmerken en op ervaringen gebaseerd. Straffen, behandelen en resocialiseren zijn volgens deze theorieën zinvolle interventies en vooral van belang bij de aanpak van jeugdige daders. Pestgedrag zou volgens deze theorieën dus een combinatie zijn van erfelijke en omgevingsfactoren, bijvoorbeeld door het geregeld in aanraking komen met agressief gedrag in het eigen leefmilieu.

De jaren die daarop volgden werden beïnvloed door de *sociale leertheorieën*. Deze theorieën beschouwen delinquenten als normale personen, bij wie er echter in het opgroeien in het gezin of tussen leeftijdsgenoten veel antisociaal gedrag voordoet, waardoor er zich bij die persoon eveneens de behoeften, opvattingen en vaardigheden ontwikkelen die het plegen van criminaliteit bevorderen. Het antisociale gedrag wordt dus *geleerd* tijdens het opgroeien, wat kan leiden tot het stellen van pestgedrag. De preventie richt zich hier op het beïnvloeden van de collectieve leerprocessen.

De *controle- of bindingentheorie* verklaart dan weer conventioneel en sociaal aangepast gedrag uit de mate van inpassing en betrokkenheid in de conventionele samenleving. Criminele neigingen bevinden zich in ieder persoon, doch worden onderworpen aan de zelfcontrole die de mens ontwikkeld heeft. Wie veel te verliezen heeft, zal meer gemotiveerd zijn aangepast gedrag te vertonen en vice versa. Dit uitgangspunt kan verklaren waarom jongeren een relatief sterke neiging tot ongepast gedrag vertonen. Onaangepast gedrag heeft voor hen minder negatieve gevolgen, doordat zij zich nog in een leerproces bevinden, en zich nog niet in de positie (denken te) bevinden dat ze maatschappelijk verlies kunnen lijden. Feit

is echter dat het gedrag van jongeren vaak een grotere maatschappelijke impact heeft dan dat van volwassenen, vooral wanneer het om negatief gedrag gaat, met als gevolg dat de samenleving een bijzonder ongunstig beeld krijgt van minderjarige delinquenten (Sigmund, 2006). Een andere verklaring hiervoor kan zijn dat jongeren relatief tolerant staan tegenover onaangepast gedrag. Door deze tolerantie zijn ze mogelijk minder empathisch ingesteld, waardoor het stellen van pestgedrag een resultaat kan zijn.

De *rationele keuze en gelegenheidstheorie* leggen de nadruk op situationele kenmerken die de kans op ongepast gedrag een meer of minder winstgevende uitkomst geven. Preventie richt zich hier op *target hardening*, wat staat voor het verhogen van de kosten van criminaliteit door enerzijds technopreventieve maatregelen en anderzijds door het verhogen van de pakkans. Het begrip *defensible space* doet hier ook zijn intrede, waardoor men tracht de publieke ruimte zodanig in te richten dat de sociale controle omhooggetrokken kan worden. Pestgedrag op school zou zich zo kunnen ontwikkelen op plaatsen op het speelterrein dat het uit het zicht is van de toezichthouders. Dan Olweus heeft in zijn *Olweus Prevention Programme* eveneens aandacht voor deze problematiek en biedt hiervoor enkele oplossingen⁷.

Er zijn eveneens *sociologische theorieën* ontstaan ter verklaring van de criminaliteit. Deze theorieën verklaren waarom criminaliteit en ongepast gedrag meer voorkomt bij de onderste lagen van de maatschappij. De *straintheorie en de subcultuurtheorie* bieden hiervoor eveneens verklaringen. De eerste legt de nadruk op de sociaal-economische achterstand, de tweede op de deviante waarden en leefstijlen. Veenstra et al. (2005) kwamen in hun onderzoek tot de conclusie dat socio-economische situatie – zij het indirect – een grote rol speelt in de eventuele ontwikkeling van pestgedrag bij zowel een kind als preadolescent. Hierbij gaat het vaak om de financiële situatie van het gezin waarin het kind opgroeit en de gevolgen die dit heeft voor het kind.

Ook de *labelingbenadering* mag niet ontbreken in dit overzicht. Volgens deze theorie gaan mensen meer deviante gedragingen plegen wanneer ze gelabeld worden als deviant. Het begint bij primaire deviantie, waar de maatschappij reageert op het onaangepast gedrag van een individu. Als het individu hierop reageert met nog meer deviantie, is de kans reëel dat deze steeds opnieuw afkeurende reacties ontvangt van de maatschappij. Het individu zal zich dan uiteindelijk identificeren met het stigma van deviant persoon en de deviante carrière is geboren. De pester die meermaals geïdentificeerd wordt als pester, kan mogelijk leiden tot

⁷ Meer informatie rond het *Prevention Programme* van Olweus volgt.

persistierend pestgedrag omwille van het stigma. De labelingtheorie stelt dus dat het strafrecht een stigmatiserende functie heeft op onaangepast gedrag. Nederland heeft hier gepast op gereageerd door de sancties te “vermaatschappelijken” met de invoering van de HALT-projecten⁸.

1.4. Conclusie

Dit eerste hoofdstuk omvat een brede beschrijving van het begrip “pesten op school” in al zijn facetten. Eerst en vooral zijn we op zoek gegaan naar een uniforme definitie. Een uniforme definitie is echter nog niet voorhanden in de wetenschappelijke literatuur, en daarom hebben we ervoor gekozen om de definitie van Olweus in het achterhoofd te houden wanneer we het hebben over pesten op school, aangezien deze het meest gebruikt en geaccepteerd wordt in de literatuur.

Nadien hebben we ruime aandacht besteed aan alle factoren die het risico op dader- of slachtofferschap van pesten kunnen bewerkstelligen. Deze risicofactoren werden uitgebreid beschreven aan de hand van twee elementen uit het ecologische systeemmodel van Bronfenbrenner, het microsysteem en het exosysteem. Eveneens hadden we aandacht voor de gevolgen die pesten met zich mee kan brengen voor zowel slachtoffers als daders. Daaropvolgend hebben we de rol van de school besproken in de pestproblematiek. Ten slotte hebben we aan de hand van het onderzoek van Moon et al. (2011) gekeken naar een aantal etiologische theorieën die pestgedrag kunnen verklaren en kritisch enkele tekortkomingen in het onderzoek naar pesten besproken.

We zijn dit hoofdstuk geëindigd met een studie naar de etiologische inbedding van het begrip pesten op school. We hebben aan de hand van de verschillende heersende theorieën in de tijd gekeken naar hoe deze theorieën pestgedrag zouden verklaren.

Nu we het theoretisch kader van deze Masterproef in kaart hebben gebracht, gaan we in het volgende hoofdstuk in op de onderzoeksmethodologie van deze Masterproef.

⁸ Dit project houdt leer- en taakstraffen in als vormen van compensatie van het slachtoffer door de dader.

Hoofdstuk 2. Onderzoeksmethodologie

2.1. Inleiding

We hebben het al kort aangehaald in de inleiding met welke onderzoeksmethodiek we deze Masterproef tot een goed einde gaan brengen, namelijk door middel van een vergelijkende studie.

Vooraleer overgegaan kan worden tot een vergelijkende studie, is het van belang een goed beeld te hebben van het fenomeen pesten in al zijn facetten. Daarvoor wordt er aandacht besteed aan allerlei internationale empirische onderzoeken die tot doel hadden een zicht te krijgen op de oorzaken en risicofactoren van pesten op school. Ook onderzoeken die aandacht hadden voor de gevolgen van pestgedrag worden meegenomen in de literatuurstudie.

Verder is het van belang om informatie te vergaren van de macrostructurele settings die centraal staan in deze Masterproef. Zowel van België, Nederland en Zweden gaan we op zoek naar nationale bronnen rond het pestfenomeen. Eveneens wordt er aandacht besteed aan de evolutie van het criminaliteitsbeleid in de landen.

Wat betreft de nationale bronnen rond het pestfenomeen, gaan we op zoek naar preventie- en interventie maatregelen die het pesten een stop wens toe te roepen. Hiervoor worden eveneens empirische onderzoeken ter hand genomen die de effectiviteit van enkele interventies onder de loep hebben genomen.

België, Nederland en Zweden worden in deze Masterproef opgevat als de macrostructurele context van het onderzoek. In eerste instantie zijn we geïnteresseerd in verschijnselen op lagere niveaus, zoals de aanpak van pesten op scholen, en vervolgens valt er na te gaan of er de mogelijkheid is tot veralgemening van de onderzoeksresultaten tussen de landen. Meer specifiek betekent dit dus of de aanpak van de drie landen zich op dezelfde wijze oriënteren en manifesteren.

Een literatuurstudie op zich heeft als belangrijk voordeel dat er heel snel, heel veel informatie kan verzameld worden. Aan dit voordeel is echter ook een nadeel gekoppeld. Doordat men zich baseert op bestaande literatuur, is men afhankelijk van wat anderen precies hebben onderzocht. Wanneer men zelf data gaat verzamelen, heeft de onderzoeker een greep op de data die verzameld zal worden, wat bij een literatuurstudie niet het geval is. Daarom is het

ook van belang om de probleemstelling stevig af te bakenen bij het literatuuronderzoek, zodanig dat er zeer gericht literatuur kan gezocht worden (Decorte, 2011).

Afgaande op voorgaande beschrijving kunnen we deze Masterproef eveneens bestempelen als een *aanzet* tot een *systematic review*. Een *systematic review* tracht om allerlei empirisch bewijs van onderzoeken van één thema samen te brengen om een antwoord te kunnen formuleren op een specifieke onderzoeksvraag.

Vele systematische *reviews* bevatten ook de techniek van de meta-analyse. Met behulp van de meta-analyse worden resultaten van onafhankelijke studies samengevat. Door het combineren van informatie van allerlei relevantie studies, biedt een meta-analyse een overkoepelende schat aan informatie. De systematische *review* wordt ook beschouwd als transparante onderzoeksmethode (Higgins & Green, 2008; Dixon-Woods et al., 2006).

Al deze bronnen worden kritisch aangewend en geïnterpreteerd ten behoeve van de kwaliteit van deze Masterproef. Door het kritisch lezen en bestuderen van deze bronnen, krijgen we een zicht op het beleid dat de landen vertegenwoordigen en hoe hun visie de draagwijdte gekregen heeft die vandaag gehanteerd wordt.

2.2. Vergelijkend onderzoek

Deze Masterproef is in zijn essentie een literatuuronderzoek, daar het onderzoek bestaat uit een diepgaande bestudering van relevante literatuur met betrekking tot het onderwerp. Naast de bestudering van de relevante literatuur, wordt er ook een vergelijking vooropgesteld. Vergelijkend of comparatief onderzoek is een onderzoeksmethodologie die kenmerkend is voor de sociale wetenschappen. Het heeft als doel om verschillen en overeenkomsten rond bepaalde thematieken binnen één land, of tussen twee (of meerdere) landen of culturen te onderzoeken.

Comparatieve criminologie is zo oud als de criminologie zelf. Beccaria, Bentham, Voltaire, Helvetius, Quetelet en vele anderen uit de Verlichting vergeleken en contrasteerden hun eigen rechtssystemen met die van andere naties. In de 19de en tijdens een groot stuk van de 20ste eeuw verminderde de aandacht voor de vergelijkende criminologie, aangezien de landen zelf op zoek gingen naar oplossingen voor het criminaliteitsprobleem, en hiervoor in eigen land bleven. Naar het einde van de 20ste eeuw toe, kreeg men terug interesse in het vergelijken en contrasteren van criminaliteitsproblemen tussen naties. De activiteiten van de naties waren immers nog nooit zo transparant geweest en de wereld was in transitie door allerlei nieuwe

ontwikkelingen op het vlak van communicatie- en informatietechnologieën. Door deze transparantie en de beschikbaarheid van allerlei criminaliteitsstatistieken werd er een klimaat gecreëerd waardoor de beloftes tot vergelijkend criminologisch onderzoek realistisch kunnen worden nagestreefd (Howard, Newman & Pridemore, 2000).

Deze Masterproef kadert dan ook in het internationaal-vergelijkend onderzoek (Korsten, 2008) aangezien er drie landen met elkaar vergeleken worden. Berting (in Korsten, 2008) stelde hierover het volgende:

'Het internationaal-vergelijkend onderzoek dient te worden bevorderd door het geven van een grotere bekendheid, niet in de eerste plaats aan de resultaten van het onderzoek maar aan de werkwijzen en de voorwaarden waarop die werkwijzen berusten.'
Zo parafraseerde Berting (in Korsten, 2008) Steinmetz eens met de uitspraak:
'wie één maatschappij kent, kent er in feite geen'.

Antal, Dierkes & Weiler (in Korsten, 2008) omschrijven drie doelstellingen van internationaal vergelijkend onderzoek:

De *eerste doelstelling* is gelegen in het ontwikkelen van concepten en generalisaties op een middengebied tussen wat geldig is voor alle samenlevingen en wat geldig is voor slechts één samenleving op een bepaald moment. Voor het onderwerp pesten dat centraal staat in deze Masterproef wordt dus gezocht naar een passende omschrijving die aandacht heeft voor de verschillende aspecten van de definities van de afzonderlijke landen.

De *tweede doelstelling* is meer beleidsmatig van aard doordat men stelt dat internationaal-vergelijkend onderzoek het mogelijk maakt om kennis te vergaren over hoe andere landen met vergelijkbare problemen omgaan. Op basis hiervan kan het ene land iets van het beleid van een ander leren.

De *derde doelstelling* ligt nog dichterbij de beleidspraktijk. Deze stelt dat de politieke, economische en sociale activiteiten in landen steeds meer op elkaar betrokken raken, waardoor internationaal-vergelijkend onderzoek inzicht kan verschaffen in de wijze waarop de problemen van andere landen vergelijkbaar zijn met problemen in het eigen land.

2.3. Methodische knelpunten

Het grootste probleem dat het vergelijkend onderzoek kent, is dat verschillende landen verschillende invullingen kunnen hanteren van bepaalde begrippen en kenmerken en aldus bepaalde categorieën anders gaan definiëren. Dit maakt het vergelijken er niet gemakkelijker op. Zo wordt er een andere invulling toegekend aan het concept 'jeugd en jongeren', alsook het onderzoeksonderwerp 'pesten' kent verschillende opvattingen in de landen. Vele onderzoekers hebben aan dit probleem proberen tegemoet te komen door criminaliteitscategorieën te gaan herdefiniëren in sociale categorieën. Vele van deze voldoen aan de gangbare theorieën over de functies en patronen van culturen en sociale structuren in de samenleving. Andere onderzoekers hebben de officiële definities van nationale criminaliteitscategorieën opnieuw geïnterpreteerd in algemene criminaliteitscategorieën, waarmee verschillende landen hun criminaliteitsdefinities kunnen matchen.

De complexiteit van de knelpunten vindt zijn oorsprong in het feit dat er bij het onderzoek van deze Masterproef - letterlijk en figuurlijk - grenzen worden overschreden, wat tot extra dimensies leidt in de uitvoering van het onderzoek. Een vraag die hierbij rijst is of de identiteit van het land een rol kan spelen in het verklaringsmodel en op welke wijze dit dan zou zijn. Het kan evengoed zijn dat andere landen in de probleemstelling betrokken worden om meer externe geldigheid te creëren in de Masterproef. In deze Masterproef is het echter zo dat er daadwerkelijk op zoek gegaan wordt naar echte verschillen en gelijkenissen. Problematisch hierbij is dat landen onderling vaak moeilijk te vergelijken zijn, net als bij overeenkomsten tussen landen, rijst de vraag of de landen wel beschouwd kunnen worden als onafhankelijke waarnemingen. Dit wordt ook wel *het probleem van Galton* genoemd en wijst op het feit dat causale processen niet in elk land afzonderlijk hebben plaatsgevonden, maar herleid kunnen worden naar een ontwikkeling in een 'moederland' (Korsten, 2008)

De knelpunten kunnen ingedeeld worden in vier categorieën: begripsgeldigheid, causaliteit, generaliseerbaarheid en aggregatie.

De eerste categorie, *begripsgeldigheid*, stelt dat wanneer men grenzen overschrijdt, men overgaat naar een andere cultuur, een andere spreektaal en met een bestuurlijk apparaat dat mogelijks anders georganiseerd is. Zo wordt bestudeerd welke overheidsinstantie(s) in de landen instaat voor de problematiek pesten op school en wordt er aangegeven binnen welke context en welk beleid de aanpak rond pesten op school wordt georganiseerd. Naast structurele en culturele verschillen, dient er ook oog te zijn voor het verschil in taal. Dit kan consequenties hebben voor de centrale concepten in de probleemstelling.

De tweede categorie, *causaliteit*, waarschuwt voor valkuilen bij het trekken van causale conclusies. Aangezien in deze Masterproef slechts drie landen centraal staan, wordt hier voorzichtig mee omgesprongen.

Generaliseerbaarheid, als derde categorie gaat over het feit dat onderzoeksresultaten binnen één land vaak in verband gebracht worden met buurlanden al was het maar om na te gaan of bepaalde patronen specifiek zijn voor een bepaald land of dat ze een bredere geldingskracht hebben. Hier kunnen zich twee problemen voordoen. Op de eerste plaats is er de keuze van relevante buurlanden waarmee men de 'thuis'-resultaten zou willen vergelijken; gaat men uit van gelijkenissen of van verschillen? Vervolgens is de dataverzameling ook van belang. Als de gegevens door middel van steekproefonderzoek zijn verzameld, bijvoorbeeld door middel van nationale schriftelijke enquêtes, dan is een evaluatie van elk afzonderlijk steekproefplan zeker nodig.

De laatste categorie, *aggregatie*, komt vooral op in de fase van het concluderen. Verschillen tussen landen worden vertaald in verschillen tussen organisaties of individuen binnen die landen. Dit staat gelijk aan de *ecologische fout*.

2.4. Conclusie

Dit hoofdstuk handelde over de onderzoeksmethodologie van deze Masterproef. Er werd dieper ingegaan op de typische aspecten van een vergelijkend onderzoek tussen verschillende landen. Eveneens hadden we aandacht voor de mogelijke methodische knelpunten die zich kunnen voordoen tijdens het voeren van dit vergelijkend onderzoek.

Hoofdstuk 3. Crossnationale studie

3.1. Inleiding

In dit hoofdstuk staan de drie landen in de kijker, die centraal staan in deze Masterproef. Achtereenvolgens bespreken we België, Nederland en Zweden. Het doel van dit hoofdstuk is de landen door te lichten op verschillende vlakken. Zo wordt er aandacht besteed aan de nationale wettelijke omkadering die men hanteert tegenover pesten op school. Eveneens belichten we kort de aanpak van (jeugd)criminaliteit, aangezien dit mee het beleid ten opzichte van pesten op school heeft mee bepaald. Het jeugdbeleid dat de landen hanteren is eveneens van belang.

Pesten op school is de voorbije 20 jaar de focus van aandacht geweest in vele landen. Overheden en onderwijsautoriteiten deden talrijke inspanningen om het probleem aan de hand van verschillende initiatieven aan te pakken. Toch hebben slechts enkele Europese landen wettelijke richtlijnen ontwikkeld tegen pesten op school. Andere landen hebben dan meer richtlijnen tegen het algemene probleem van geweld op school.

3.2. Uiteenzetting van de settings: België, Nederland & Zweden

3.2.1. België

De jongerenpopulatie in België heeft de leeftijd tussen de 10 en 20 jaar en bedraagt anno 2012 ongeveer 1.400.000 jongeren. De corruptie-index in België bedroeg 7,5 in 2011 waardoor ze op de negentiende plaats op de wereldlijst stond van de minst corrupte landen⁹ (Transparency International, 2011). De nieuwe cijfers van 2012 tonen aan dat België een betere positie heeft verworven, namelijk de zestiende plaats in de wereldlijst met een zelfde corruptie-index van 7,5 (Transparency International, 2012).

3.2.1.1. Wettelijke omkadering

Wallonië heeft de eerste stap genomen in ons land door op 30 juni 1998 een decreet in werking te stellen dat als doel heeft om alle leerlingen gelijke kansen op sociale emancipatie

⁹ Jaarlijks voert Transparency International een onderzoek naar de corruptiegraad van maar liefst 183 in de wereld. Dit onderzoek wordt gevoerd op basis van percepties ten aanzien van de publieke sector. In de index kunnen landen van 0 (beschouwd als zeer corrupt) tot 10 (beschouwd als vrij van corruptie) scoren. Hoe hoger het cijfer, hoe minder ze beschouwd worden als een corrupt land, met andere woorden.

te geven. Het decreet heeft het niet expliciet over pesten, doch de tweede sectie van het decreet heeft het over gewelddadige handelingen die kunnen leiden tot een schorsing op school. Onder die handelingen wordt verbaal geweld, bedreigingen en chantage begrepen. De derde sectie van het decreet gaat dan over interventie en preventie van dergelijk gewelddadig gedrag en heeft het eveneens over trainingen die aan leerkrachten gegeven worden om met deze handelingen om te gaan. Aansluitend verdeelde de Franstalige gemeenschap in 1999 een brochure over 550 secundaire scholen met adviezen om gewelddadig gedrag op school te voorkomen (Ananiadou & Smith, 2002; Monks & Coyne, 2011).

In Vlaanderen werd de wet van 11 juni 2002 ontwikkeld ter bescherming van werknemers tegen geweld, pesterijen en ongewenst seksueel gedrag op het werk. Werkgevers moesten een preventief en curatief beleid voeren en hun werknemers beschermen tegen geweld, pesten en ongewenst seksueel gedrag. Het Ministerie van Onderwijs en Vorming en de vzw Limits werkten aan een beleidsplan met de bedoeling om ook scholen te ondersteunen bij de toepassing van deze wet. Het plan werd aan iedere school bezorgd.

In het beleidsplan dat werd ontwikkeld ging niet alleen aandacht uit naar problemen met of tussen personeelsleden onderling, maar werd ook aandacht besteed aan mogelijke interventies en maatregelen die er op school voor leerlingen met betrekking tot pesten kunnen genomen worden. Voor leerlingen bestond het beleidsplan uit twee delen, een preventieplan en een interventieplan. Sinds 6 juni 2007 werd deze wetgeving aangepast en dit door toenmalig Minister van Onderwijs Frank Vandenbroucke. Hij heeft in zijn ambtstermijn eveneens een beleidsplan opgesteld ter preventie en bestrijding van pesten op school (Deboutte, 2008).

3.2.1.2. Visie op criminaliteitsbestrijding

Hebberecht (2004) onderzocht in welke mate de ontwikkeling van het criminaliteitsbeleid in België het resultaat is geweest van de ontwikkelingen in de Belgische politiek.

Daaruit bleek dat men tot in 1985 geen regeringsbeleid heeft gehad dat de preventie van criminaliteit regelde. Er werd verondersteld dat politie en justitie om enerzijds op basis van een algemeen preventieve werking het plegen van misdrijven te voorkomen en anderzijds door de bijzondere preventieve effecten van geïndividualiseerde straffen en maatregelen. Tijdens de jaren 1985-1988 kwam er echter een verschuiving. De economische crisis van de jaren zeventig had geleid tot een stijging van vermogensdelicten en vandalisme en er heerste een verhoogd onveiligheidsgevoel. Omdat dit gepaard ging met een vermindering van de ophelderingsgraad van misdrijven, ontwikkelde men een nieuw politieel preventiebeleid.

Eveneens werden preventieprojecten ontwikkeld om delinquent gedrag van jongeren te voorkomen. Hiervoor werd inspiratie gehaald bij de Angelsaksische landen en Nederland. Hun criminaliteitstheorieën¹⁰ werden als model gebruikt (Hauber, in Hebberecht, 2004). Omwille van verschillende gebeurtenissen¹¹ in België ontwikkelde de regering in 1985 een veiligheids- en preventiebeleid voor verschillende vormen van criminaliteit. De toenmalige minister van justitie, Gol, ijverde naar een betere samenwerking tussen politiediensten in de strijd tegen de criminaliteit en creëerde hiervoor een veiligheidsplan. Tegelijkertijd ontwikkelde de minister van Binnenlandse Zaken, Nothomb, een nationale preventiestructuur en –beleid.

De neoliberale toets in het beleid stelde dat iedere burger in de eerste plaats verantwoordelijk is voor zijn eigen veiligheid en alles wat daar mee te maken heeft. De overheid dient enkel om de burger hierbij te ondersteunen bij het opnemen van deze verantwoordelijkheid.

In de periode nadien, van 1988 tot 1999, bleven de criminaliteitscijfers echter stijgen. Dit leverde een verdere ontwikkeling van het Belgisch veiligheids- en preventiebeleid op. Met het Pinksterplan van 5 juni 1990 werd het Belgisch preventiebeleid naar een lokaal, bestuurlijk en geïntegreerd beleid hergeoriënteerd, onder leiding van minister Tobback, de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken. De burgemeester was van dan af aan verantwoordelijk voor het uitwerken, integreren en uitvoeren van het preventiebeleid op lokaal niveau. Hierdoor werd echter de rol van de politiediensten naar de achtergrond verschoven en kregen sociale en welzijnsorganisaties de bovenhand in het voorkomen van misdrijven.

Door de parlementsverkiezingen in 1991 was er een politieke verschuiving van een sociaaldemocratische oriëntatie naar een sociaalliberale richting, waardoor er meer aandacht ontstond voor een breder veiligheidsbeleid. Hierdoor kregen de politiediensten opnieuw de bovenhand in de bestrijding van criminaliteit, en de burger was terug in de eerste plaats verantwoordelijk voor zijn eigen veiligheid. Ook de maatregelen van situationele en technopreventie wonnen het terug van de sociale preventieprojecten.

Op basis van deze nieuwe wending, werden er in de steden en gemeenten veiligheidscontracten afgesloten, die een preventie- en een politieluik bevatten.

Alles liep goed tot het midden van de jaren negentig. Op verschillende niveaus van de samenleving ontstonden nieuwe gelegenheden om allerlei vormen van criminaliteit te plegen. Hierdoor werden de bestaande preventie- en politieluiken uitgebreid met een luik justitie, drugs en stadswachten om beter aan elke problematiek tegemoet te komen. In 1998 werden de

¹⁰ Het gaat hier om de situationele controletheorieën, de gelegenheidstheorie en de rationale keuzetheorie.

¹¹ We denken hier aan de Bende van Nijvel, de terroristische aanslagen van de CCC, en het Heizeldrama.

veiligheidscontracten omgevormd tot veiligheids- en samenlevingscontracten, waardoor de stedelijke en sociale dimensie terug sterk benadrukt wordt.

Met de nieuwe regering in 1999 onder leiding van Verhofstadt werd het preventiebeleid voor het eerst een onderdeel van een veel breder integraal federaal veiligheidsbeleid. Toenmalig minister van Justitie, Verwilghen, ontwierp een Federaal Veiligheidsplan waar alle schakels¹² van de strafrechtsketen op elkaar afgestemd werden. Door de hervorming van de Belgische politie, verdween het politieluik uit het veiligheids- en samenlevingscontracten (Hebberecht, 2004).

In 2004 werd een Kadernota Integrale Veiligheid ontworpen, deze vertoonde veel gelijkenissen met het Federaal Veiligheidsplan, behalve dat het andere misdrijftypes een voorkeursbehandeling gaf.

In 2006 dan werd besloten om nieuwe strategische veiligheids- en preventieplannen te ontwerpen voor een periode van vier jaar. Deze plannen werden ontworpen aan de hand van de prioritaire fenomenen.

In 2007 werd de wet op de gemeenschapswacht goedgekeurd. ‘Gemeenschapswacht’ is de overkoepelende benaming geworden van alle niet-politionele publieke veiligheids- en preventiefuncties. Dus van de vroegere parkwachters, stadswachten, gemachtigde opzichters en vaststellende ambtenaren in het kader van de gemeentelijke administratieve sancties (Govaert, X).

In de periode 2007-2011 werd het Federaal preventiebeleid uitgewerkt door de Algemene Directie Veiligheid en Preventie en werd een nieuwe Kadernota Integrale Veiligheid ontwikkeld.

3.2.1.3. Jeugdbeleid

Het kind- en jeugdbeleid in België kent een lange geschiedenis. Het startpunt kunnen we plaatsen omstreeks de wisseling van de negentiende naar de twintigste eeuw met de invoering van een aantal kindwetten. Het verbod op kinderarbeid, de invoering van een algemene leerplicht en de wetgeving op de kindbescherming zijn hiervan de resultaten.

De eerste wet op de kindbescherming dateert van 15 mei 1912. Het maatschappelijk streven van die tijd had het gezin als mikpunt. Het gezin moest bescherming bieden tegen de harde buitenwereld en er werd voorzien om tussen te komen daar waar het gezin er niet in slaagde het ideaal van gezin waar te maken. De kindbeschermingswet ontstond binnen de

¹²Onder andere preventie, repressie, nazorg

nachtwakersstaat waarin zowel emancipatorische en disciplinerende doelstellingen meegedragen werden. De sociaal-politieke doelstellingen in dit model zijn arbeidsmarktkwalificatie en ordehandhaving. Er werd dan ook een heropvoedingspraktijk ingericht voor zowel delinquente als niet-delinquente minderjarigen.

Dit ontstaan van het burgerlijke concept over het kind was verankerd in een aantal culturele condities die eigen waren aan de Verlichtingsideeën, zoals een groot vertrouwen in de sociale wetenschappen die enerzijds bijdroegen tot een institutionalisering van de levensloop en anderzijds tot een homogenisering van het beeld over kinderen en jongeren. Deze institutionalisering uit zich in een aantal maatschappelijk vastgelegde leeftijdsgebonden markeringspunten, zoals bijvoorbeeld de leeftijd waarop men de school verlaat. De homogenisering van het kindbeeld werkte met een vooropgestelde standaard, waarbij wat als gemiddeld vastgesteld werd, ook gezien werd als een normale opvoedingssituatie.

Zelfbeheersing werd een sleutelwoord: de hulpverlening moest zichzelf overbodig maken door mensen te leren hun gedrag te veranderen en adequater om te gaan met hun probleemsituatie. Wanneer de mensen er niet in slaagden zich de gedragsregels eigen te maken, riskeerden zij beschermingsmaatregelen (bijvoorbeeld de plaatsing van de kinderen). Kinderen kunnen dus beschermd worden tegen hun ouders, aangezien ze zelf als onschuldig beschouwd worden.

De leefwereld van de kinderen werd via deze kindwetgeving sociaal geconstrueerd tot een gepedagogiseerde leefwereld. De invoering van de leerplicht werd beschouwd als het meeste geschikte middel daartoe.

In 1912 bestond er een verschil in leeftijd tussen de burgerrechtelijke meerderjarigheid en de strafrechtelijke meerderjarigheid, meer bepaald respectievelijk 21 jaar en 16 jaar.

Op strafrechtelijk vlak is er de oprichting van een aparte rechtbank, de kinderrechtbank, die bevoegd was voor jeugddelinquentie.

Samenvattend kunnen we dus stellen dat de eerste kinderbeschermingswet een tweevoudige opdracht had: Enerzijds zorg dragen voor de preventie van delinquentie door de heropvoeding van delinquente en predelinquente minderjarigen, anderzijds moest ze de hulpverlening verzekeren aan kinderen van *onbekwame* ouders.

Na de Tweede Wereldoorlog veranderde de sociale welvaartstaat stilaan naar een naoorlogse verzorgingsstaat. Er werd eveneens een stijging van ontzettingen uit de ouderlijke macht vastgesteld, als een stijging van de jeugddelinquentie. In 1947 werd dan besloten om de strafrechtelijke meerderjarigheid op de leeftijd van 18 jaar te brengen.

De nieuwe jeugdbeschermingswet van 8 april 1965 ontstond dan ook in dit kader. Naast ordehandhaving en arbeidsmarktkwalificatie werd ook de realisatie van een grotere gelijkheid in de mogelijkheden een menswaardig bestaan te leiden een belangrijke doelstelling. De individualisering van de samenleving uitte zich ook met betrekking tot het gezin. Het gezinsleven werd gezien als waardevol op zich en waardevol in functie van de zelfontplooiing van de gezinsleden.

De wet van 8 april 1965 splitste de kinderbescherming op in sociale bescherming enerzijds en gerechtelijke bescherming anderzijds. De sociale bescherming richt zich op drie vlakken: (1) individuele preventieve sociale actie, (2) algemeen preventieve sociale actie en (3) medewerking met de bevoegde gerechtelijke overheden. Ze zal worden uitgevoerd door de jeugdbeschermingcomités.

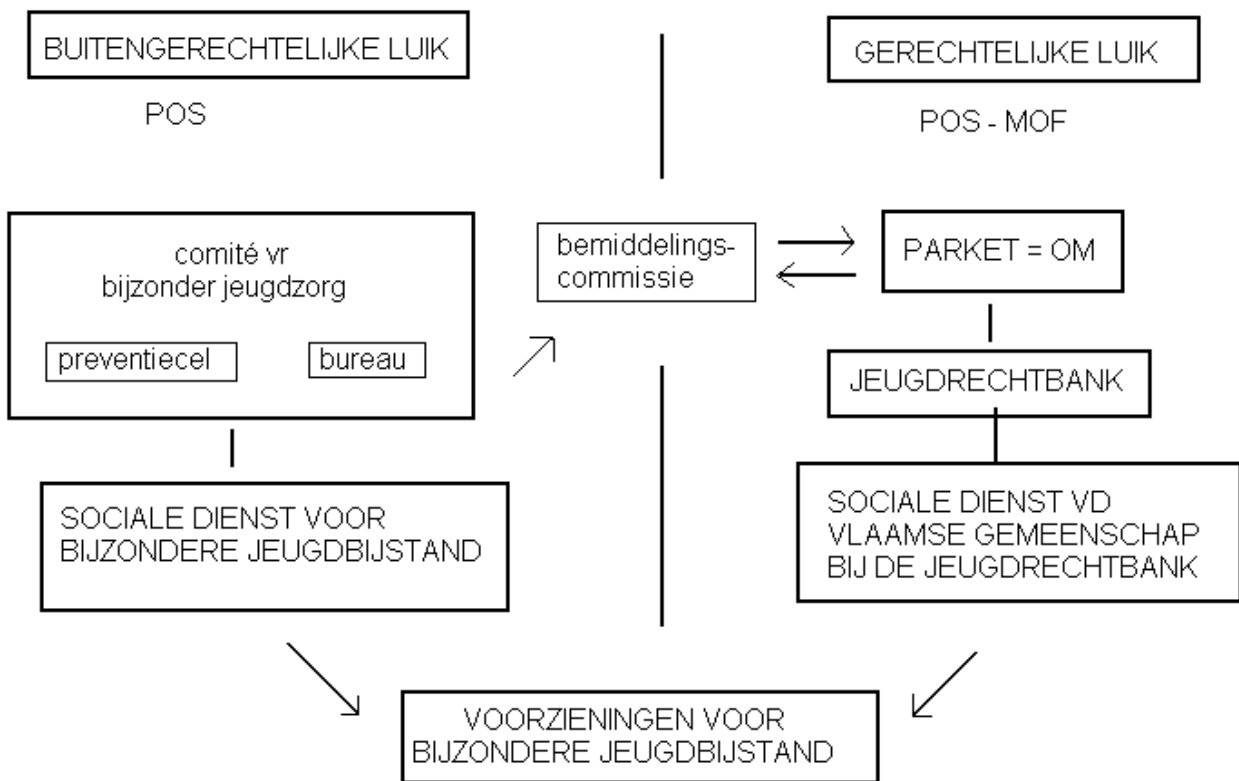
De samenwerking met de ouders en de gezinsgerichtheid wordt aldus centraal gesteld in de nieuwe wet. De kinderrechtbank verandert van naam in de jeugdrechtbank en verwerft meer bevoegdheden.

De introductie van de sociale jeugdbescherming wordt georganiseerd op prejustitieel niveau, met als idee dat de sociale jeugdbescherming tussenkomt hetzij op vraag van de ouders en minderjarigen, hetzij met hun toestemming. De sociale bescherming omvatte de maatregelen die berustten op 'vrijwillige' participatie, de gerechtelijke jeugdbescherming omvatte dwangmaatregelen.

Eveneens werd er voorzien in opvoedingsbijstand, waarbij de gezinnen persoonlijk begeleid werden, onder controle van de jeugdrechter, met als doel de familiale situatie te verbeteren en een ontzetting uit de ouderlijke macht te vermijden.

In 1980 en 1988 werden de gemeenschappen door de staatshervormingen bevoegd voor de jeugdbescherming. Ook werd er een formele scheiding getrokken tussen enerzijds de gerechtelijke en anderzijds de buitengerechtelijke jeugdbijstand en jeugdbescherming.

Onderstaand figuur toont welke instanties verantwoordelijk zijn.

Figuur 1 Bouverne-De Bie & Roose, 2009

We bespreken hier enkel het buitengerechtelijke luik, aangezien het thema van deze Masterproef hierop vooral betrekking heeft, aangezien pesten op school in België amper voorzien is in juridische sferen.

Het buitengerechtelijke luik bestaat specifiek voor POS (kinderen die zich in een problematische opvoedingssituatie bevinden). De bevoegde instantie is het Comité voor Bijzondere Jeugdzorg (verder CBJ). Het CBJ kent een tweevoudige opdracht: garanderen van individuele zorg en bijstand aan jongeren en gezinnen en algemene preventie.

Concreet bestaat het CBJ uit het bureau voor bijzondere jeugdbijstand en de preventiecel. Het bureau voor bijzondere jeugdbijstand fungeert enerzijds als beslissende instantie inzake hulpverlening, anderzijds superviseert het de bijstand en hulp van de problematische opvoedingssituaties.

De preventiecel heeft een informatie- en interventieopdracht. Enerzijds signaleren ze omstandigheden en toestanden die negatieve invloeden meebrengen op de ontplooiingskansen van minderjarigen en anderzijds trachten ze met lokale en regionale samenwerkingsverbanden dergelijke negatieve invloeden te voorkomen en te bestrijden.

De daadwerkelijke bijstand wordt geleverd door de sociale dienst voor bijzondere jeugdbijstand.

Er is ook nog de bemiddelingscommissie die optreedt als bemiddelingsinstantie indien de vrijwillige hulpverlening op niets dreigt uit te draaien.

In 1990 heeft men besloten om de burgerrechtelijke meerderjarigheid van 21 jaar naar 18 jaar te verlagen. Sindsdien vallen de burgerrechtelijke en strafrechtelijke meerderjarigheid samen (Bouverne-De Bie & Roose, 2009).

Door de hervormingen in 2006 werd de jeugdbeschermingswet van 1965 ingrijpend gewijzigd. De nieuwe jeugdwet behoudt de jeugdbeschermingsfilosofie, aangevuld met meer responsabilisering van de jongere en diens ouders. Ze garanderen eveneens meer rechtswaarborgen en rechtszekerheid voor slachtoffers.

De nieuwe jeugdwet legt ook sterk de nadruk op het herstelrechtelijk aanbod. Bemiddeling en HERGO¹³ zijn hier voorbeelden van.

Een bemiddeling wordt geleid door een neutrale bemiddelaar die zal proberen om de jongere, zijn ouders en benadeelde(n) te helpen bij het zoeken naar oplossingen voor de aangebrachte schade. De partijen proberen dus om samen tot een overeenkomst te komen.

HERGO is een begeleid overleg met de jongere, eventuele steunfiguren, zijn ouders, de benadeelde, een politiebeampte en de advocaat van de jongeren. Een moderator leidt de communicatie tussen de verschillende aanwezigen. Het doel is om een overeenkomst over het herstel te bekomen naar het slachtoffer toe, alsook moet 'de dader' een intentieverklaring formuleren over hoe hij in de toekomst dergelijk gedrag kan vermijden (Steunpunt Jeugdhulp, 2012).

3.2.2. Nederland

Het tweede land dat in de kijker gesteld wordt, is Nederland, het land van onze Noorderburen. Er zijn ongeveer 16.795.500 inwoners in Nederland. De huidige generatie jongeren (anno 2012) met een leeftijd tussen 12-20 jaar, bedraagt rond de 1.400.000 (Centraal Bureau voor de Statistiek).

Nederland stond in 2011 op de zevende plaats van de landen die het minst corrupt zijn in de wereld, met een corruptie-index van 8,9 (Transparency International, 2011). De cijfers van

¹³ Herstelgericht Groepsoverleg

2012 tonen echter aan dat Nederland licht gedaald is naar de negende plaats in de wereld met een nieuwe corruptie-index van 8,4 (Transparency International, 2012).

Al van in de 17e eeuw stond Nederland bekend om zijn religieuze vrijheden die elders in Europa niet golden. De vrijheden van waarden waren eind vorige eeuw vanzelfsprekend. Nederland heeft lang bekend gestaan om een tolerant drugsbeleid, een soepel asielbeleid en het vermogen om vreedzaam overleg te plegen. In het begin van deze eeuw is er echter een versterkte roep om normen en waarden gekomen en is er door recente maatschappelijke en politieke ontwikkelingen sprake van een kentering van de algemene tolerantie waar Nederland van oudsher bekend om staat (Typisch Nederlands). Dit is mede tot stand gekomen door de politieke moord op Pim Fortuyn en Theo Van Gogh. Dat dit implicaties meebrengt op de wijze waarop er met strafrecht wordt omgegaan, spreekt voor zich.

Vandaag blijft er echter relatief weinig over van de fameuze Nederlandse tolerantie in hun rechtshandhaving (Beijerse & Swaaningen, 2006).

3.2.2.1. Wettelijke omkadering

De *Arbowet*¹⁴ verplicht scholen in Nederland al sinds 1994 om leerlingen en leerkrachten te beschermen tegen alle vormen van geweld. Een herziening van de *Arbowet* in 2007 vermeldt pesten expliciet in artikel drie. Sinds dan zijn scholen verplicht om hun leerlingen en leerkrachten te beschermen tegen seksuele intimidatie, agressie, geweld en pesten. Deze *Arbowet* verplicht scholen om een antipestbeleid te ontwikkelen. Eveneens is uit de *Arbowet* de verplichting gekomen dat iedere school sinds 1 januari 2006 een veiligheidsplan moet hebben, waarvan een antipestprotocol een onderdeel is. Dergelijk protocol geeft aan hoe de school handelt in het geval van pesten op school (Ananiadou & Smith, 2002; Nederlands Jeugdinstituut).

Leerlingen, ouders en personeel kunnen met klachten over pesten, conform de *kwaliteitswet* van 1998, gebruik maken van het klachtrecht. Scholen zijn verplicht zich aan te sluiten bij een onafhankelijke klachtencommissie, waarbij betrokken personen hun klacht kunnen indienen. Als men via de klachtencommissie geen oplossing vindt, kan men nog altijd de civielrechtelijke procedure op (Nederlands Jeugdinstituut).

¹⁴ De Arbeidsomstandighedenwet

Pesten is in se niet strafbaar, doch sommige vormen zoals vernielingen van eigendommen, mishandeling en stalking zijn wel strafbaar conform het wetboek Strafrecht. De vraag hierbij is echter of dit toepasbaar is bij jongeren?!

In 1996 werd in Nederland een *Nationaal onderwijsprotocol tegen pesten* opgericht dat als doel heeft een handreiking te bieden aan scholen om een effectief beleid tegen pesten op te zetten. De schoolautoriteiten en de directie gaan uit van een goede samenwerking tussen leraren, ouders en leerlingen. Ieder die het onderwijsprotocol ondertekent, verbindt zich om mee te werken aan zeven pijlers die centraal staan (Vereniging Openbaar Onderwijs):

- Aan de slag gaan met de vijfsporenaanpak¹⁵;
- Leerlingen bewust maken en bewust houden van het bestaan en de ernst van de pestproblematiek;
- Leerlingen bewust maken en bewust houden van de gevolgen van pesten, welke levenslang kunnen zijn;
- Het geven van een gerichte voorlichting over preventie en aanpak van het pesten aan alle ouders;
- Voorzien van een aanspreekpunt op school, die actuele, toegankelijke informatie kan verschaffen over het pestprobleem;
- Geld beschikbaar stellen waarmee trainingen voor leerkrachten, lesmaterialen en de aanschaf van boeken mee wordt bekostigd;
- Invoeren van een sociaal-emotioneel leerlingvolgsysteem op school, zodanig dat probleemgedrag zo vroeg mogelijk kan worden gesignaleerd.

De Nederlandse organisatie voor Toegepast-Natuurwetenschappelijk Onderzoek (TNO) werkt momenteel aan een *richtlijn Pesten voor de jeugdgezondheidszorg* (JGZ). Deze richtlijn zal de focus leggen op preventie, signalering, diagnostiek, begeleiding, behandeling en verwijzing bij pesten. Momenteel is er al een samenvatting van het concept beschikbaar, waaruit blijkt dat de richtlijn zich richt zowel op kinderen die gepest worden, als op de kinderen die pesten in de leeftijd van 0-19 jaar. Het gehele JGZ-team heeft een taak bij de zorg voor kinderen die pesten of gepest worden en speelt een belangrijke rol in de ketenzorg (TNO, 2012).

¹⁵ Deze aanpak is gericht op de verschillende partijen die betrokken zijn bij pesten: het gepeste kind, de pester, de ouders, de klasgenoten en de school.

Alvorens men de richtlijn wil implementeren wordt gevraagd aan de praktijkmedewerkers om hun mening te geven op de voorlopige richtlijn. Aan de hand van de commentaren wenst men een nieuwe richtlijn op te stellen tegen mei/juni 2013 (NIP, 2012).

Recent heeft het kabinet Rutte (2010-2012) een wetsvoorstel ingediend waarin staat dat een school een register moet bijhouden waarin alle incidenten die zich hebben voorgedaan, opgenomen moeten worden. Voorbeelden van incidenten zijn: fysiek geweld met letsel tot gevolg, bedreigingen, discriminatie en grove pesterijen (Nederlands Jeugdinstituut). Door middel van dit register zou een meer accuraat beeld kunnen ontstaan van allerlei incidenten, waaronder de frequentie van gedragingen die onder de noemer “pesten” kunnen vallen.

3.2.2.2. Visie op criminaliteitsbestrijding

Zoals in de meeste Europese landen heeft men in Nederland ook een sterke stijging waargenomen van de geregistreerde criminaliteit in de jaren zeventig. Dit resulteerde in een stijgend onveiligheidsgevoel bij de burgers in de jaren tachtig. Dit alles samen leidde tot een streven naar een betere aanpak van de criminaliteit. Daarop werd in 1985 het beleidsplan *Samenleving en Criminaliteit (SeC)* ontwikkeld. Het uitgangspunt was dat de zware en georganiseerde criminaliteit en de veelvoorkomende ‘kleine’ criminaliteit beleidsmatig op een verschillende wijze zouden moeten worden aangepakt. Men pleitte echter dat het strafrecht hiervoor niet het primaire middel moest zijn, maar zou moeten fungeren als sluitstuk. Vernieuwend in dit beleidsplan was dat de rol bij de criminaliteitsbestrijding niet meer alleen voor politie en justitie was weggelegd, maar ook voor andere overheidsinstanties, maatschappelijke organisaties en van individuele burgers (de Haan, 1997; van Noije & Wittebrood, 2008).

Inhoudelijk gezien richtte de nota zich dus op het aanpakken van de criminaliteit buiten het strafrecht om. Deze maatregelen richtten zich op (a) het verkleinen van de gelegenheid tot het plegen van misdrijven, (b) verhogen van het functionele toezicht, ofwel de informele sociale controle en (c) versterken van sociale bindingen in de samenleving, waaronder ook de integratie van jongeren.

Ter stimulering van dit beleid werd in 1984 al een interdepartementale Stuurgroep Bestuurlijke Preventie van Criminaliteit ingesteld. In de periode 1985-1990 werd op advies van de Stuurgroep aan ruim 260 projecten financiële bijdragen geleverd.

In het beleidsplan SeC (1985) realiseerde men zich dat op rijksniveau de preventie van criminaliteit een aangelegenheid was van zowel de minister van Justitie als de minister van Binnenlandse Zaken. Vanuit Justitie werd het preventiebeleid door de nieuwe Directie Criminaliteitspreventie aangepakt. De betrokkenheid van Binnenlandse Zaken bestond erin een beleid te voeren ten aanzien van openbare orde en veiligheid en voor het functioneren en de kwaliteit van het openbaar bestuur, dit naast de (gedeelde) verantwoordelijkheid voor de politie.

In 1990 werd het beleidsplan SeC opgevolgd door Recht in beweging. De aandacht verschoof stilaan van de kleine criminaliteit naar zwaardere vormen.

Tijdens de kabinetsformatie in de zomer van 1994 hadden de burgemeesters van de vier grote steden¹⁶ met een gezamenlijk 'Deltaplan voor de grote steden' aandacht gevraagd voor de problematiek waarmee zij werden geconfronteerd. De onveiligheid in Nederland concentreerde zich voor een belangrijk deel in de grote steden. Het doel was om de ernstige vormen van criminaliteit en overlast terug te dringen door de veiligheidsketen op een zichtbare en meetbare wijze te versterken, de sociale controle te bevorderen en burgers, maatschappelijke organisaties en ondernemers te activeren.

In 1995 werd de afdeling situationele preventie van de directie Criminaliteitspreventie van het ministerie van Justitie overgeheveld naar de afdeling Veiligheidsbeleid van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Hierdoor benadert Justitie criminaliteit primair strafrechtelijk en dadergericht. Binnenlandse Zaken benadert criminaliteit primair bestuurlijk als een aspect van onveiligheid (de Haan, 1997).

De periode 1995-1998 kwam met een nota Veiligheidsbeleid en vloeide voort uit de Integrale Veiligheidsrapportages van 1993 en 1994. In deze nota werd vooral het lokaal veiligheidsbeleid gestimuleerd.

In 1999 verscheen dan het eerste Integraal Veiligheidsprogramma. Ook in dit programma werd de nadruk gelegd op het voorkomen van onveiligheid met behulp van de samenwerking tussen overheid, maatschappelijke organisaties en de burgers.

Begin jaren 2000 brachten de ministeries van Binnenlandse Zaken en die van Justitie terug gezamenlijke nota's uit om de criminaliteit aan te pakken, zoals de nota *Criminaliteitsbeheersing* van 2001, met als focus de strafrechtelijke handhaving. Men richtte zich op de kleine groep veelplegers die verantwoordelijk waren voor het merendeel van de criminele gedragingen en pleitten voor effectievere sanctionering voor deze groep. Er werd eveneens voorgesteld, in navolging van het SeC uit 1985, om het preventiebeleid te

¹⁶ Respectievelijk Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht.

versterken. Tevens werd een uitbreiding van de sociale controle aangekondigd, waarbij de gemeenten exclusief verantwoordelijk zijn voor het lokale veiligheidsbeleid en aldus ook voor de sociale controle. Dit laatste gebeurde vooral door het meer inzetten van de politie.

In 2002 verscheen onder het kabinet Balkenende I het Veiligheidsprogramma “*Naar een veiliger samenleving*”. Opnieuw wenste men criminaliteit, geweld en overlast terug te dringen door het toezicht en de handhaving te versterken. Dit programma wenste eveneens de beoogde samenwerking tussen enerzijds justitie en anderzijds maatschappelijke organisaties, het bedrijfsleven en de burgers versterken met de eigen verantwoordelijkheid van het bedrijfsleven en de burgers.

In de kabinetten Balkenende II en III bleven de aandachtspunten ongewijzigd, uitgezonderd enkele aanvullingen, welke inhouden dat men zich sterker ging richten op de bestrijding van geweldsdelicten. Ook werd er meer geïnvesteerd in persoonsgerichte en alternatieve sancties voor veelplegers en probleemjongeren, omwille van de druk op de celcapaciteit. Ten slotte kreeg men ook meer aandacht voor slachtofferzorg.

Het beleidsprogramma van het vierde kabinet Balkenende toonde aan dat men terug dezelfde weg opging, wat duidelijk werd in het nieuwe veiligheidsprogramma “*Veiligheid begint bij voorkomen*” (van Noije & Wittebrood, 2008).

3.2.2.3. Jeugdbeleid

Het besef dat jeugdige daders zorg nodig hadden, kwam op tussen 1833 en 1886. Daarvoor werd aan jeugdige daders een gewone, volwassenen gevangenisstraf opgelegd, maar geleidelijk aan werden er meer opvoedkundige elementen geïntroduceerd. Vanaf 1886 werden de meeste jeugdige daders geplaatst in rijksopvoedingsgestichten. Men betwijfelde of kinderen het goede van het kwade konden onderscheiden, en men oordeelde ook dat in vele gevallen meer te verwijten viel aan de ouders, dan aan het delinquente kind zelf. Deze periode werd gekenmerkt door “de ontdekking van het kind”.

Het duurde echter nog tot 1905 voor er een speciaal jeugdstrafrecht kwam, wat resulteerde in specifieke procedures en sancties voor de jeugdige delinquent. Ondanks belangrijke veranderingen in 1921 en 1965 bleven de principes van het jeugdrecht bij de bescherming en opvoeding van jeugdige daders. Deze principes werden verlaten in 1995, wanneer het beschermen van de maatschappij de heersende visie werd. Sinds dan lijkt het jeugdstrafrecht sterk op volwassenenstrafrecht.

In 1905 was het doel van de bestraffing de verbetering van de jeugdige delinquent. De sancties lagen allemaal in de richting van (her)opvoeding met een minimum aan retributieve elementen. Voor serieuzere delinquentie werden twee nieuwe straffen ingevoerd. Enerzijds plaatsing in een tuchtschool, gedurende een periode van zes maanden, waar de jongere werd verondersteld orde en discipline te leren. Anderzijds een dwangopvoeding, totdat de jongere de leeftijd van 23 bereikt had.

In 1905 besliste het Parlement eveneens dat het jeugdstrafrecht toepasbaar was op iedereen onder de leeftijd van 18 jaar. Omdat sommige Kamerleden die leeftijd echter wilden terugdringen tot 16 jaar, werd er een speciale regeling ontwikkeld voor 16 en 17-jarigen. Deze konden in uitzonderlijke gevallen toch doorverwezen worden naar het volwassenenstrafrecht. In 1965 werd de minimumleeftijd op 12 jaar gesteld. Kinderen jonger dan 12 jaar die dan een misdrijf pleegden, vielen niet onder het jeugdstrafrecht.

In 1921 werd de functie van kinderrechter ingevoerd. Er werd echter door een democratische beweging in de jaren 60 kritiek geleverd op de almacht van de kinderrechter en er werd gepleit voor meer rechten voor jongeren. De hervorming vond pas plaats in 1989 en beperkte de rol van de kinderrechter, verbeterde de mogelijkheden in de procesvoering voor jonge daders. Het jeugdrechtssysteem werd tegelijk ook verscherpt, in de richting van het volwassenenrechtssysteem.

De hervorming bracht ook met zich mee dat de rijksopvoedingsgestichten en de PIBB¹⁷ werden gefuseerd in het zogenoemde PIJ¹⁸. De tuchtschool maakte plaats voor de term jeugddetentie. Deze straf verlengde de maximumlengte van 6 naar 12 maanden voor kinderen tot 15 jaar, en tot 24 maanden voor 16 en 17 jarigen. Voor deze laatste groep nam de mogelijkheid om hen te bestraffen via het volwassenenstrafrecht toe. Ook werd de minimumleeftijd bekritiseerd doordat er steeds meer jonge daders onder de 12 jaar waren. Ondanks de kritieken, werd de minimumleeftijd wel bewaard. Als tegenprestatie werd de STOP-maatregel ingevoerd voor twaalfminners¹⁹. Het is gebaseerd op het HALT-programma en gaat vooral om met vandalisme, kleine diefstallen, incidenten met vuurwerk. Bij serieuzere delicten kunnen er burgerlijke maatregelen genomen worden voor twaalfminners. Concluderend kunnen we zeggen dat sinds de hervorming in 1989, die pas goedgekeurd werd in 1995, meer 16 en 17-jarigen doorverwezen werden naar het volwassenenstrafrecht en er een stijging merkbaar was bij twaalfminners in het plegen van feiten (Beijerse & Swaaningen, 2006).

¹⁷ Plaatsing in een Inrichting voor Buitengewone Behandeling

¹⁸ Plaatsing in instituut voor jongeren

¹⁹ Kinderen jonger dan twaalf jaar.

Vandaag wordt het jeugdbeleid in Nederland gekenmerkt door zijn curatief, preventief en integraal karakter. De doelen van het jeugdbeleid zijn gericht op het vergroten van de ontwikkelingskansen van de jongeren, het voorkomen van achterstand en uitval en ten slotte op het versterken van participatie en binding met de samenleving. Nederland wil bereiken dat hun kinderen en jongeren actief deelnemen aan de samenleving. Door deze actieve deelname wordt de sociale samenhang versterkt. De betrokkenheid aan de samenleving stimuleert ook het eigen verantwoordelijkheidsgevoel.

Daarom stelt het jeugdbeleid dat alle kinderen en jongeren in een uitdagende, stimulerende omgeving zouden moeten wonen waar zij kunnen spelen, ontdekken en zich ontwikkelen. Het moet kansen en mogelijkheden bieden voor alle kinderen, jongeren en hun ouders opdat er kan voldaan worden aan een positieve ontwikkeling (VVJ).

Eveneens zorgt het jeugdbeleid ervoor dat alle voorzieningen beter aansluiten op de leefwereld en de leefsituatie van jonge mensen teneinde om alle jongeren goede ontwikkelingsmogelijkheden aan te bieden (Bürmann, de Groot, van Dijk & Hilhorst, 2002).

3.2.3. Zweden

Geografisch gezien is Zweden een van de randlanden van de Europese Unie en is eerder weinig bevolkt, met ongeveer 9.500.000 inwoners. Omdat de leeftijd van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid op 15 jaar ligt en er een speciale wetgeving geldt voor jongeren tot de leeftijd van 21 jaar, kan gesteld worden dat de jongerenpopulatie in Zweden rond de 1.000.000 circuleert, dit met jongeren tussen de leeftijd van 10-21 jaar (Statistics Sweden, 2012).

Zweden behoort tot de Noord-Europese landen, samen met Denemarken, Finland, IJsland & Noorwegen. Deze Noord-Europese landen, de *Nordic Countries*, hebben allen gemeenschappelijke eigenschappen: allen worden beschouwd als welvaartstaten, hebben een uitgebreide publieke dienstverlening en zijn politiek stabiel. Onderzoek door Transparency International stelt jaar na jaar vast dat deze landen het minst corrupt zijn van alle landen die bestudeerd worden. In 2011 bedroeg de Corruption Perceptions Index 9,3 voor Zweden wat meteen het derde beste cijfer in de wereld is. Enkel Finland (9,4) en Nieuw-Zeeland (9,5) worden nog als minder corrupt beschouwd (Transparency International, 2011). Uit de cijfers van 2012 blijkt dat Zweden een plaats zakt in de wereldranglijst, en nu op de vierde plaats staat met een corruptie-index van 8,8 (Transparency International, 2012).

Sinds midden de jaren vijftig hebben deze Noord-Europese landen een gemeenschappelijke arbeidsmarkt, alsook de rechten op sociale zekerheid zijn overdraagbaar. Als een Zweed bijvoorbeeld in Denemarken verblijft, heeft deze recht op dezelfde sociale zekerheid als de Denen. Ook hun strafrechtelijk beleid is geharmoniseerd, wat wil zeggen dat burgers van de andere Noord-Europese landen gelijk berecht worden zoals ze in hun eigen land berecht zouden worden.

Wetenschappelijk onderzoek gebeurt eveneens in harmonie onder deze *Nordic Countries*, alsook de publicatie ervan. Voorbeelden hiervan: *Scandinavian Journal of Criminal Law & Criminology*; *Journal of Scandinavian studies in Criminology and Crime Prevention*.

Een ander kenmerkend feit van deze Noord-Europese landen is dat ze elk beschikken over een *National Crime Prevention Council*. In Zweden werd het *National Crime Prevention Council* reeds opgericht in 1973 en wordt samen met Denemarken beschouwd als de pioniers²⁰ in de organisatie van criminaliteitspreventie. Brå²¹ werd opgericht omwille van de politieke bezorgdheid rond de stijging van de criminaliteit die vanaf de jaren vijftig in Zweden werd vastgesteld, en dit tegelijk met een daling van de opgehelderde misdrijven.

Brå is een onafhankelijke instantie sinds 1988, dit in tegenstelling tot de andere *councils*. Brå wordt beschouwd als een expertisecentrum van de overheid en is eveneens de meest invloedrijke organisatie in het voeren van onderzoek naar criminaliteit van de Noord-Europese landen. Vandaag houdt Brå zich voornamelijk nog bezig met het verstrekken van informatie om strafrechtelijk beleid te stimuleren, alsook voor lokale criminaliteitspreventieve programma's, want in Zweden hebben 80-90% van de gemeenten lokale preventieraden. Het bureau werkt ook samen met andere agentschappen en organisaties om beleidsmakers en andere actoren in het criminaliteitspreventie netwerk te lobbyen. Enkele domeinen waar het bureau zich op focust is: jeugdcriminaliteit, economische criminaliteit, milieucriminaliteit, geweld tegen vrouwen en steun voor gemeenschapsgerichte criminaliteitspreventieve initiatieven (Andersson, 2005).

De Zweedse welvaartstaat wordt vaak beschouwd als hét model van een sociaaldemocratische welvaartstaat in de naoorlogse periode, net als de andere landen van de zogenaamde *Nordic Countries*. Al meerdere decennia hebben de arbeidersklasse en de sociaaldemocratische partijen een overtuigende politieke meerderheid in Zweden.

²⁰ Behalve in Groot-Brittannië ontstond het permanente comité voor criminaliteitspreventie al in 1966

²¹ De Zweedse naam van het National Crime Prevention Council, zal verder in deze Masterproef zo aangegeven worden.

Esping-Andersen (1990) merkt in zijn boek *“The Three Worlds of Welfare Capitalism”* op dat deze welvaartstaten een grotere gelijkheid onder haar bevolking wenst te bereiken. Hiervoor hecht men enorm veel belang aan de sociale rechten van zowel mannen als vrouwen, individualisme, als aan het principe van universalisme, waardoor het sociaal beleid uitgebreid toegepast kan worden. Hierdoor wensen ze de kloof tussen rijk en arm te verkleinen en een gelijke welvaart voor iedere inwoner van Zweden te bereiken.

De evolutie naar deze sociaaldemocratische welvaartstaat heeft veel te maken met de economische beurscrisis in 1930 na de crash van Wall Street. Door de onzekerheid in de Zweedse samenleving, rees de populariteit van de *Sveriges Socialdemokratiska Arbetarepartiet*, ofwel de sociaaldemocratische partij van Zweden (Tilton, 1990; De Vylder, 1996). Door een succesvol hervormingsprogramma wordt en blijft de partij gedurende decennia de grootste in de regering van Zweden (Steinmo, 2010). Het gouden tijdperk van het Zweedse model brak aan.

De jaren 30 startten met de voorbereiding van de toekomstige welvaartstaat door de ontwikkeling van een groot aantal wetten voor sociale hervorming. De grondlaag voor het Zweedse model werd gelegd.

De ultieme doelstelling van het Zweedse model is sociale gelijkheid bereiken. De overheid speelt hierin de centrale rol. De sociaaldemocratische welvaartstaten zijn universele sociale verzekeringen die gebaseerd zijn op burgerschap en universele solidariteit. Burgers worden met andere woorden beschermd op de arbeidsmarkt.

Ook voeren de sociaaldemocratische welvaartstaten een strijd tegen de werkloosheid. Men tracht via een activerend beleid meer mensen aan de slag te krijgen. Hierdoor ontvangen ook minder mensen een uitkering (Dillen, 2004-2005).

3.2.3.1. Wettelijke omkadering

In januari 1998 werd in Zweden de *School Act* goedgekeurd. Daarin staat vermeld dat *‘iedereen op school actief mee moet werken tegen alle vormen van beledigend en gewelddadig gedrag zoals pesten en racistisch gedrag’*.

In 1998 werd eveneens het Nationaal Curriculum goedgekeurd. Hierin worden alle basiswaarden van de school uiteengezet en relevante richtlijnen en objectieven opgelijst met als een van de doelen alle problemen van pesten bloot te leggen (Ananiadou & Smith, 2002).

In 1999 droeg het Zweedse ministerie van Onderwijs en Wetenschap een project uit dat gebaseerd was op fundamentele democratische waarden in scholen en volwassenenonderwijs. Het hoofddoel van het project was om ervoor te zorgen dat deze democratische waarden vertaald werden naar specifieke acties. Ze beschouwden namelijk dat de implementatie van deze democratische waarden op school essentieel was voor de preventie van beledigend gedrag, zoals pesten en racistisch gedrag.

Het project moedigde eveneens de participatie van jonge mensen aan door het instellen van een jeugdraad enerzijds, en het oprichten van een website waar ze allerlei vragen konden stellen anderzijds (Swedish Code of Statutes, 2008).

De Zweedse overheid creëerde op 1 april 2006 een nieuwe wet dat de verplichtingen van de school om een veilige omgeving te bieden aan de studenten versterkte. Het ministerie van scholen, de kind- en studentenombudsman, de ombudsman voor gelijkheid, de ombudsman voor etnische discriminatie en anderen zijn verantwoordelijk om de uitvoering van de wet op te volgen. Het hoofd van de school wordt sindsdien verplicht om aan te tonen dat de school alles in het werk heeft gesteld om pesten te voorkomen en maatregelen neemt om het aan te pakken (Forsman, X). De schoolmaatregelen om pesten tegen te gaan, moeten daarom opgelijst staan in een jaarlijks plan en de inhoud ervan moet continu opgevolgd en geëvalueerd worden (National Agency for Education, 2011).

In 2006 werd er eveneens een nieuwe wet²² (Swedish Code of Statutes, 2008) ontwikkeld op het verbod op discriminatie en andere vernederende gedragingen van kinderen en scholieren. In de wettekst wordt pesten niet expliciet genoemd, maar impliciet kunnen we veronderstellen dat pestgedrag ook onder deze wet valt.

De *Swedish Education Act* van 2011 houdt basisprincipes en voorzieningen in voor scholen in Zweden. Het streeft naar betere kennisverzameling, keuzevrijheden, en vooral van belang: veiligheid en bescherming van studenten.

²² Act Prohibiting Discrimination and Other Degrading Treatment of Children and School Students (2006)

3.2.3.2. Visie op criminaliteitsbestrijding

In de 19de eeuw was er in Zweden een verschuiving merkbaar van *hardship criminality* naar *welfare criminality*. Bij onrecht kwam er dadelijk een reactie. Zo kwamen de mensen direct op straat wanneer er bijvoorbeeld tekorten heersten in de voedselsector. In de 20ste eeuw was er een economische opleving en de levensstandaard kende een sterke verbetering. De moderne criminaliteit was ook te linken aan de *welfare criminality*. Mensen die niet in staat waren de voordelen van de welvaart op te nemen, pleegden criminaliteit om dezelfde standaarden te bereiken. Wanneer men naar de criminaliteitstrends kijkt voor deze periode, ziet men dat de gelegenheden om misdrijven te plegen stegen, alsook het gebrek aan sociale controle kende een toename (Crime and Criminal Policy in Sweden, 1985).

Als antwoord op de stijgende criminaliteit werd in 1973 het *National Council for Crime Prevention* opgericht, wat onder het gezag staat van de minister van Justitie. Hun doel is om officiële criminaliteitsstatistieken te produceren, wetsvormingen te evalueren, onderzoek te leiden, kennis verspreiden over wat werkt om criminaliteit terug te dringen en steun bieden aan lokale criminaliteitspreventieve initiatieven (Andersson, 2005).

De Noord-Europese landen worden gekenmerkt door brede publieke sectoren en goed ontwikkelde maatschappelijke diensten (Council of Europe, 1998). Hoewel deze uitbreiding van de maatschappelijke dienstsector een doel op zichzelf was, en geen specifieke manier om criminaliteit te voorkomen, kan er wel degelijk gesteld worden dat sociale criminaliteitspreventie een hoge prioriteit kende in het dagelijkse sociale werk, alsook op scholen. Het Noord-Europese model tracht zoveel mogelijk op te lossen buiten het strafrechtelijk systeem om, en maakt de balans tussen enerzijds sociale en anderzijds situationele preventie. De gemeenschapsgerichte preventie werd niet zo sterk onthaald in de Noord-Europese landen als in de andere landen.

Lang heerste de gedachte dat de Noord-Europese landen sterke voorstanders waren van enkel situationele criminaliteitspreventie (Bailleu & Garioud, 1994), hoewel men eveneens ruime aandacht besteedt aan sociaal criminaliteitspreventieve maatregelen zonder expliciet de aandacht daar op te leggen. Zo ijveren ze in de *Nordic Countries* voor kwaliteitsvol onderwijs dat *free of charge* is voor iedereen, ongeacht de achtergrond van de studenten. Deze maatregel pleit voor een gelijke toegang tot het onderwijs en is impliciet een maatregel van sociale preventie.

De situationele criminaliteitspreventie wordt sterker benadrukt, zo legt men bijvoorbeeld de nadruk op gezamenlijke buurtactiviteiten, de *Neighbour Cooperation*²³ in Sweden, gebaseerd op de *Neighbourhood Watch* uit het Verenigd Koninkrijk.

Er is eveneens een lokale interpretatie van de CPTED²⁴, waar men stelt dat publieke ruimtes toegankelijk moeten zijn voor iedereen. Een voorstel is om in plaats van muren te bouwen om deze te beschermen tegen bedreigingen van buitenaf, moeten deze publieke ruimtes net gepromoot worden en op die manier natuurlijke supervisie creëren.

Het is typisch voor deze landen dat ze hun burgers zelf laten participeren in het voorkomen van criminaliteit.

In 1996 stelde de Zweedse overheid een nationaal criminaliteitspreventief programma op met de naam '*Our Collective Responsibility*', ontwikkeld om het criminaliteitspreventiewerk in het land aan te sterken, alsook om gemeentelijke overheden, organisaties en burgers aan te moedigen om criminaliteit te helpen voorkomen. Deze nationale strategie is gebaseerd op het geloof dat sociale problemen, veroorzaakt door criminaliteit, aangepakt moeten worden door een breed criminaliteitsbeleid, en dat de criminaliteit vooral op lokaal vlak, waar de problemen zich voordoen, aangepakt moeten worden. De nationale strategie bevat drie delen: (1) De overheid schenkt verhoogde aandacht aan de wijze waarop algemene sociale ontwikkelingen en politieke beslissingen rond zaken (niet criminaliteit) een invloed hebben op criminaliteit, (2) wetgeving en het werk van overheden in het kader van het criminaliteitsbeleid zullen ontwikkeld en effectiever gemaakt worden, (3) maatregelen zullen genomen worden om de betrokkenheid van de burgers te ondersteunen en te promoten in het criminaliteitspreventieve werk. Deze strategie uit het nationaal preventieprogramma wordt aanschouwd als de start van het brede initiatief om gelegenheden ter voorkoming van criminaliteit in alle delen van de samenleving te creëren. (BRÅ, 1997; Council of Europe, 1998; Alexandersson, 2000; Takala, 2005).

Het Nationaal Agentschap voor Criminaliteitspreventie heeft de taak om de verworven kennis door te geven naar het lokale niveau, zodanig dat deze criminaliteit en onveiligheid kunnen voorkomen.

²³ *Grannsamverkan in het Zweeds*

²⁴ Crime Prevention through Environmental Design

3.2.3.3. Jeugdbeleid

Het jeugdbeleid in Zweden kende zijn ontstaan in de jaren 50 (Swedish National Board for Youth Affairs, 2010). Men kijkt er naar de jeugd als een zogenaamde hulpbron in de samenleving. Het jeugdbeleid in Zweden draagt duidelijk tekenen van het naoorlogse welvaartsbeleid in Noord-Europa, wat een universalistisch beleid is. Ze wensen aan alle jonge mensen de mogelijkheid te geven om zichzelf te ontwikkelen als onafhankelijke volwassenen. Dit in tegenstelling tot andere landen, waar jeugdbeleid de toepassing heeft om bepaalde groepen bij te staan, die zich in de nood tot speciale initiatieven bevinden. Vandaag zien we echter dat er zich ook een verschuiving aan het voordoen is in Zweden. Het jeugdbeleid dient zich nu ook specifiek bezig te houden met benadeelde jongeren. Ze zien jongeren niet als een problematische groep, die vol gevaren zitten en sterk genavigeerd dienen te worden, ze beschouwen de jeugd eerder als een waardevolle periode in het leven. In Zweden is er ook een minister van Jeugd en zijn er nationale doelen gesteld voor het jeugdbeleid. Zweden kent ook een overheidsinstelling, *The Swedish National Board for Youth Affairs*, dat verantwoordelijk is voor het coördineren en opvolgen van het nationale jeugdbeleid.

Twee van de meest belangrijke terreinen voor de opkomst van het moderne jeugdbeleid is de formalisering van het schoolsysteem en de organisatie van vrijetijds- en clubactiviteiten in de late 19de en 20ste eeuw. Gedurende een lange tijd vormden deze terreinen het jeugdbeleid. Tot de jaren 60 beschouwde men het jeugdbeleid als nauw verbonden met de vrije tijd en clubactiviteiten. In de jaren 70 ontstond er een verschuiving van een sectorspecifiek jeugdbeleid naar een alomvattend jeugdbeleid.

De *Social Services Act* van 1982 stelt dat de maatregelen die tot doel hebben de oorzaken van crimineel gedrag weg te halen bij de jongere, ondernomen moet worden in samenspraak met het individu, diens ouders en de maatschappelijke instanties. Soms wordt het duidelijk dat er zich op het familiaal vlak problemen situeren, waardoor de maatschappelijk instanties hierop ook inspelen door bijvoorbeeld therapie voor te stellen, of een gesprek met een sociaal werker (Sarnecki, 1991)

Vandaag houdt het jeugdbeleid in Zweden alle politieke terreinen in die jongeren hun leven kunnen beïnvloeden op elke mogelijke wijze en is het dus crosssectoraal georganiseerd.

Het jeugdbeleid heeft in zijn ontwikkeling de algemene ontwikkeling van het publiek beleid gevolgd. De Zweedse staat werkt met een resultaatgeoriënteerd management, wat betekent dat

de overheid niet enkel doelen stelt, maar tevens de resultaten ervan opvolgt. Op het gemeenschapsniveau heeft de ontwikkeling van het jeugdbeleid geleid tot allerlei projecten.

Het nationale jeugdbeleid heeft als doel alle jongeren gelijke mogelijkheden en eerlijke kansen te bieden. Om gelijke kansen te creëren, dienen initiatieven van het jeugdbeleid in eerste instantie gericht zijn op die jongeren die de slechtste kansen hebben. Daarvoor was het eerder universalistisch, een algemenere benadering die bepaalde groepen niet als prioritair beschouwde.

Vanuit een Zweeds perspectief kunnen interventies van sociale diensten zowel vrijwillig als dwingend zijn, en de rechtspleging kan zowel op sociaal recht als rechtsgeldig recht slaan. Algemeen gesteld, wanneer er naar sociale diensten verwezen wordt, is het meestal in termen van vrijwillige en zorggeoriënteerde interventies, maar nieuwe veranderingen hebben aan het strafrechtstelsel nieuwe taken opgelegd voor sociale welzijnsorganisaties om passende sancties te voorzien om jeugdige daders aan te pakken.

Er zijn lange debatten gevoerd over het feit of het sanctiemodel hetzelfde moet zijn voor jongeren en volwassenen. In 1902 werd het wettelijk mogelijk om een straf te vervangen door een behandeling door sociale overheidsdiensten. Sinds dan ontstond er een conflict tussen voorstanders van welzijnsgerichte en formele rechtsgeldige benadering om jeugdcriminaliteit te verminderen. De traditie in het Zweedse model stelt dat jeugdige daders tussen 15 en 17 jaar verwezen dienen te worden naar de sociale diensten. Dit is een van de fundamentele pijlers van het Zweedse jeugdrecht. Jeugdige daders kunnen ook te maken krijgen met de *Criminal Code*, wat meer dwingende maatregelen bevat, maar de sociale overheidsdiensten behouden wel de hoofdverantwoordelijkheid voor deze groep daders. Er heerst wel nog steeds een conflict rond het feit of men jonge mensen die misdrijven plegen als ‘kinderen in nood’ of als ‘jonge daders’ moet beschouwen. De huidige en voorgestelde hervormingen hebben tot dit debat bijgedragen.

Er is eveneens lang kritiek gekomen op de sociale diensten omdat ze te zwak en te vaag waren in hun plannen tot interventie voor jeugdige daders. Zorg en behandeling door deze diensten werd niet geaccepteerd als passend, doch wenste men de jongeren zo lang als mogelijk weg te houden van het strafrechtstelsel.

Zweden kent geen jeugdrechtbanken. Alle misdrijven gepleegd door jongeren vanaf 15 jaar worden behandeld in dezelfde rechtscolleges als de volwassenen. Er zijn vijf sancties die kunnen opgelegd worden aan jongeren die schuldig bevonden zijn: Boete, voorwaardelijke straf, straf op proef, gevangenschap en een jeugdstraf. Deze laatste werd in 1999 ingevoerd

voor jongeren tussen 15 en 17 jaar. Het bevat een combinatie van straf en zorg (Hollander & Tärnfalk, 2007).

Samenvattend kunnen we zeggen dat de overheidsdienst *The Swedish National Board of Youth Affairs*²⁵ de belangrijkste rol speelt in het handhaven van het jeugdbeleid in Zweden. Zo zijn ze verantwoordelijk om kennis te verzamelen over de leefcondities van jonge mensen en deze informatie nationaal en lokaal te verspreiden. Ze voorzien eveneens in een gecoördineerde opvolging van publieke initiatieven voor jongeren, ze moedigen gemeenten aan om een op kennis gebaseerd jeugdbeleid te ontwikkelen.

Zoals gezegd, ondersteunt *the Swedish National Board for Youth Affairs* de gemeenten in met hun werk rond jeugdbeleid. Zo geven ze hen de mogelijkheid om gebruik te maken van de jeugdsurvey LUPP (*Local Follow-Up of Youth Policy*) om informatie te verzamelen rond percepties van jongeren op allerlei domeinen in de samenleving, waaronder opvoeding, vrije tijd, gezondheid, werk, en dergelijke meer. De resultaten van deze survey kunnen dan gebruikt worden om het lokaal jeugdbeleid mee vorm te geven. Ieder jaar geeft *the Swedish National Board for Youth Affairs* een prijs aan de “Jeugdgemeente van het jaar”, welke sterke inspanningen geleverd heeft naar het verbeteren van de kennis over jonge mensen en hen in te schakelen om een invloed uit te oefenen.

²⁵ Is een overheidsorganisatie: *Ungdomsstyrelsen in het Zweeds*

3.3. Pesten op school in België, Nederland & Zweden

3.3.1. Inleiding

Het *Olweus Bullying Prevention Programme* werd nationaal en internationaal erkend. In 1999 werd het programma geselecteerd als één van tien modelprogramma's om te gebruiken in een nationaal preventie-initiatief tegen geweld in de Verenigde Staten. De reden van selectie was omdat het programma al meerdere malen wetenschappelijk geëvalueerd was (met positieve resultaten op lange termijn). Een andere troef van het preventieprogramma van Olweus is dat dit het enige programma was tegen verschillende vormen van probleemgedrag op school (Clemson University, 2003).

Het onderzoek dat Olweus verrichte, heeft een belangrijke rol gespeeld en heeft eveneens de laatste 20 jaar gezorgd voor enkele grote veranderingen in vele landen (zoals Noorwegen, Zweden, Engeland, Nederland, Australië, België, en nog anderen). Deze landen zagen pesten voordien als een natuurlijk deel van het schoolleven en het opgroeien. Door de inzichten die Olweus gaf, beschouwde men het meer en meer als een sociaal probleem dat serieus opgevat moest worden.

Eerst en vooral bespreken we in deze paragraaf de prevalentie van het pestprobleem in België, Nederland en Zweden.

Nadien gaan we dieper in op de preventie- en interventie maatregelen die de landen in het leven geroepen hebben om een halt toe te roepen aan het pesten.

3.3.2. Prevalentie

Wat betreft de prevalentie van pesten op school, merken we dat verschillende studies met verschillende resultaten op de proppen komen. Een verklaring hiervoor kan zijn dat elke studie aan de slag gaat met een eigen methodologie, waardoor nooit dezelfde informatie vergaard wordt. Ook een verschillende invulling van het begrip pesten ligt hier aan de basis van het probleem.

De recentste cijfers rond pesten op school in Nederland, België en Zweden zijn afkomstig van het Health Behaviour in School-aged Children onderzoek in 2009. Al bijna dertig jaar is het Health Behaviour in School-Aged Children een pionier in de crossnationale studies die inzichten verwerven naar het welbevinden van jongeren, gedrag en hun sociale context. Dit onderzoek werkt samen met de Wereldgezondheidsorganisatie en wordt iedere vier jaar in

maar liefst 43 landen in Europa en Noord-Amerika uitgevoerd. Omdat adolescenten ongeveer 1/6 van de wereldpopulatie uitmaken, gebruikt het HBSC de resultaten om het beleid te informeren om zo het leven van miljoenen jongeren te verbeteren (HBSC International Coordinating Centre).

Er wordt in het onderzoek enerzijds gekeken naar de prevalentie van slachtoffers van pesten op school, anderzijds wordt er ook een overzicht gegeven van daderschap van pesten op school, en dit telkens op de leeftijd van 11, 13 en 15 jaar oud.

Wat betreft het *slachtofferschap* van pesten op school, wordt er een algemene dalende trend vastgesteld tussen de leeftijd van 11 en 15 jaar.

Zo zien we dat voor de 11-jarigen in België (Franstalige gemeenschap) 16% van de meisjes aangeeft minstens twee keer gepest te zijn de maanden voorafgaand aan het onderzoek. Voor de 11-jarige jongens is dit 27%. De Vlaamse gemeenschap doet iets beter, met 15% meisjes en 18% jongens die aangeven gepest te zijn geweest.

Zowel in Nederland als Zweden kent men een lagere prevalentie van slachtoffers van pesten op 11-jarige leeftijd dan België. In Nederland geeft 9% van de meisjes en 10% van de jongens aan gepest te zijn de voorbije maanden, terwijl in Zweden dit slechts 4% van de meisjes is en 5% van de jongens. Het gemiddeld aantal gepeste leerlingen uit het HBSC onderzoek voor de leeftijd van 11 jaar is 13%. Voor de leeftijd van 13 jaar en 15 jaar maken we hier gebruik van een tabel, om het overzicht te bewaren.

<i>Onderzoek HBSC Survey 2009-2010: slachtoffers</i>	Jongens 13 jaar	Meisjes 13 jaar	Jongens 15 jaar	Meisjes 15 jaar
België (Wallonië)	31%	18%	25%	15%
België (Vlaanderen)	10%	7%	7%	9%
Nederland	9%	7%	6%	3%
Zweden	4%	4%	3%	4%
HBSC gemiddelde²⁶	12%		9%	

De andere cijfers geven dezelfde trend aan. De Franstalige gemeenschap scoort het hoogst wat betreft het slachtofferschap van pesten, zowel op 13 als op 15 jaar. In Zweden blijft het

²⁶ Dit is het gemiddelde van meer dan 40 landen, waaronder vele Europese landen, de Verenigde Staten, Canada en Israël, waarin het onderzoek 'Health Behaviour in School-aged Children' (HBSC) plaatsvindt.

percentage gestaag rond de 4% hangen, terwijl in Nederland een daling op te merken is naarmate de leerlingen ouder worden.

Het onderzoek keek ook naar de prevalentie van het aantal daders van pesten. Opnieuw onderzochten ze dit op drie leeftijden, 11, 13 en 15 jaar. De bekomen prevalentie stijgt opmerkelijk tussen de leeftijd van 11 en 15 jaar. Opnieuw plaatsen we de resultaten in een kleine tabel om het overzicht te bewaren.

<i>Onderzoek HBSC Survey 2009- 2010: daderschap</i>	Jongens 11 jaar	Meisjes 11 jaar	Jongens 13 jaar	Meisjes 13 jaar	Jongens 15 jaar	Meisjes 15 jaar
België (Wallonië)	19%	9%	24%	11%	22%	13%
België (Vlaanderen)	10%	5%	13%	6%	14%	9%
Nederland	8%	3%	9%	4%	10%	5%
Zweden	2%	1%	4%	3%	7%	3%
HBSC gemiddelde	8%		11%		12%	

De cijfers van het daderschap van pesten tonen aan dat opnieuw de Franstalige gemeenschap van België met de hoogste score gaat lopen. Op de leeftijd van 11 jaar geeft maar liefst 19% van de jongens aan de maanden voorafgaand aan het onderzoek iemand gepest te hebben, dit in tegenstelling tot maar 2% in Zweden. Dit cijfer stijgt nog tot 24% op de leeftijd van 13 jaar voor de jongens, om dan op de leeftijd van 15 jaar licht te dalen. In Zweden valt het op dat meisjes amper betrokken zijn bij het stellen van pestgedrag.

Opmerkelijk is dat naarmate de leeftijd stijgt, bijna alle percentages stijgen. Hieruit kunnen we opmaken dat kinderen mogelijk meer gaan pesten naarmate ze ouder worden. Ander onderzoek toonde eveneens aan dat kinderen meer pesterijen ervaren op de middelbare school, dan in de lagere school. Dit resultaat is echter niet bindend, deze cijfers zijn afkomstig van één onderzoek, en het is dus oppassen geblazen in het maken van conclusies.

3.3.3. Preventie- en interventie maatregelen

Ondanks de stijging van de aandacht van onderzoek naar pesten, kan er nog steeds veel geleerd worden over hoe men een effectief preventie- en interventieprogramma kan

ontwerpen en implementeren, zeker wanneer we de verschillende interventie-uitkomsten zien in studies van verscheidene landen.

Veel projecten en programma's zijn in het leven gekomen op basis van een "buikgevoel" wat pesten zou kunnen doen verminderen, eerder dan aandacht te hebben voor empirisch ondersteunde theorieën waarom kinderen pesten, waarom ze slachtoffer worden of waarom peestsituaties ontstaan.

Het eerste uitgebreide antipestprogramma werd geïmplementeerd in Noorwegen in 1983. Een intensievere versie van dat eerste programma werd geëvalueerd door Olweus in 1991. De evaluatie toonde een sterke daling van slachtofferschap na het programma. Sindsdien zijn er een vijftiental uitgebreide antipestprogramma's ontwikkeld in ongeveer 10 landen, waarvan sommigen geïnspireerd zijn door Olweus en anderen gebaseerd zijn op andere principes.

Rigby (2010) onderscheidde zes types van mogelijke interventies op scholen. Deze zijn (a) de traditionele disciplinaire methode (b) het versterken van slachtoffers (c) bemiddeling (d) herstelgerichte praktijken (e) ondersteunde groepsmethode en (f) methode van een gedeelde bezorgdheid.

Om de *traditionele disciplinaire methode* toe te passen, moet er gesprek op touw gezet worden tussen enerzijds een praktijkmedewerker (bijvoorbeeld een leerkracht) en de dader van het pestgedrag.

Eerst en vooral moet de leerkracht bij het begin van het gesprek duidelijk maken aan de leerling dat hij beseft wat er allemaal gebeurd is en dat deze gebeurtenissen onder de noemer pesten valt en compleet inacceptabel is op de school. De leerkracht moet daarbij vermelden dat er op school duidelijke regels bestaan tegenover dergelijk gedrag. Eveneens moet de leerkracht meegeven dat leerlingen die betrokken zijn bij het pesten van andere leerlingen gestraft worden. De leerkracht wordt dan verondersteld van de straf die toegepast zal worden, uit de doeken te doen. Daarbij geeft de leerkracht eveneens aan welke gevolgen er aan vasthangen als het pesten toch blijft voortduren.

Nadat dit alles afgerond is, wordt er nog een discussiemoment met de dader ingelast, waarbij gepolst wordt naar hoe de pestkop de behandeling ervaren heeft en welk effect het heeft gehad.

Belangrijk bij deze traditionele methode is dat het straffen een noodzakelijk onderdeel vormt van de aanpak, vooral omdat hierdoor een signaal gegeven wordt aan alle leerlingen dat pesten niet getolereerd wordt op school.

75% van leerkrachten over de hele wereld keuren deze aanpak goed, toch suggereert dit niet dat deze aanpak effectief is in het voorkomen dat het pesten blijft voortduren.

De tweede methode die Rigby aangeeft, houdt in dat het *slachtoffer aangesterkt* moet worden. Als het slachtoffer van het pesten effectief kan reageren op het pesten, dient de pester niet meer geconfronteerd te worden door de school. Verschillende manieren worden vooropgesteld om het slachtoffer te leren opkomen voor zichzelf tegenover de pester, zoals het aanleren van verdedigingstechnieken, zoals bijvoorbeeld *fogging*. Dit is een assertieve vaardigheid waarbij de vernedering door de andere niet erkend wordt. Deze aanpak veronderstelt dat het slachtoffer niet meer zomaar alle kritieken slikt die de pester uit. Het slachtoffer leert gepast te reageren op de verwijten van de pester, door hem/haar in de ogen te kijken en een kalm, nonchalant antwoord te geven, zonder enige vijandigheid.

Bemiddeling is de derde methode die Rigby onderscheidt, en kan voorkomen wanneer twee leerlingen (meestal de dader van het pesten en het slachtoffer) overeenkomen om hulp te zoeken bij een bemiddelaar, welke een leerkracht kan zijn, maar evengoed een getrainde leerlingenbemiddelaar kan zijn, om het probleem dat voor conflicten zorgt, op te lossen. Tijdens het bemiddelingsgesprek krijgen beide partijen de kans om de situatie uit te leggen in hun opinie. Nadien doen beide partijen voorstellen over hoe het probleem opgelost kan worden en wordt bediscussieerd in welk voorstel beiden zich kunnen vinden.

Als vierde methode geeft Rigby de *herstelgerichte praktijken* aan. Deze praktijken zijn ontstaan om beschadigde relaties tussen individuen of groepen te herstellen. Ze verwachten dat de dader van het pestgedrag erkend wat hij/zij verkeerd heeft gedaan, alsook de schade die hij of zij heeft aangericht. Eveneens wordt verwacht dat de dader acties onderneemt om de situatie te herstellen, zoals zich verontschuldigen en andere compenserende maatregelen.

In de vijfde methode, de *ondersteunende groepsmethode*, worden zeven stappen onderscheiden.

De eerste stap houdt een interview met het slachtoffer in. De praktijkwerker probeert in te schatten welke impact het pesten heeft op het slachtoffer. Hierbij hoeft het slachtoffer geen pestincidenten te vertellen, maar moet hij/zij aangeven in welke mate hij/zij hierdoor gekweld is. Het slachtoffer wordt eveneens verondersteld om de pesters te identificeren en namen voor

te stellen van medeleerlingen die mee het probleem zouden kunnen oplossen. Er wordt bij deze methode verzekerd dat er niemand gestraft zal worden.

Als tweede stap wordt er een groepsmoment ingelast, met onder andere de geïdentificeerde pester(s), en andere leerlingen die hulpvol kunnen zijn bij het oplossen van het probleem. Het slachtoffer hoeft hierbij niet aanwezig te zijn.

Bij de derde stap wordt aandacht aan het probleem besteed en vooral aan de negatieve gevoelens die het slachtoffer heeft ervaren.

Tijdens de vierde stap wordt nog eens benadrukt dat niemand gestraft zal worden en dat de groep bijeengeroepen is om het probleem te helpen oplossen, waarbij iedereen een verantwoordelijkheid heeft om de situatie te verbeteren.

De vijfde stap houdt in dat iedereen voorstellen kan doen over hoe de situatie beter kan gemaakt worden voor het slachtoffer.

Met de zesde stap wordt de verantwoordelijkheid doorgegeven naar de groep en wordt een volgende groepsbijeenkomst afgesproken waarbij de evoluties besproken zullen worden. De zevende stap, ten slotte, ontmoet de praktijkmedewerker opnieuw de leden van de groep, maar deze keer individueel, om de vooruitgang na te gaan.

De zesde en laatste methode ten slotte, is die van de *gedeelde verantwoordelijkheid*. In deze methode kunnen eveneens een aantal stappen onderscheiden worden.

Allereerst worden op basis van meldingen of observaties de verdachte pesters geïdentificeerd en ondervraagd.

Nadien wordt het slachtoffer ondervraagd en wordt uitgelegd wat er gebeurd. Hierbij moet benadrukt worden dat niemand gestraft zal worden. De bedoeling is om meer te weten te komen over de situatie en daarvoor verkrijgt men best het vertrouwen van het slachtoffer.

Vervolgens komt de praktijkmedewerker samen met de individuele vermoedelijke pesters om de vooruitgang in het proces na te gaan. Als er voldoende vooruitgang is gemaakt, kan er terug een bijeenkomst georganiseerd worden voor de voltallige groep. Tijdens deze bijeenkomst kunnen ze samen een plan opstellen om het conflict samen met slachtoffer op te lossen. Ten slotte komt deze groep nog eens samen, nu met het slachtoffer, en onderhandelen ze samen over een accepteerbare oplossing voor beide partijen.

Samenvattend stelt Rigby dat iedere school aandacht moeten hebben voor verschillende soorten van pesten, en daarbij telkens een andere aanpak bij moet ontwikkelen. Zo kan de

school op het moment dat er zich een pestprobleem stelt, beslissen welke aanpak er op dat moment het meest van toepassing is.

De volgende paragrafen bevatten allerlei verschillende interventies die in de landen van onderzoek als effectief ervaren worden in de aanpak naar pesten.

3.3.3.1. België

Het Vlaamse antipestprogramma werd eveneens geïnspireerd door Olweus zijn programma (Stevens et al., 2000). Dit programma introduceerde een schoolgebaseerde strategie met verschillende activiteiten: (a) voor de *peer* groep, dus op klassikaal niveau (b) voor de ouders en leerkrachten en (c) voor de individuele leerlingen die betrokken zijn bij pesten.

Het programma bestond uit drie modules. De eerste module legde de nadruk op de school door het ontwikkelen van een antipestbeleid op school. Hiervoor werden informatiesessies gehouden voor leerkrachten, andere werkrachten op school en de ouders om hen bewust te maken van de pestproblematiek.

De tweede module legde de focus op de klas en bracht curriculumgebaseerde activiteiten mee voor de klasgroep. Op een actieve manier lesgeven en rollenspellen organiseren, werden gebruikt als middel om veranderingen in het gedrag van de studenten te bewerkstelligen. Een andere activiteit zorgde voor een verbetering van de sociale vaardigheden van de leerlingen, zodanig dat ze op een gepaste manier kunnen tussen komen in pestsituaties. Er werden eveneens duidelijke regels opgezet in de klas.

De derde en laatste module legde de focus op het individu, meer bepaald op directe tussenkomsten met kinderen die betrokken raken bij pesten, zowel als dader als slachtoffer. Deze laatste module werd gebaseerd op de sociale leertheorie (Stevens et al., 2000).

Nu worden enkele preventie- en interventiemaatregelen besproken die België in het leven geroepen heeft. In België is het echter moeilijk om te spreken van interventies die door meerdere organisaties gebruikt worden. De organisatie Kies Kleur Tegen Pesten²⁷ heeft een stappenplan uitgewerkt om op elk niveau aan de slag te gaan met pesters, doch concrete initiatieven worden niet voorgesteld.

²⁷ Het Vlaams netwerk 'Kies Kleur tegen Pesten' is een vrijwillig samenwerkingsverband van organisaties, verenigingen en individuen die expertise hebben met betrekking tot het pestthema en die de keuze maken om op dit specifieke terrein de krachten te bundelen en een gezamenlijke koers te varen (Kies Kleur Tegen Pesten)

Eerst bekijken we welke maatregelen de organisatie Kies Kleur Tegen Pesten voorziet op het individuele leerlingenniveau (Kies Kleur Tegen Pesten), om vervolgens een blik te werpen op de klassikale situatie en op het niveau van de school.

a) Maatregelen op individueel niveau

Deze eerste focus bestaat uit drie onderdelen. De school moet in de eerste plaats goede opvangmogelijkheden voorzien, men moet in de tweede plaats over gepaste maatregelen en acties beschikken om pestende leerlingen op een beter spoor te krijgen. In de derde plaats zou men ook moeten voorzien in een gepast nazorg- en opvolgingstraject voor betrokken leerlingen.

Wat het eerste onderdeel betreft, voorzien in goede opvangmogelijkheden, is het van belang dat scholen klachten van pestgedrag steeds ernstig nemen. De klachten mogen echter niet te snel geïndividualiseerd worden. Goede opvangmogelijkheden hebben aandacht voor feiten en beleving, luisteren naar de context en voorgeschiedenis, spreken geen waardeoordelen uit en luisteren op een actieve manier. Op die manier kan men zich een beeld vormen van de ernst van de situatie en wat de aanloop van het incident is geweest.

Na het verkennend gesprek met het slachtoffer, moet er nagedacht worden om het ongewenst gedrag ook daadwerkelijk aan te pakken. De pestende leerlingen moeten geconfronteerd worden met hun gedrag en duidelijk gemaakt worden dat hun gedrag niet getolereerd wordt. Voor dit aanpakgesprek neemt men best de betrokkenen apart en spreekt men ze aan op hun gedrag. Het gedrag moet afgekeurd worden, maar niet de persoon!

Aangezien iedere situatie een specifieke aanpak vereist, is de tussenkomst in overeenkomst met de aard van het ongewenst gedrag. De behandeling mag in alle geval niet op de lange baan geraken. Centraal staat het vertrekken vanuit een herstelgerichte cultuur, dat wil zeggen dat er een keuze gemaakt wordt tussen maatregelen die de relaties en het vertrouwen tussen de betrokkenen herstellen en terug versterken.

Het is ook mogelijk dat er zeer ernstige vormen van ongewenst gedrag ontstaan op school. In overeenstemming met de afspraken in het schoolreglement, is het soms nodig om andere tussenkomsten te gebruiken. HERGO, HERstelgericht GroepsOverleg is een begeleid overleg tussen het slachtoffer en de pester, samen met ouders, vrienden, leerkrachten en directie. De bedoeling is dat het slachtoffer en de pester samen tot een oplossing komen.

Een andere optie is de schoolexterne Time-Out. Als het gedrag van de leerling onophoudelijk negatief blijft, kan de leerling voor bepaalde tijd van school gehaald worden en apart begeleid worden.

De school kan ook kiezen om een orde- of tuchtmaatregel op te leggen. Een voorbeeld van een ordemaatregel is strafwerk en bij een tuchtmaatregel kan een leerling tijdelijk of definitief worden uitgesloten.

Nadat het ongewenst gedrag is aangepakt, is het echter niet de bedoeling dat de school geen aandacht meer besteed aan de problematiek. In eerste instantie moet er nagegaan worden of het gedrag effectief gestopt is. Men kan dit doen door naar het welbevinden van de leerling te polsen, en deze aan te moedigen om bij herhaling van het ongewenst gedrag dadelijk contact op te nemen met een aandachtspersoon. Ook moet de school aandachtig blijven voor signalen die wijzen op nieuw ongewenst gedrag.

Indien het slachtoffer of de leerling die het pestgedrag stelde, nood heeft aan extra begeleiding, dienen zij contact op te nemen met externe, gespecialiseerde centra. Voor advies kan men hierover langsgaan bij het CLB²⁸ (Kies Kleur Tegen Pesten).

b) Maatregelen op klasniveau

Indien iedere klas in de school werkt aan een positief klasklimaat, kunnen al heel wat probleemsituaties voorkomen worden. Hoe kunnen scholen voorzien in dergelijk positief klasklimaat?

Het organiseren van ontspannende activiteiten van de klas kan bijvoorbeeld bijdragen tot een betere groepssfeer, aangezien men op deze manier de klasgenoten op een andere manier leren kennen.

Indien de klas er echter niet in slaagt een positief klimaat te creëren, is er nog steeds een aanpak mogelijk van het ongewenst gedrag.

In België blijkt de *No-Blame Approach* een zeer populaire aanpak te zijn. Deze benadering legt de verantwoordelijkheid van het probleem bij de klasgroep, waardoor er niemand rechtstreeks verantwoordelijk gesteld wordt voor de pesterijen. Het uiteindelijke doel bestaat er in om het slachtoffer terug veilig te stellen in de groep, nadat iedere leerling een concreet voorstel heeft gedaan om het pesten te stoppen. De vzw Leefsleutels staat in voor de training en vorming. Onlangs voerde Leefsleutels een enquête uit bij scholen die de *No-Blame* aanpak

²⁸ Centrum voor Leerlingenbegeleiding

gebruikten (of gebruikt hadden) naar de effectiviteit ervan. Het belangrijkste resultaat uit de enquête is dat de aanpak tijdens het schooljaar 2005-2006 in 46 van de 50 scholen effectief is gebleken, en tijdens het schooljaar 2006-2007 in 70 van de 77 scholen. Bijna alle respondenten geven aan dat ze positieve ervaringen hebben met de aanpak, en dat ze het vooral goed vinden dat de aanpak een beroep doet op de verantwoordelijkheid van de kinderen zelf. Ook voor het slachtoffer is dit een goede methode gebleken (Leefsleutels, 2008).

Een andere maatregel is het gebruik van de *klas thermometer*. Dit instrument heeft tot doel constructieve gesprekken op gang te brengen in de groep waarin zich het probleem stelt. Aan de hand van een vragenlijst wordt gepeild naar het welbevinden van de leerlingen in de klasgroep, welke positieve en negatieve kenmerken zijn van de klasgroep en wat de sfeer in de klas zou verbeteren.

Samenhangend met de vorige maatregel kan besloten worden om een gedragscode op te stellen. In de gedragscode wordt duidelijk opgesteld wat gewenst en ongewenst gedrag is (Kies Kleur Tegen Pesten).

c) Maatregelen op schoolniveau

De school moet er op toezien dat ze een veilig en positief leefklimaat kunnen aanbieden aan hun leerlingen. Daarom moet de school het voorkomen en aanpakken van pesten op school tot hun takenpakket rekenen. De school kan dit doen door het ondernemen van enerzijds preventieve maatregelen en anderzijds voorzien in een aanbod van interventie maatregelen.

Preventieve maatregelen houden vooral het informeren en sensibiliseren in van alle schoolbetrokkenen. Een van deze preventieve maatregelen is het organiseren van de Antipestweek in Vlaanderen. Sinds 1999 organiseert de organisatie Kies kleur tegen pesten namelijk ieder jaar een Vlaamse Week tegen Pesten. Daarbij aansluitend verloot men ieder jaar “Pesten – dat kan niet prijzen!” aan de scholen die zich intensief hebben ingezet om aan de slag te gaan met de pestproblematiek.

Naast het informeren en sensibiliseren van zowel leerlingen als ouders, kunnen scholen ook enkele structurele maatregelen invoeren die het pestgedrag kunnen terugdringen. Dan denken we bijvoorbeeld aan open ingerichte speelplaatsen, waar toezicht centraal staat, en het zinvol invullen van recreatiemomenten (Kies Kleur Tegen Pesten).

3.3.3.2. Nederland

1995 wordt beschouwd als startdata voor onderzoek naar pesten in Nederland, hoewel er daarvoor al verschillende pogingen gebeurd waren om het fenomeen pesten aan te pakken, zonder al te veel resultaat.

Zo trachtte Bob van der Meer vanaf de jaren 70 het fenomeen pesten op de sociale agenda te plaatsen. Hij schreef talrijke boeken en artikels. Hij organiseerde gesprekken op school en gaf trainingen aan schoolbegeleiders. Hij luisterde naar ouders van slachtoffers en probeerde samen met hen naar oplossingen te zoeken. Hoewel van der Meer zich vijftien jaar lang ontplooid tot een specialist rond pesten, net zoals Dan Olweus in Noorwegen en Zweden, kreeg hij Nederland niet warm om pesten op de sociale agenda te plaatsen.

In 1992 voerde Mooij het eerste uitgebreide en representatieve studie naar pesten in Nederland. Hij vond dat 385.000 kinderen gepest werden op school.

De algemene visie die in Nederland ontstaan is om pesten efficiënt aan te pakken, bestaat erin dat aan een aantal condities voldaan moet worden: (a) het pesten moet door alle partijen²⁹ als een probleem erkend worden (b) de school moet actie ondernemen om pesten te voorkomen. Het thema moet aangebracht worden bij de leerlingen en hun ouders. Eveneens is het van belang om regels vast te leggen (c) wanneer pesten toch opduikt, moeten leerkrachten hier aandachtig voor zijn en een onpartijdige rol aannemen (d) als het pesten blijft aanhouden, dient de school het aan te pakken aan de hand van een curatieve methode (e) als de school of een leerkracht niet wil omgaan met het probleem of dit niet kan, kan er een begeleider ingeroepen worden. Op aanvraag van de ouders of het gepeste kind, kan de begeleider een klacht indienen bij de klachtencommissie, dat het probleem zal onderzoeken en de verantwoordelijke autoriteiten adviseren welke maatregelen ze moeten nemen (van der Meer, 1996). Sinds augustus 1998 is elke school in Nederland namelijk bij wet verplicht om een algemene klachtenprocedure te hebben.

Het onderwijs in Nederland kan opgedeeld worden in 4 soorten scholen: staatscholen, rooms-katholieke scholen, protestante scholen en niet-confessionele scholen. Daarbij komt nog dat het onderwijs gekenmerkt is door 4 sociaal-politieke groepen, elk met hun eigen nationale organisaties voor ouders, leerkrachten en schoolcommissies. Deze vier nationale

²⁹ Leerlingen, ouders en de leerkrachten

ouderassociaties ontmoeten elkaar geregeld. Eén van deze organisatie, SIRE³⁰, startte ook een campagne om pesten aan te pakken. Het doel van SIRE was om pesten op de publieke agenda te plaatsen.

In 1995 ontwikkelden Mooij en van der Meer de PestTest, die zich baseerde op de vragenlijst van Olweus (1993). Het is een computer programma waar leerlingen kunnen aangeven, anoniem, of ze zich bewust zijn van pestgedrag onder hun medestudenten. Ze worden gevraagd in welke mate dit voorkomt, waar het voorkomt en wanneer. Ook wordt gevraagd of de leerkracht er iets aan doet. De PestTest werd ontwikkeld voor leerlingen van 9 tot en met 15 jaar, de leeftijdscategorie waar pesten het meest voorkomt (Limper, 2000).

Op basis van de resultaten van de Pesttest werd een antipestinitiatief opgericht in Nederland dat eveneens geïnspireerd werd door het Olweus-programma. Het programma is ontworpen om pesten tegen te gaan door zowel de leerkrachten, de ouders als de leerlingen te betrekken. In het programma werd een tweedaagse training voor leerkrachten aangeboden met als doel hen te informeren over pestgedrag en hen uitleg te verschaffen over hoe ze moeten omgaan met dergelijke incidenten op school.

De kern van het interventieprogramma houdt in: een (a) antipest training voor leerkrachten (b) een pestvragenlijst (c) antipestregels en een geschreven antipest schoolbeleid (d) verhoogde intensiteit van toezicht en (e) informatiemomenten voor ouders.

De resultaten van deze gerandomiseerde controlestudie gaf aan dat een school het aantal gepeste kinderen kan verminderen. Het aantal gepeste kinderen daalde met 25% in de interventiegroep, vergeleken met de controle groep. Ook was een trend merkbaar in een vermindering van het aantal depressieve klachten (Fekkes et al., 2006).

Het besluit dat men stelde uit dit interventieprogramma was dat continuïteit van de interventieactiviteiten zeer belangrijk is!

Door de positieve resultaten van het gerandomiseerd onderzoek, besloot men in Nederland een eigen methode hierop te ontwikkelen, en sindsdien wordt deze aanpak de PRIMA-methode³¹ genoemd. Het doel van de PRIMA-methode is het verminderen en voorkomen van pestgedrag op basisscholen door deze scholen minimaal twee jaar te begeleiden bij het structureel invoeren van een antipestbeleid. Hiervoor wordt een PRIMA-begeleider aangesteld.

³⁰ Stichting Ideële Reclame wil maatschappelijke thema's waar weinig of nog geen aandacht voor is zichtbaar maken en op de publieke agenda zetten.

³¹ PRIMA staat voor PRoef-IMplementatie Antipestbeleid en is gebaseerd op het Olweus Bullying Prevention Program

De aanpak van deze methode bestaat uit activiteiten die plaats vinden op drie niveaus. Op het schoolniveau handelt men door het instellen van een Kernteam Pesten, het ontwerpen van een antipestbeleid en door het organiseren van een schoolbrede ouderavond. Op het niveau van de klas gaat men een PRIMA-Pestmeter afnemen bij de leerlingen en gaat men samen met de leerlingen antipestregels opstellen. Het individuele niveau ten slotte, focust op specifieke maatregelen om het pesten te beëindigen.

De PRIMA-methode is van 2005 tot 2007 onderzocht op effect en implementatie in een quasi-experimenteel onderzoek onder 49 scholen met in totaal 3557 leerlingen. De resultaten laten op zowel de interventie- als de controlescholen een duidelijke vermindering zien van het aantal leerlingen dat gepest wordt en het aantal die pesten. De afname op controlescholen is mogelijk veroorzaakt doordat deze scholen op eigen initiatief ook een aantal maatregelen hebben geïmplementeerd die deel uitmaken van de PRIMA-methode.

De PRIMA-methode is ontwikkeld voor het reguliere basisonderwijs. De methode is niet getest bij scholen voor Speciaal Basisonderwijs en voor Speciaal Onderwijs.

Bij het Nederlandse effectonderzoek is ook gekeken naar de effecten van de PRIMA-methode bij kinderen met verschillende etnische achtergronden. Hieruit bleek dat het effect van de PRIMA-methode niet verschillend is voor kinderen met een verschillende etnische achtergrond (Van der Kraan, Dorst & Paulussen, 2008).

Verder bestaan er in Nederland enkele erkende en niet-erkende interventies om pesten aan te pakken. Hieronder volgt een overzicht van enkele erkende interventies.

a) Kanjertraining

De Kanjertraining werd in 1996 ontwikkeld door het Instituut voor Kanjertrainingen in Almere. De naam Kanjertraining verwijst letterlijk naar 'kanjer'. Tijdens de training wordt verondersteld dat de leerlingen zich gedragen als "kanjers" door het respectvol omgaan met zichzelf en anderen. Ook wordt van de leerlingen verwacht dat ze zichzelf durven zijn en oplossingsgerichte strategieën gebruikt worden in verschillende sociale situaties (Vliek, 2011).

Het programma richt zich voornamelijk op kinderen en jongeren die moeilijkheden ervaren in de omgang met anderen. Dit kunnen gepeste kinderen zijn, doch ook kinderen die verlegen zijn, impulsief, onhandig of agressief gedrag vertonen. Al deze kinderen ervaren een probleem in de omgang met anderen, waardoor ze allen belang hebben bij het programma

(Prins, in Vlieg, 2011). Het doel is sociaalvaardig gedrag stimuleren en sociale problemen zoals pesten, conflicten, uitsluiting en sociaal teruggetrokken gedrag voorkomen of verminderen en het welbevinden vergroten bij kinderen en jongeren.

Om deze doelen te bereiken wordt tijdens de training gewerkt aan drie voorwaardelijke doelen:

1. Het vergroten van moreel besef: welke gedragingen vind ik goed?
2. Het bewust maken van de intrinsieke motivatie van kinderen om dit gedrag te willen vertonen en
3. Het vergroten van verantwoordelijkheidsbesef voor het daadwerkelijk laten zien van dat gedrag

Men gaat aan de slag door het oefenen van sociale vaardigheden, discussiëren over morele dilemma's en sociale cognities, rollenspelen met behulp van vier petten en vertrouwensoefeningen. De petten staan voor vier typen gedrag of coping strategieën. Kinderen verwerven inzicht in hun gedrag en dat van anderen en in de keuze die ze hierin hebben.

b) Marietje Kessels Project

Het Marietje Kessels Project heeft als doel de weerbaarheid, zowel de fysieke als mentale, van kinderen te vergroten. Hierdoor wil men vermijden dat kinderen slachtoffer worden van machtsmisbruik en/of zichzelf schuldig gaan maken aan grensoverschrijdend gedrag.

Het project is voor leerlingen in groep 7 en 8 in het regulier en speciaal basisonderwijs en wordt gegeven door opgeleide preventiewerkers. Men gaat aan de slag met groepsgesprekken, fysieke zelfverdedigingsoefeningen, rollenspelen, alsook opdrachten waaruit kinderen leren om situaties van machtsmisbruik te herkennen. Er wordt hen geleerd hoe ze hun handelingsmogelijkheden kunnen vergroten in dergelijke situaties en hoe en waar ze om hulp kunnen vragen.

Er heeft onderzoek plaatsgevonden naar het effect van het Marietje Kessels Project ((quasi-) experimenteel onderzoek in de praktijk). De algemene conclusie is dat het Marietje Kessels Project een positief effect heeft op de weerbaarheid van de kinderen. Vooral voor effecten op de kennis en attitude van kinderen zijn aanwijzingen gevonden. Effecten op vaardigheden en gedrag bleken minder goed aantoonbaar (Ince, 2007).

c) Plezier op school

“Plezier op school” is een zomercursus die georganiseerd wordt voor aanstaande brugklassers die op de basisschool gepest werden of andere problemen hadden in de omgang met leeftijdsgenoten. Het doel is om de sociale competentie van de kinderen te vergroten, zodat zij een goede start kunnen maken op het voortgezet onderwijs en het risico op herhaling van deze omgangsproblemen verkleind wordt.

De aanpak van de zomercursus “Plezier op school” bestaat uit een tweedaagse preventieve interventie die in de laatste week van de zomervakantie wordt aangeboden. De cursus kent een cognitief gedragstherapeutische basis en is aangevuld met ontspanningsoefeningen, elementen uit de Rationeel Emotieve Therapie (RET) en psycho-educatie. De totale interventie bestaat uit een kennismakingsgesprek met ouder(s)/verzorger(s) en kind, een psycho-educatieve ouderbijeenkomst, de tweedaagse zomercursus, een evaluatief eindgesprek met de ouders en een terugkombijeenkomst voor de deelnemers na 6 weken. Gedurende de zomercursus helpen de trainers de kinderen in groepsverband volgens een gestructureerd programma inzicht te verwerven in de invloed van denken op gevoel en gedrag, negatieve gedachten om te buigen in helpende gedachten, om te gaan met spanning en zich sociaal vaardiger te gedragen, vooral in de eerste dagen in het voortgezet onderwijs. Hierbij wordt gebruik gemaakt van diverse methodieken zoals psycho-educatie, zelfinstructie, groepsgesprek, ontspanningsoefeningen, 'modeling', rollenspel en feedback.

De ouders krijgen in een ouderbijeenkomst informatie over de cursus en over de mogelijkheden die zij kunnen aanwenden om hun kind te steunen bij de overgang naar het voortgezet onderwijs.

Uit diverse Nederlandse veranderingsonderzoeken blijkt dat kinderen die deelgenomen hebben aan de zomercursus “Plezier op school” minder sociale problemen hebben, minder sociaal angstig zijn en minder gepest worden. Kinderen bleken meer vriendschappen te hebben en over betere sociale vaardigheden te beschikken. Ook anderhalf jaar na deelname aan de cursus bleken kinderen minder vaak gepest te worden en was de sociale angst nog verder afgenomen. De cursus lijkt geschikt te zijn voor een brede doelgroep. Door het ontbreken van een controlegroep of een slecht vergelijkbare (dat wil zeggen relatief 'probleemvrije') controlegroep, is het op dit moment niet mogelijk een definitieve uitspraak over de effectiviteit van de zomercursus te doen.

Hieronder volgen nog twee voorbeelden die (nog) niet erkend werden in Nederland:

d) Pesten op school: Een actieprogramma

Dit actieprogramma zich richt op het terugdringen van pesten op basisscholen en de eerste twee klassen van het voortgezet onderwijs. Er wordt gewerkt op drie niveaus: op schoolniveau (opstellen van een gedragscode tegen pesten), op groepsniveau (lessenreeks over pesten) en op individueel niveau (gesprekken met leerlingen).

Deze interventie werd ontwikkeld in Vlaanderen, doch werd in Nederland niet erkend als een effectieve interventie, onder andere door cultuurverschillen.

e) Sta Sterk Training

De Sta Sterk Training is een interventie voor slachtoffers van pesten met de leeftijd van 8 tot 12 jaar. Het heeft, net als het project “Plezier op School”, als doel de weerbaarheid van de kinderen te vergroten zodat zij effectiever reageren op pestgedrag om zodoende de negatieve invloed van het pesten te beperken en het risico op pesten te verkleinen. De interventie omvat eveneens twee ouderbijeenkomsten. Deze interventie werd ontwikkeld door Stichting Omgaan met Pesten. Momenteel is deze interventie nog niet erkend in Nederland, maar zit nog in de beoordelingsfase of in de opnameprocedure.

3.3.3.3. Zweden

Zweden behoorde tot een van de eerste landen die systematisch onderzoek opzetten naar pesten op school en dit onder leiding van Dan Olweus.

Het *National Agency for Education* in Zweden heeft eveneens onderzoek gaan naar de effectiviteit van enkele interventiemethoden (National Agency for Education, 2011).

Hieronder volgt een korte voorstelling van deze methodes (Svensson, 2003).

a) Olweus Bullying Prevention Program

Het meest bekende programma is het *Olweus Bullying Prevention Program* (verder OBPP), een multi-level programma dat aan de slag gaat met het individu, de school, de klas en het gemeenschapsniveau.

Er werden twee types materialen geproduceerd: een handboek voor leerkrachten en een folder met informatie voor de ouders en familie. Het programma bevatte eveneens een CD-rom om de data van onderzoeken te kunnen verwerken en analyseren, een film over pesten, de herbekeken vragenlijst van Olweus³² en het boek van Olweus: *Bullying at school: what we know and what we can do*.

De maatregelen uit het OBPP om het pesten tegen te gaan bevinden zich op drie niveaus: de school, klas en het individu.

Op het hoogste niveau, de school, worden overlegmomenten voor leerkrachten ingevoerd om de pestproblematiek te bespreken, alsook ouder-leerkracht momenten om het pestprobleem te bespreken. Ook wordt er geïnvesteerd in verhoogd toezicht tijdens de pauzes en wordt de speelplaats aangepast zodat kinderen betere speelgelegenheden hebben. Er wordt op school ook een vragenlijst rondgedeeld en een coördinerende groep wordt aangesteld.

Op het niveau van de klas wordt aan de leerlingen informatie gegeven over pesten en ze worden betrokken bij het opstellen van een klassikaal reglement tegen pesten. Men gaat ook door middel van rollenspelen de leerlingen leren hoe ze beter omgaan met pesten. Ook de ouders spelen een rol op dit niveau.

Het individuele niveau van dit programma houdt in dat er gesprekken gevoerd worden met de pestkoppen en hun ouders en worden er sancties besproken. Ook het slachtoffer krijgt aandacht, door hen steun te geven en hen meer assertief te laten worden door middel van een training. Er wordt bovendien ook gesproken met de kinderen die niet bij de pestproblematiek betrokken zijn, om hen de “neutrale” tussenpartij te laten zijn die kunnen tussenkomen. Ten slotte hebben ze ook aandacht voor individuele interventieplannen.

Opmerkelijk aan het OBPP is dat het een sterke betrokkenheid van de school vraagt tijdens de introductieperiode. Het programma biedt eveneens een stappenplan met wat de school moet doen om hun strijd tegen pesten gelijk te stellen met de methodologie van Olweus.

b) Friends Foundation

Friends Foundation kan beschouwd worden als één van de belangrijkste organisaties in de strijd tegen pesten in Zweden. Deze organisatie stelt dat pesten sociale interacties met andere kinderen vrijwel onmogelijk maakt. Kinderen die onderworpen zijn aan pesten hebben de neiging in zichzelf te keren, nemen geen initiatief meer, noch vragen ze aan andere kinderen om te spelen. Pesten kan het begin vormen van een vicieuze cirkel waarin kinderen terecht

³² The Revised Olweus Bully/Victim Questionnaire

komen. Iemand die zich terugtrekt wordt door de eigen klasgenootjes als vreemd ervaren, waardoor ze nog minder kans hebben om nieuwe vrienden te vinden om mee te spelen.

Een voorstel van de organisatie *Friends Foundation* is om “spel” een belangrijke betekenis te laten krijgen. Een belangrijke stap in het stoppen van pesten is er zeker van zijn dat de kinderen elkaar degelijk kennen, en daar kan spelen bij helpen. Het is dus belangrijk dat leerkrachten daar eveneens aandacht voor hebben.

c) Farsta methode

De *Farsta methode* werd ontwikkeld door Karl Ljungström. De methode behelst een directe aanpak van zodra een situatie als pesten geïdentificeerd is. Een speciaal team gaat onmiddellijk op basis van duidelijke instructies een gestructureerde dialoog aan met de pestkop, zonder het betrekken van de ouders in deze fase. Nadelig aan deze methode is dat het speciale team hun opgedane kennis niet systematisch verspreiden op school, waardoor er door het schoolpersoneel niet veel geleerd wordt. Nogmaals, dit betreft een directe aanpak, waardoor het in tegenstelling staat met de *No Blame-approach*, dat voor een indirecte aanpak staat.

d) Lions Quest

Lions Quest is een serie van lessen gebaseerd op het materiaal “*Together*” en bevat concrete materialen en oefeningen waardoor leerlingen elkaar beter kunnen leren kennen. Hierdoor wordt de eenheid in de school versterkt.

e) Social and Emotional Training

De methode *SET (Social & Emotional Training)* bevat lessen in levensvaardigheden waardoor leerlingen de mogelijkheid hebben om hun relationele- en sociaal-emotionele vaardigheden beter te ontwikkelen. Het programma wordt door de respondenten ervaren als duidelijk en gemakkelijk te volgen. Het is bovenal een preventief programma, waarbij de school andere maatregelen kan toevoegen.

f) School Comet

Het programma *School Comet* bestaat specifiek voor leerkrachten om betere vaardigheden te ontwikkelen om positief gedrag van de leerlingen te benadrukken en negatieve aspecten negeren. Wanneer ze lovende woorden uiten aan de leerlingen, kunnen ze het door dit programma ook met argumenten staven. De werkomgeving wordt zo ook positiever voor de leerkrachten.

g) School Mediation

School Mediation houdt in dat leerlingen strategieën ontwikkelen om conflicten op te lossen en daardoor een beter klimaat doen ontstaan op school.

In eerste instantie een preventief programma, ook al kunnen de bemiddelingselementen geïnterpreteerd worden als herstelmaatregelen an sich. Het programma dient dus nog te worden bijgestaan door andere elementen om negatieve handelingen te identificeren en te verhelpen.

h) Second Step

Second Step werkt met speciaal materiaal en lessen om sociaal-emotionele vaardigheden bij kinderen te helpen ontwikkelen. Een van de sterktes is dat het programma stabiliteit geeft aan het lesgevend personeel. Negatief punt is dat het veel tijd inneemt van het lesgevend personeel.

De evaluatie van de bovenstaande methoden toonde aan dat geen enkele individuele maatregel dergelijke positieve resultaten met zich meebracht dat we er niet van kunnen uitgaan dat één maatregel op zich voldoet. Onderzoekers raden aan dat scholen systematisch te werk moeten gaan en meerdere maatregelen combineren om op een succesvolle manier pesten op school te voorkomen en aan te pakken (National Agency for Education, 2011).

Een andere alternatieve manier die Zweedse scholen en kinderdagverblijven als vast onderdeel van hun programma hebben, zijn onderlinge *kindermassages*. Iedere dag voert men een kwartiertje massage in en dat blijkt een rustpunt op de dag. Bijkomend effect, niet onbelangrijk, is dat het pesten wel degelijk afneemt in deze scholen. Onderzoek van de

Universiteit van Stockholm heeft aangetoond dat een wekelijkse massage in de klas het pesten heeft doen dalen van 15% naar 1% of zelfs 0% (Vermeer, X).

Deze methode wordt ook steeds meer en meer gebruikt in Nederland en in België.

3.4. Conclusie

Dit onderdeel van de Masterproef heeft veel kennis bijgedragen op verschillende domeinen in België, Nederland en Zweden.

Eerst en vooral zijn we op zoek gegaan naar wetten die een regeling treffen rond pesten op school. Vervolgens hebben we in een historisch perspectief gekeken naar hoe de landen omgaan met criminaliteitsbestrijding. Ontwikkelingen die zich gevormd hebben tot hoe ze vandaag zijn, bepalen mee de aanpak van pesten op school.

Als laatste hebben we gekeken naar hoe de ontwikkeling van het jeugdbeleid in zowel België, Nederland en Zweden tot stand is gekomen. Deze historische kijk heeft ons getoond hoe men naar de jeugd kijkt, en welk belang men hecht aan een goede integratie van de jongere in de samenleving.

Het volgende deel van de Masterproef gaat kritisch ingaan op al deze zaken. Aan de hand van vergelijkende schema's worden de situaties in de drie landen naast elkaar geplaatst en vergeleken waar mogelijk.

Hoofdstuk 4. Crossnationale vergelijking naar de aanpak van pesten op school

4.1. Inleiding

Op basis van de kennis en informatie die verzameld werd in het vorige hoofdstuk van deze Masterproef, gaan we per onderdeel een vergelijkend schema brengen. Deze vergelijkende schema's worden kritisch benaderd en besproken in kader van deze Masterproef. Eerst en vooral hebben we het over het wettelijk kader, gevolgd door de visie op criminaliteitsbestrijding en het jeugdbeleid van België, Nederland en Zweden.

Vervolgens gaan we dieper in op de prevalentie en de preventie- en interventie maatregelen. Het doel van deze paragraaf houdt in om op basis van de informatie een samenvattend stuk aan te bieden waarin de verschillen en gelijkenissen in de aanpak naar pesten op school tussen de landen duidelijk worden.

4.2. Wettelijk kader

België	Nederland	Zweden
Wettelijke omkadering		
1998: Eerste aanzet in Franstalige gemeenschap met het streven naar gelijke sociale emancipatie voor iedere leerling 2002: Wetgeving voor werknemers 2007: herziening wetgeving: preventie- en interventieplan voor leerlingen Geen wettelijke verplichting tot antipestbeleid op scholen	1994: Arbowet: algemene bescherming tegen alle vormen van geweld 2007: Herziening met expliciete opname van fenomeen pesten Scholen verplicht tot veiligheidsplan, waaronder antipestprotocol. Goed ontwikkeld klachtenrecht	1998: <i>School Act</i> : wet tegen alle vormen van beledigend en gewelddadig gedrag 1999: project democratische waarden 2006: Nieuwe wet die verplichting tot veilige omgeving voor studenten versterkt. 2006: wet met verbod op discriminatie en vernederend gedrag 2011: <i>Swedish Education Act</i> : veiligheid & bescherming cruciaal

Wanneer we een blik werpen op bovenstaand schema, stellen we vast dat alle drie de landen ongeveer gelijktijdig aandacht hebben gekregen voor de bescherming tegen gewelddadig gedrag in al zijn vormen.

Voor België zien we dat er in 2002 een wet werd opgericht om werknemers te beschermen op het werk tegen pesten en ongewenst gedrag. Deze wet stelt dat werkgevers een preventief en curatief beleid moeten voeren en hun werknemers moeten beschermen tegen geweld, pesten en ongewenst seksueel gedrag. Op basis hiervan werd een interventie- en preventieplan voor leerkrachten ontwikkeld, doch was er eveneens aandacht voor de leerlingen in het beleidsplan en werd er tevens een interventie- en preventieplan ontwikkeld. Er bestaat in België dus geen specifieke wetgeving die zich enkel richt op pesten op school. De beleidsplannen die ontwikkeld werden, zijn onrechtstreeks in het leven geroepen door de wet van 2002. In 2007 werd deze wetgeving nog herzien, waarop vzw Limits ook de beleidsplannen voor de leerlingen diende te actualiseren.

De noodzaak tot de verplichting van een antipestbeleid in scholen stelt zich ook in België, doch voorlopig is er nog niets wat in deze richting wijst.

In Nederland startte de aandacht met de Arbeidsomstandighedenwet in 1994. Deze wet vermeldde leerlingen en leerkrachten echter al dadelijk in de wetgeving zelf, hoewel het ook nog enkel gericht was op de bescherming tegen vormen van geweld. Het heeft tot in 2007 geduurd alvorens deze Arbwet herzien werd en pesten expliciet werd opgenomen in de wettekst.

Daarnaast worden Nederlandse scholen verplicht tot het hebben van een antipestbeleid en hebben ze eveneens een zogenaamd klachtenrecht wanneer het antipestbeleid op school niet zou voldoen aan de wensen van de betrokken personen.

Zweden voerde in 1998 met de *School Act* een wet in tegen alle vormen van beledigend en gewelddadig gedrag, waaronder ook pesten. In 1999 volgde een project van het Ministerie dat de democratische waarden vertaald wilde zien naar specifieke acties ter preventie van onder andere pesten. Hierop werden in 2006 twee nieuwe wetten ontwikkeld, één die sterk de nadruk legt om een veilige omgeving voor studenten te creëren, en een andere die het verbod legt op discriminatie en ander vernederend gedrag.

Ook de *Swedish Education Act* van 2011 stelt de bescherming en veiligheid van schoolgaande jongeren als een cruciaal element.

Samenvattend kunnen we stellen dat Zweden de meest expliciete wetgeving heeft wat betreft pesten op school. Het valt op dat men in Zweden de jongeren eveneens aanzet tot participatie in het ontwikkelen van preventieprojecten.

Nederland doet sterk zijn best om allerlei beleidsdocumenten te ontwikkelen die het de scholen mogelijk maakt om pesten op een efficiënte manier aan te pakken. In België is er niet echt sprake van een wetgeving rond pesten. Er zijn enkele beleidsdocumenten ontwikkeld die voortvloeien uit de wettekst rond bescherming op het werk, doch een op zichzelf staande wetgeving bestaat niet.

4.3. Visie op criminaliteitsbestrijding

België	Nederland	Zweden
Visie op criminaliteitsbestrijding		
<p>Tot 1985: geen aandacht voor criminaliteitsbestrijding</p> <p>1985-1988: Ontwikkeling veiligheids- en preventiebeleid: focus op technopreventie, situationele preventie en sociale preventie.</p> <p>1990: Evolutie naar lokaal, bestuurlijk en geïntegreerd beleid Invoering veiligheidscontracten in steden en gemeenten => omvorming in 1998 tot veiligheids- en samenlevingscontracten</p> <p>1999: preventiebeleid onderdeel van integraal federaal veiligheidsbeleid</p> <p>2004: Kadernota Integrale Veiligheid</p> <p>2006: Vierjaarlijkse strategische veiligheids- en preventieplannen voor steden en gemeenten</p> <p>2007-2011: Nieuwe Kadernota Integrale Veiligheid</p>	<p>1985: Beleidsplan Samenleving en Criminaliteit: aanzet bestuurlijke preventie en sociale veiligheid Drie hoofdlijnen: situationele preventie, sociale controle & versterken sociale binding samenleving</p> <p>1995: nota Veiligheidsbeleid: stimulering lokaal veiligheidsbeleid</p> <p>1999: Eerste Integraal Veiligheidsprogramma</p> <p>2001: Nota criminaliteitsbeheersing: focus terug op strafrechtelijke handhaving</p> <p>2002: Veiligheidsprogramma: “Naar een veiliger samenleving”: samenwerking burger en overheid</p> <p>2007: Veiligheidsprogramma: “Veiligheid begint bij voorkomen”</p>	<p>19de eeuw: verschuiving hardship criminality naar welfare criminality: link met moderne criminaliteit</p> <p>1974: Nationaal Agentschap voor Criminaliteitspreventie: bevoegdheid Minister van Justitie</p> <p>Jaren 90: aanpak criminaliteit balans tussen sociale en situationele preventie</p> <p>1996: Criminaliteitspreventief programma: <i>Our Collective Responsibility</i> Aanmoediging om samen te werken om criminaliteit te voorkomen.</p> <p>Sterke focus op lokale criminaliteitspreventieve projecten</p>

Wat betreft de criminaliteitsbestrijding zien we voor België en Nederland dat de verantwoordelijkheid lange tijd bij zowel de minister van Justitie als de minister van Binnenlandse Zaken lag, dit terwijl de criminaliteitsbestrijding in Zweden van bij het begin een uitsluitende bevoegdheid van de Minister van Justitie was.

Verder is het opvallend dat de criminaliteitsbestrijding sterk lokaal georganiseerd wordt in zowel Nederland en Zweden. In deze landen verwacht men veel van de samenwerking tussen de burger en de overheid (en eventuele andere partijen). In België hevelt men eveneens wel veel initiatief over naar de lokale steden en gemeenten, doch men verwacht minder dat de burger het heft in eigen handen gaat nemen. Verder is het opvallend dat er sedert het programma '*Our Collective Responsibility*' in 1996 in Zweden geen vernieuwend programma meer is gelanceerd. Men blijft er de focus houden op lokaal criminaliteitspreventieve projecten en op het samenwerken aan deze projecten.

Samenvattend zien we dat alle landen een behoorlijke evolutie hebben doorlopen wat betreft de criminaliteitsbestrijding. Ze hanteren allen een combinatie van situationele, technopreventieve en sociale preventiemaatregelen.

4.4. Jeugdbeleid

België	Nederland	Zweden
Jeugdbeleid		
1912: eerste wet op Kinderbescherming: burgerlijk concept kind Oprichting kinderrechtbank 1965: Jeugdbeschermingswet: opsplitsing sociale en gerechtelijke bescherming Kinderrechtbank wordt jeugdrechtbank 1980 & 1988: Staatshervorming: onderscheid gerechtelijke jeugdbescherming en buitengerechtelijke jeugdbijstand 2006 - vandaag: hervorming jeugdbeschermingswet: responsabilisering jongeren + invoering herstelbemiddeling	1905: speciaal jeugdstrafrecht: verbetering van de jeugdige delinquent (heropvoeding). 1921: kinderrechter Vanaf jaren 60 kritiek op jeugdbeleid, doch pas hervorming in 1989. 1989: hervorming bevoegdheden kinderrechter, oprichting PIJ (ter vervanging PIBB & rijksopvoedingsgestichten) Anno 2012: curatief, preventief en integraal karakter van jeugdbeleid: Vergroten ontwikkelingskansen, actieve deelname aan samenleving,	1950: universalistisch jeugdbeleid Geen jeugdrechtbanken in Zweden 1970: verschuiving van sectorspecifiek naar alomvattend jeugdbeleid 1982: <i>Social Services Act</i> Maatschappelijke overheidsdiensten 1994: <i>The Swedish National Board of Youth Affairs</i>

België en Nederland hebben ongeveer gelijktijdig aandacht gekregen voor het kind. In België richtte men een aantal kindervetten met een tweevoudig doel: preventie van delinquentie onder de jongeren en hen tevens beschermen tegen de onbekwaamheid van hun ouders. In Nederland richtte men het speciaal jeugdstrafrecht in met als specifieke doelstelling de heropvoeding van de jeugdige delinquent. Beiden richtten een speciale rechtbank op, de jeugdrechtbank (in België eerst de kinderrechtbank genoemd), die sancties konden opleggen aan de minderjarige delinquent.

In België heeft men er reeds in 1965 voor gekozen om een onderscheid te maken tussen sociale en gerechtelijke bescherming, voor de zogenaamde POS³³ en MOF³⁴-situaties. Het is evenwel nog steeds mogelijk om via de sociale bescherming naar de gerechtelijke bescherming over te gaan. Ook met de staatshervormingen van 1980 en 1988 wordt er resoluut gekozen voor een onderscheid tussen gerechtelijke jeugdbescherming en buitengerechtelijke jeugdbijstand.

³³ Jongeren die zich in een problematische opvoedingssituatie bevinden

³⁴ Jongeren die een als misdrijf omschreven feit gepleegd hebben

In Nederland zien we dat men door de jaren heen amper aandacht heeft gespendeerd aan buitengerechtelijke afdoeningen van feiten door minderjarigen. Door de hervorming van de bevoegdheden van de kinderrechter, werd het jeugdstrafrechtstelsel nog verscherpt.

Wat de situatie van vandaag betreft, merken we dat Nederland en België het over dezelfde boeg trachten te gooien, hoewel men in België meer aandacht besteedt aan herstelbemiddeling. In Nederland ontbreekt het nog aan mogelijkheden tot bemiddeling of herstelrecht. Wel wensen de beide landen hun jeugd meer te responsabiliseren en activeren.

In Zweden voert men al sinds 1950 een universalistisch jeugdbeleid. Ze hebben er daarom ook bewust voor gekozen om geen jeugdrechtbanken in het leven te roepen, maar hun jeugd via de gewone rechtbanken te berechten. In Zweden kent men drie reacties voor jongeren die delinquente gedragingen gesteld hebben: jeugdzorg, soort van werkstraf en jeugddetentie. Opvallend is dat men in Zweden zoveel mogelijk buitengerechtelijk wil afhandelen door een grote inzet van maatschappelijke diensten. Op deze manier wil men vermijden dat jongeren in het gerechtelijk circuit terechtkomen.

De drie landen wensen allen op een buitengerechtelijke manier om te gaan met delinquente jongeren en slechts in het uitzonderlijke geval over te gaan tot een gerechtelijk gevolg. In België en Zweden lijken de buitengerechtelijke afhandelingen goed ontwikkeld te zijn, in Nederland hinkt men op dit vlak wat achterop. Uit de rapportage van het Kinderrechtencollectief aan het VN-Kinderrechtencomité van 2008-2012 beveelt men Nederland aan een landelijk aanbod van herstelrechtelijke interventies en bemiddeling in jeugdstrafzaken. Ook beveelt men aan om programma's te ontwikkelen om zaken buitenrechtelijk af te handelen (Kinderrechtencollectief, 2012).

4.5. Prevalentie

Bij de vergelijking van de prevalentie van pesten op school tussen verschillende landen, houden we de schema's in het hoofd die gemaakt werden op pagina 57 en 58 van deze Masterproef.

Eerst en vooral kijken we naar de verschillen in prevalentie van slachtofferschap die blijkt uit onderzoek van het HBCS.

De algemene trend naar de prevalentie van slachtofferschap geeft aan dat het slachtofferschap afneemt naarmate de leerlingen ouder worden. Het hoogste cijfer van slachtofferschap wordt

in het onderzoek waargenomen bij jongens van 13 jaar in de Franstalige Gemeenschap in België en dat cijfer bedraagt maar liefst 31%. De cijfers die de prevalentie van slachtofferschap van pesten weergeven, zijn beduidend hoger in de Franstalige Gemeenschap dan in de Vlaamse Gemeenschap. Hierover bestaat echter geen onderzoek dat verklaard hoe dit zou komen.

Verder valt op dat de prevalentie van slachtofferschap een stuk lager ligt in Nederland en Zweden. Zweden spant de kroon met het laagste cijfer wat betreft de prevalentie van slachtofferschap qua pesten op school.

Wat betreft de prevalentie van slachtofferschap van pesten op school, kunnen we besluiten dat uit het onderzoek van het HBCS blijkt dat er in België meer kinderen slachtoffer worden dan in Nederland en Zweden, en dat Zweden hierbij het land is waar het minst aantal kinderen slachtoffer worden van pesten.

Het HBSC onderzoek heeft eveneens aandacht gehad voor de prevalentie van daderschap van pesten op school. In tegenstelling tot het slachtofferschap, stijgt de prevalentie van daderschap tussen de leeftijd van 11 en 15 jaar. Ondanks de stijging van de cijfers, merken we dezelfde trend als bij het slachtofferschap van pesten. In België wordt er beduidend meer daderschap van pesten aangegeven. In Nederland en Zweden liggen de cijfers een stuk lager dan de cijfers van België. De cijfers stijgen ook wel met de leeftijd mee, toch merken we bijvoorbeeld dat het hoogste cijfer van Nederland qua daderschap op 15 jaar ligt, en dat dit percentage gelijk is aan het daderschap in België op de leeftijd van 11 jaar. Kunnen we hieruit besluiten dat jongeren in België vroeger starten met pesten en dat het aantal pesters significant stijgt met de leeftijd? Op het eerste zicht zouden we dergelijke uitspraak kunnen doen, doch voorzichtigheid is hier geboden.

Er bestaan namelijk te weinig crossnationale onderzoeken om hierover een uitspraak te doen. Het is belangrijk dat er meer onderzoek komt naar de prevalentie van pestgedrag in verschillende landen over de wereld, aangezien er in dergelijk onderzoek een degelijke vergelijking kan gemaakt worden doordat het onderzoek universeel gevoerd wordt. In de drie landen zijn uiteraard al nationale onderzoeken gevoerd, maar het is een moeilijke oefening om op basis van deze onderzoeken een globaal beeld te vormen. Elk onderzoek heeft meestal een verschillende insteek, waardoor er geen correcte vergelijking gemaakt kan worden en er vaak appels met peren vergeleken zullen worden.

Eveneens is het van belang om recente onderzoeken te voeren. Zo dateert het meest uitgebreide onderzoek in Vlaanderen van 1994, wat duidelijk maakt dat deze cijfers niet meer accuraat kunnen zijn vandaag.

Als we degelijke uitspraken wensen te doen over de prevalentie van zowel daderschap als slachtofferschap van pesten op school, moet er meer aandacht komen voor nieuwe, crossnationale onderzoeken die elk op dezelfde manier het onderzoek voeren, om op die manier de vergelijkbaarheid vlotter te laten verlopen.

4.6. Preventie- en interventie maatregelen

In hoofdstuk drie hebben we de zes benaderingen van mogelijke interventies tegen pesten op school van Rigby besproken. Aan de hand van deze indeling gaan we een poging ondernemen om de interventies die vaak in de drie landen gehanteerd worden, op te delen naar deze zes benaderingen. Op deze manier krijgen we een beeld hoe hun visie naar de aanpak van pesten op school is.

Beginnen doen we met een samenvattend schema op de volgende pagina:

Land	Interventiemaatregel	Passend binnen Rigby
België	No Blame Approach	Methode van de gedeelde verantwoordelijkheid
	Klasthermometer	Methode van de ondersteunende groepsmethode
	Bemiddeling	Bemiddeling
	HERGO	Herstelgerichte praktijken
	Ordemaatregel Nazorg	Traditionele aanpak
Nederland	Marietje Kessels project	Het versterken van het slachtoffer
	Plezier op school	
	Kanjers	
	Sta Sterk Training	
Zweden	Olweus Bullying Prevention Program	Sporen van traditionele aanpak
	Friends Foundation	Gecombineerd: methode van gedeelde verantwoordelijkheid, de ondersteunende groepsmethode & het versterken van het slachtoffer
	Massages	Soort van ondersteunende groepsmethode
	Farsta methode	Vrij traditioneel van aanpak
	SET	Versterken van het slachtoffer
	Second Step	Versterken van het slachtoffer
	School Comet	<i>Geen plaats binnen indeling Rigby: werkt met leerkrachten</i>
	School Mediation	Bemiddeling
	Lion's Quest	Soort van versterken van het slachtoffer met enkele elementen van ondersteunende groepsmethode

Vooraleer dieper in te gaan op bovenstaand schema, is het aangeraden om even een kritische blik te werpen op de indeling van Rigby.

Rigby heeft in zijn indeling geen aandacht voor de rol van ouders en leerkrachten in de aanpak van pesten op school. Dit staat sterk in contrast met de *multi-level* benadering die de *whole school approach* van het OBPP vooropstelt.

Onderstaande figuur lijst de aandachtspunten van het OBPP op.

Er wordt duidelijk gepleit om leerkrachten een opleiding te geven alsook om regelmatig een onderhoud met de ouders te voorzien. Deze aspecten heeft Rigby over het hoofd gezien. Hij heeft het wel over praktijkmedewerkers, maar specificeert niet wie deze praktijkmedewerkers zijn. Indien dit de leerkrachten van de eigen school zijn, zou hij in zijn aanpakmogelijkheden eveneens een opleiding voor deze leerkrachten moeten beschrijven.

Rigby richt zich vooral op de medewerking en steun van leeftijdsgenoten in de aanpak van pesten op school, net zoals Cowie & Smith (2010) deden.

Figuur 2 Olweus Bullying Prevention Program Scope

Door de nadruk te leggen op een *whole school approach*, gebruikt het OBPP een set routines, regels en strategieën van communicatie en actie om met een pestproblematiek om te gaan, zowel op schoolniveau, klassikaal niveau, individueel niveau als maatschappelijk niveau. De strategieën houden het oprichten van een schoolbijeenkomst in om pestproblemen te bespreken, schoolbrede regels tegen pesten te bespreken, bewustzijn creëren van pesten tijdens klassikale momenten en tussenkomsten organiseren met zowel daders als slachtoffers

van pesten. Door middel van vragenlijsten vóór en na het programma kunnen scholen preventie- en interventie maatregelen ontwikkelen en hiervan de resultaten opmeten. Het *Olweus Bullying Prevention Program* zou pesten doen verminderen met 30% tot 70% in de school. Ook blijkt de sfeer in de klas sterk te verbeteren en zijn studenten meer tevreden op school (Olweus Materials Catalog).

Dit gezegd zijnde, werpen we een blik op de preventie- en interventie maatregelen die in de landen van onderzoek meermaals gebruikt zijn om pesten aan te pakken.

We kunnen opmerken dat de preventie- en interventie maatregelen die in België het meest van toepassing zijn, onderverdeeld kunnen worden in de meeste aanpakmogelijkheden die Rigby vooropstelt. Uit de meest voorkomende maatregelen valt echter op dat deze geen aandacht besteden aan het versterken van de positie van het slachtoffer. Het programma van Stevens et al. (2000) vermeldde wel dat men via rollenspelen moet proberen om de sociale vaardigheden bij de leerlingen te verbeteren, maar specifieke initiatieven zijn hier rond niet uitgewerkt. Een sterk punt van de maatregelen in België, is dat ze veel aandacht hebben voor bemiddeling en herstelgerichte praktijken. Hierdoor trachten ze de partijen te verzoenen en samen naar een oplossing te zoeken. Verder is de *No Blame Approach* een sterk ingebedde maatregel in België, door de verantwoordelijkheid bij de klasgroep te leggen en geen sancties op te leggen. In België zien we dus dat er al veel aandacht wordt besteed aan het ontwerpen en ontwikkelen van preventie- en interventie maatregelen. Er blijkt echter uit geen enkel onderzoek of deze maatregelen daadwerkelijk effectief zijn gebleken. Er werd enkel van de *No Blame Approach* een studie gedaan naar de effectiviteit ervan. De noodzaak tot meer effectiviteit studies dringt zich op.

De erkende³⁵ preventie- en interventie maatregelen uit Nederland hebben elk op zich hetzelfde doel voor ogen: algemeen ervoor zorgen dat kinderen weerbaarder worden en weten hoe te reageren bij ongepaste situaties (ofwel een preventieve functie) en indien men al slachtoffer is van pestgedrag, alles in het werk stellen om deze personen sterker te maken, en hen zichzelf leren verdedigen (ofwel interventiefunctie). Door enkel en alleen met het slachtoffer aan de slag te gaan, verliest men mogelijk het totaalbeeld uit het oog. Hoewel al deze interventies erkend zijn, en dus als 'waarschijnlijk effectief' of 'bewezen effectief' verklaard zijn, mogen

³⁵ Deze interventies zijn door een onafhankelijke erkenningscommissie erkend, en beoordeeld als 'theoretisch goed onderbouwd', 'waarschijnlijk effectief' of 'bewezen effectief' (Nederlands Jeugdinstituut)

we de daders van pesten niet vergeten. In Nederland onderneemt men weinig om de daders van pestgedrag aan te pakken, waardoor hun gedrag niet afgekeurd wordt. Men stelt op school wel antipestregels op en men is verplicht een antipestbeleid te hebben, toch zijn er geen maatregelen die specifiek ontworpen zijn om de dader op het negatieve gedrag te wijzen. Dit probleem werd ook ondervonden door de VN Kinderrechtencollectief. Zij stelden dat Nederland meer aandacht moet besteden aan bemiddelingen en herstelgerichte praktijken om pestproblematiek aan te pakken op school.

In Zweden biedt men vaak gecombineerde aanpakken aan, dit wil zeggen dat ze niet enkel gebaseerd zijn op één methode, maar op verschillende methodes. Dit staat uiteraard in de lijn met het OBPP, eveneens een programma dat gesitueerd kan worden op verschillende niveaus. Het enige waar men amper voor kiest, is de sanctionering van de dader van het pestgedrag. Men kiest in Zweden vaker om de pestproblematiek op te lossen door middel van bemiddeling tussen slachtoffer en dader, zonder de dader te bestraffen.

Er is in Zweden ook aandacht besteed aan de rol van de leerkrachten in het aanpakken van pesten op school. Zij hechten veel belang aan opleidingen voor leerkrachten zodanig dat zij pestgedrag beter kunnen herkennen en weten hoe ze ermee moeten omgaan.

Samenvattend kunnen we zeggen dat de drie landen een verschillende aanpak hanteren van pesten op school. In België kiest men er voornamelijk voor om met de ondersteunende groepsmethode te werken, de *No Blame Approach*, en de dader niet te sanctioneren. In Nederland gaat de grootste aandacht bij pesten op school naar het slachtoffer en diens positie welke ze trachten te versterken. In Zweden dan, zweert men bij aanpakken die zich op verschillende niveaus situeren, net zoals bij het *Olweus Bullying Prevention Program*. Hoewel België en Nederland ook beïnvloed werden door het *Olweus Bullying Prevention Program* in hun eerste programma's naar de aanpak van pesten op school, merken we vandaag dat ze vaak de totaliteit van het pestverhaal uit het oog verliezen.

4.7. Conclusie

Dit hoofdstuk had als doelstelling een crossnationale vergelijking naar de aanpak van pesten op school op te zetten. Aan de hand van de crossnationale studie van hoofdstuk drie hebben we de situaties in de drie landen met elkaar vergeleken. Op basis van deze vergelijking hebben we achterhaald dat zowel Nederland als Zweden een wettelijk kader ontwikkeld

hebben voor pesten op school, terwijl België vooral beleidsplannen ontwikkeld heeft voor de aanpak van pesten op school. We hebben aan de hand van de courante preventie- en interventie maatregelen een beeld gekregen van hoe ze hun aanpak naar pesten organiseren. In België richt men zich het meest tot een ondersteunende groepsmethode, waarbij de klas samen aan de slag gaat om de problematiek op te lossen. In Nederland heeft men dan weer het meeste aandacht voor het slachtoffer in de aanpak van het pesten. Ze gaan enerzijds ervoor zorgen dat leerlingen betere sociale vaardigheden aanleren en anderzijds zich beter kunnen verweren tegen diegenen die hen pesten. In Zweden geeft men de voorkeur aan gecombineerde methoden die zich richten op de verschillende niveaus die een pestprobleem kan hebben.

Het is wel opvallend dat zowel België als Nederland beïnvloed zijn geweest door het *Olweus Bullying Prevention Program*, maar dat ze in het ontwikkelen van specifieke maatregelen te weinig aandacht hebben voor het totaalpakket dat pesten met zich meebrengt op school.

Besluiten doen we door te zeggen dat de drie landen wel degelijk inspanningen doen om iets aan het pestprobleem te doen, toch moeten ze steeds werken aan het voorkomen van het pestgedrag en niet enkel in actie treden wanneer het al te laat is. Voortdurend aandachtig zijn voor signalen en werken met vragenlijsten die polsen naar de ervaringen van de leerlingen kunnen hierbij een hulpmiddel zijn om pesten zo veel mogelijk weg te krijgen uit de school.

Hoofdstuk 5. Algemene conclusie en kritische bedenkingen

De doelstelling van deze Masterproef bestond erin om op basis van een literatuurstudie een vergelijkende studie op te zetten naar de aanpak van pesten op school in België, Nederland en Zweden. Het belang van deze literatuurstudie heeft vooral te maken met de blijvende problematiek van pestgedrag op school. Meer en meer bereiken ons via de media choquerende gebeurtenissen van kinderen die gepest worden op school. De aandacht die er moet zijn om pesten daadwerkelijk en effectief aan te pakken, is groter dan ooit.

Omdat we voor deze Masterproef eens buiten de landsgrenzen van ons eigen landje gingen kijken, werd besloten om Nederland en Zweden mee te nemen in het onderzoek.

Om onze doelstelling te bereiken, werd de Masterproef opgedeeld in twee centrale onderzoeksvragen. De eerste onderzoeksvraag was erop gericht om algemene kennis te verzamelen rond de pestproblematiek. Zo hebben we gevonden dat er nog steeds geen uniforme definitie bestaat van pesten op school. De meest courante definitie die goedgekeurd en gebruikt wordt door onderzoekers, is deze van Olweus. Zijn definitie stelt dat pesten intentioneel negatief gedrag is dat typisch herhalend optreedt en gericht is tegen een persoon die moeilijkheden heeft om zichzelf te verdedigen (Olweus, 2011). Verder hebben we gevonden dat er al talrijke factoren onderzocht zijn die in verband gebracht kunnen worden met daderschap en slachtofferschap van pestgedrag op school. Zo zouden jongens sneller overgaan tot pesten dan meisjes, en zijn ze ook vaker slachtoffer van pesten. Negatieve ouderbetrokkenheid zou eveneens een voorspeller kunnen zijn van het stellen van pestgedrag op school, terwijl een te sterke ouderbetrokkenheid de kans op slachtofferschap dan weer zou verhogen. Uit alle onderzoeken die op zoek gingen naar verklarende risicofactoren voor zowel daderschap als slachtofferschap, kunnen we besluiten dat er vaak inconsistente resultaten uit voort komen. Het ene onderzoek zegt bijvoorbeeld dat etniciteit een rol speelt bij dader- en slachtofferschap, terwijl een ander onderzoek geen enkel verband vindt tussen etniciteit en pesten op school. Hieruit stellen we vast dat er nog meer onderzoek nodig is naar voorspellende risicofactoren voor zowel dader- als slachtofferschap van pesten.

Hetzelfde geldt voor de gevolgen van pestgedrag. Het is duidelijk gebleken dat pesten vaak negatieve uitkomsten met zich meebrengt, zoals een grotere kans op het ontwikkelen van een criminele carrière. Onderzoek heeft ook echter inconsistente resultaten met zich meegebracht. Sommige onderzoeken verklaren dat zowel pesters als slachtoffers meer kans hebben op

depressies, terwijl andere onderzoeken dit enkel toeschrijven aan de slachtoffers van pesten op school. Dat suïcide een onoverkomelijk gevolg is van pesten op school, is de voorbije weken en maanden gebleken uit een aantal gemediatiseerde gebeurtenissen. We kunnen dus eveneens stellen dat er meer aandacht moet zijn voor de gevolgen van pesten. Ook al stopt het pesten op een bepaald moment, vaak hebben jongeren nog nazorg nodig die hen alle gebeurtenissen moeten helpen kaderen. Indien dit niet gebeurt, blijven jongeren vaak de schuld aan zichzelf geven van het pestgedrag, waardoor ze angstig en depressief kunnen worden. Ook voor pestkoppen moet er meer aandacht zijn, aangezien blijkt dat deze meer kans zouden hebben om het criminele pad op te gaan.

Een kritische noot werd eveneens opgenomen in dit eerste deel van de Masterproef. Het grootste deel van onderzoeken naar pesten op school hebben aandacht voor factoren die ervoor zorgen dat mensen overgaan tot pesten, of slachtoffer worden van pesten. Er is echter amper aandacht besteed in onderzoek naar de redenen waarom pestkoppen beslissen om te stoppen met pesten. Enkele onderzoeken hebben gepolst naar de visie van slachtoffers over de reden waarom het pesten gestopt is. Hieruit blijkt het meeste dat slachtoffers zelf het heft in handen nemen en hun anders gaan opstellen tegenover de pestkop. Ook blijkt dat het schoolpersoneel een belangrijke rol kan spelen in het stoppen van het pestgedrag. Ondanks deze bevindingen blijft het van belang om een zicht te krijgen op de daders van pestgedrag. Toekomstig onderzoek zou zich dus moeten focussen op voormalige daders van pestgedrag op school en polsen naar de redenen waarom ze met het pesten gestopt zijn. Deze inzichten kunnen van belang zijn bij het ontwikkelen van interventiestudies.

Vervolgens hebben we een crossnationale studie uitgevoerd van de drie landen die centraal staan in deze Masterproef: België, Nederland en Zweden. We zijn op zoek gegaan naar wettelijke afspraken rond pesten op school, de visie op de criminaliteitsbestrijding van de landen en ten slotte op het jeugdbeleid dat zich heeft ontwikkeld in België, Nederland en Zweden.

Wat betreft het wettelijk kader, kunnen we besluiten dat België geen rechtstreekse wetgeving heeft ontwikkeld voor pesten op school. Doordat men een wetgeving ontwikkeld had die werkgevers verplichtte om hun werknemers te beschermen op het werk, heeft het Ministerie van Onderwijs samen met de vzw Limits een toepassing gemaakt van deze wet op leerlingen van een school. De noodzaak tot een exclusieve wetgeving voor schoolgaande jongeren rond pesten op school, dringt zich meer en meer op in België. Eveneens zou men scholen moeten verplichten een antipestbeleid te voeren in hun school, net zoals dat in Nederland verplicht is.

Nederland heeft dan weer wel een exclusieve wetgeving die pesten op school omvat. Naast een verplichting tot een antipestbeleid, heeft men in Nederland eveneens een goed ontwikkeld klachtenrecht, voor als de problemen niet op school opgelost kunnen worden. In Zweden richtte men een School Act op om ervoor te zorgen dat leerlingen in een veilige en beschermende omgeving naar school kunnen gaan. Het is aldus aan te raden dat landen een nationale omschrijving hebben van hoe ze naar pesten op school kijken en welke aanpakmodaliteiten ze vooropstellen.

De criminaliteitsbestrijding in de drie landen verloopt min of meer op dezelfde wijze. We hebben gezien dat er in alle landen een evolutie heeft plaatsgevonden die er tot op vandaag voor heeft gezorgd dat men de burger meer en meer wenst te activeren in het criminaliteitsbeleid. Deze evolutie is vooral merkbaar in Nederland en Zweden. De verantwoordelijkheid voor de aanpak van criminaliteit wordt overgeheveld naar de lokale steden en gemeenten die verantwoordelijk zijn voor het opstarten van projecten. De indruk ontgaat mij niet dat men in België nog steeds veel verwacht van de politiediensten in de aanpak van de criminaliteit.

Qua jeugdbeleid hebben we opgemerkt dat men in Zweden geen jeugdrechtbanken kent en hun jeugd berecht via de gewone rechtbanken. Men tracht dit echter slechts zeer uitzonderlijk te doen, aangezien zij sterke voorstander zijn van buitengerechtelijke afhandeling van delinquentie, gepleegd door minderjarigen. Hierbij staan maatschappelijke overheidsdiensten in voor de opvolging en uitvoering van deze buitengerechtelijke afhandeling. Nederland heeft dan weer te weinig aandacht voor de buitengerechtelijke afhandeling bij minderjarige delinquenten. In het Kinderrechtencollectief van de VN wordt duidelijk gesteld dat er in Nederland meer aandacht moet komen voor herstelrecht en vormen van bemiddeling bij de aanpak van minderjarige delinquenten. In België, ten slotte, heeft men een goede uitgewerkte buitengerechtelijke afhandeling voor minderjarigen.

Het vierde hoofdstuk ging dieper in op het thema pesten op school in de desbetreffende landen van onderzoek. Op basis van het onderzoek van de *Health Behaviour School Survey* hebben we een overzicht kunnen maken van de prevalentie van zowel dader- als slachtofferschap van pesten op school in België, Nederland en Zweden. Uit deze cijfers blijkt dat de hoogste cijfers van zowel dader- als slachtofferschap gemeten zijn in België, meer specifiek in de Franstalige gemeenschap. De laagste cijfers werden gemeten in Zweden zowel voor dader- als slachtofferschap. We kunnen voorzichtig besluiten dat er dus meer in België en Nederland gepest wordt op school dan in Zweden. Er zou echter internationaal meer

geïnvesteed moeten worden in crossnationale onderzoeken die polsen naar de prevalentie van pesten op school.

Vervolgens hebben we gekeken naar de preventie- en interventie maatregelen die gehanteerd worden in de aanpak van pesten op school. We hebben ervoor gekozen om al deze maatregelen onder te verdelen aan de hand van zes aanpakmodaliteiten die Rigby vooropgesteld heeft om pesten aan te pakken. Uit deze onderverdeling blijkt dat men in Nederland enorm veel aandacht spendeert aan de positie van het slachtoffer en erg veel in het werk stelt om slachtoffers van pesten op school te versterken door allerlei trainingen en cursussen met als doel hun weerbaarheid en sociale vaardigheden te verbeteren. Verder is nog gebleken dat men zowel in België als Zweden een variërend aanbod heeft om het pesten op school aan te pakken. Rigby had echter in zijn aanpakmodaliteiten geen aandacht voor de rol van leerkrachten en de ouders. Hij hechtte daarentegen veel belang aan de impact van leeftijdsgenoten in de aanpak van pesten op school.

Rigby zijn aanpakmodaliteiten stroken dus niet met de *whole school approach* die in het preventieprogramma van Olweus wordt voorgesteld. Pesten aanpakken via de *whole school approach* werkt in op zodanig veel aspecten van het schoolleven dat uit onderzoek gebleken is dat het positieve resultaten met zich meebrengt. Het zou pesten met maar liefst 30 tot 70% doen verminderen op school, verbetert het klimaat op school en in de klas. Bovendien geven de leerlingen aan liever naar school te gaan.

Deze Masterproef doet ons echter besluiten dat het nog te vroeg is om een duidelijk beeld te krijgen over de drie landen die centraal staan in dit onderzoek. We hebben tal van zaken onderzocht om een zicht te krijgen op de aanpak die de landen hanteren. Het belangrijkste om deze vergelijking te bekrachtigen, ontbreekt echter nog teveel in nationale onderzoeken: namelijk krachtige effectiviteitstudies naar de aanpakmodaliteiten van pesten op school. Ieder land zou moeten komen tot een coherent multidimensioneel antipestbeleid. Met multidimensioneel wordt bedoeld dat het aanpasbaar moet zijn voor iedere situatie die zich kan voordoen op scholen. Iedere school zou eveneens jaarlijks een *survey* moeten afnemen bij zijn leerlingen om te polsen naar mogelijke problemen op school en op basis daarvan een preventieplan ontwikkelen. In de loop van het jaar zou men deze *survey* terug moeten afnemen en bekijken of er zich evoluties hebben voorgedaan, in zowel positieve of negatieve zin. Als men al deze resultaten dan op nationaal vlak gaat samenbrengen, zal men al meer in staat zijn om in eerste instantie een beter zicht op nationaal niveau te verkrijgen.

Vandaag zou men meer moeten proberen om pesten hoger op de agenda van de Europese Commissie te krijgen, om op die manier een beleid rond pesten in Europees verband te krijgen. Een evolutie naar een aanpak op school gebaseerd op Europese richtlijnen, kan eveneens leiden tot een betere vergelijkbaarheid van de prevalentie enerzijds en een beter zicht op effectiviteit van de preventie- en interventie maatregelen anderzijds.

De noodzaak om intensiever aan de slag te gaan rond pesten op school, dringt zich op en dus wacht er de onderzoeks- en praktijkwereld nog een grote uitdaging om ervoor te zorgen dat kinderen en jongeren niet meer bang hoeven te zijn om naar school te gaan.

Bibliografie

- Agnew, R. (1992). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology*, 30, 47-87.
- Agnew, R., Brezina, T., Wright, J., & Cullen, F. (2002). Strain, personality traits, and delinquency: Extending general strain theory. *Criminology*, 40, 43-71.
- Ambert, A. (1994). Journal of Marriage and the Family. *Journal of Marriage and the Family*, 56(1), 119-131.
- Ananiadou, K. & Smith, P. (2002). Legal requirements and nationally circulated materials against school bullying in European countries. *Criminology and Criminal Justice*, 2, 471-491.
- Andersson, J. (2005). *The Swedish National Council for Crime Prevention: a Short Presentation*. Stockholm: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Arthur, R. (2007). Young people at risk of offending: children in need of protection. In R. Arthur, *Family Life and Youth Offending: home is where the hurt is* (pp. 82-116). New York: Routledge.
- Aseltine, R. H., Gore, S., & Gordon, J. (2000). Life stress, anger and anxiety, and delinquency: An empirical test of general strain theory. *Journal of Health and Social Behavior*, 41(3), 256-275.
- Ayers, L. S., Wagaman, M., Geiger, J., Bermudez-Parsai, M., & Hedberg, E. (2012). Examining School-Based Bullying Interventions Using Multilevel Discrete Time Hazard Modeling. *Prevention Science*, 13, 539-550.
- Bacchini, D., Esposito, G., & Affuso, G. (2009). Social experience and school bullying. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 19, 17-32.
- Baker, J. (1998). Are we missing the forest for the trees? Considering the social context of school violence. *Journal of School Psychology*, 36, 29-44.
- Baldry, A. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. *Child, Abuse & Neglect*, 27, 713-732.
- Baldry, A., & Farrington, D. (2000). Bullies and delinquents: personal characteristics and parental styles. *Journal of Community Applied Social Psychology*, 10, 17-31.
- Barboza, G., Schiamberg, L., Oehmke, J., Korzeniewski, S., Post, L., & Heraux, C. (2009). Individual Characteristics and the Multiple Contexts of Adolescent Bullying: An Ecological Perspective. *Youth Adolescence*, 38(1), 101-121.

- Batsche, G., & Knoff, H. (1994). Bullies and their victims: Understanding a pervasive problem in the schools. *School Psychology Review, 23*, 165-174.
- Baumeister, A., Storch, E., & Geffken, G. (2008). Peer victimization in children in learning disabilities. *Child and Adolescent Social Work Journal, 25*(1), 11-23.
- Beijerse, J. u., & Swaaningen, R. v. (2006). The Netherlands: Penal-welfarism and Risk Management. In J. Muncie, & B. Goldson, *Comparative Youth Justice* (pp. 65-78). London: SAGE Publications.
- Berger, C., Karimpour, R., & Rodkin, P. (2008). Bullies and Victims at School: Perspectives and Strategies for Primary Prevention. In T. Miller, *School Violence and Primary Prevention* (pp. 295-322). 2008: Springer.
- Berger, K. (2007). Update on bullying at school: Science forgotten? *Development Review, 27*, 90-126.
- Bevans, K., Bradshaw, C., Miech, R., & Leaf, P. (2007). Staff and school-level predictors of school organizational health: A multilevel analysis. *Journal of School Health, 77*, 294-302.
- Birnbaum, A., Lytle, L., Hannan, P., Murray, D., Perry, C., & Forester, J. (2003). School functioning and violent behavior among young. *Health Education Research, 18*(3), 389-403.
- Bollmer, J., Milich, R., Harris, M., & Maras, M. (2005). A friend in need: The role of friendship quality as a protective factor in peer victimization and bullying. *Journal of Interpersonal Violence, 20*, 701-712.
- Bond, L., Carlin, J., Thomas, T., Rubin, K., & Patton, G. (2001). Does bullying cause emotional problems? A prospective study of young teenagers. *British Medical Journal, 323*(7311), 480-484.
- Bosworth, K., Espelage, D., & Simon, T. (1999). Factors associated with bullying behavior in middle school students. *Journal of Early Adolescence, 19*, 341-362.
- Boulton, M., Trueman, M., Chau, C., Whitehand, C., & Amatya, K. (1999). Concurrent and longitudinal links between friendship and peer victimization: implications for befriending interventions. *Journal of Adolescence, 22*, 461-466.
- Bouverne-De Bie, M., & Roose, R. (2009). *Jeugdbescherming en bijzondere jeugdbijstand*. Gent: Academia Press.
- Bradshaw, C., O'Brennan, L., & Sawyer, A. (2008). Examining Variation in Attitudes Toward Aggressive Retaliation and Perceptions of Safety Among Bullies, Victims, and Bully/Victims. *Professional School Counseling, 12*, 10-21.

- Bradshaw, C., Sawyer, A., & O'Brennan, L. (2007). Bullying and peer victimization at school: Perceptual differences between students and school staff. *School Psychology Review, 36*, 361-382.
- Bradshaw, C., Sawyer, A., & O'Brennan, L. (2009). A Social Disorganisation Perspective on Bullying-Related Attitudes and Behaviors: The Influence of School Context. *American Journal of Community Psychology, 43*, 204-220.
- Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the Family as a Context for Human Development: Research Perspectives. *Developmental Psychology, 22*(6), 723-742.
- Bürmann, A., de Groot, K., van Dijk, B., & Hilhorst, N. (2002). *Jeugdbeleid in Nederland*. Ministerie van VWS, Den Haag: Van Gorcum.
- Camodeca, M., & Goossens, F. (2005). Aggression, social cognitions, anger and sadness in bullies and victims. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 46*, 186-197.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (sd). *Cijfers*. Opgeroepen op november 14, 2012, van <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/cijfers/default.htm>
- Centre for the Study and Prevention of Violence. (2001). *An Overview of Bullying*. Colorado: Institute of Behavioral Sciences.
- Chaux, E., Molano, A., & Podlesky, P. (2009). Socio-Economic, Socio-Political and Socio-Emotional Variables Explaining School Bullying: A Country-Wide Multilevel Analysis. *Aggressive Behavior, 35*, 520-529.
- Clemson University. (2003). *Olweus Bullying Prevention Programme*. Opgehaald van <http://www.clemson.edu>: <http://www.clemson.edu/olweus/history.htm>
- Cowie, H. (2011). Peer Support as an Intervention to Counteract School Bullying: Listen to the Children. *Children and Society, 25*, 287-292.
- Cowie, H., & Oztug, O. (2008). Pupils' perceptions of safety at school. *Pastoral Care in Education, 26*(2), 59-67.
- Cowie, H., & Smith, P. (2010). Peer support as a means of improving school safety and reducing bullying and violence. In B. Doll, W. Pfohl, & J. Yoon, *Handbook of Youth Prevention Science* (pp. 177-195). New York: Routledge.
- Craig, W., & Pepler, D. (2003). Identifying and Targeting Risk for Involvement in Bullying and Victimization. *Canadian Journal of Psychiatry, 48*, 577-582.
- Crick, N., Bigbee, M., & Howes, C. (1996). Gender Differences in Children's Normative Beliefs about Aggression: How Do I Hurt Thee? Let Me Count the Ways. *Child and Development, 67*, 1003-1014.

- Crime and Criminal Policy in Sweden*. (1985). Stockholm: National council for crime prevention.
- de Haan, W. (1997). *Evaluatie Integraal Veiligheidsbeleid: een verkennende studie*. Amsterdam: Sociaal Planbureau.
- Deboutte, G. (2008). *Beleidsplan ter preventie en bestrijding van geweld, pesten en ongewenst seksueel gedrag op school*. Vlaams Ministerie van Vorming en Onderwijs.
- Decorte, T. (2011). *Methoden van onderzoek: ontwerp en dataverzameling een handleiding*. Gent: Academia Press.
- Demaray, M., & Malecki, C. (2003). Perceptions of the frequency and importance of social support by students classified as victims, bullies and bully/victims in an urban middle school. *School Psychology Review*, 32, 471-489.
- Dillen, H. (2004-2005). *Scriptie : Naar een ontspannen arbeidsmarkt over een nieuw evenwicht tussen arbeid en zorg*. Universiteit Antwerpen.
- Due, P., Merlo, J., Harel-Fisch, Y., Damsgaard, M., Holstein, B., Hetland, J., . . . Lynch, J. (2009). Socioeconomic Inequality in Exposure to Bullying During Adolescence: A Comparative, Cross-Sectional, Multilevel Study in 35 Countries. *American Journal of Public Health*, 99(5), 907-914.
- Elliot, D., & Menard, S. (1996). Delinquent friends and delinquent behavior: Temporal and developmental patterns. In D. Hawkins, *Delinquency and crime: Current theories* (pp. 28-67). Cambridge: Cambridge University Press.
- Espelage, D., & Horne, A. (2008). School violence and bullying prevention: From research based explanations to empirically based solutions. In S. Brown, & R. Lent, *Handbook of counseling psychology* (4th edition ed., pp. 588-606). Hoboken NJ: John Wiley and Sons.
- Espelage, D., & Swearer, S. (2003). Research on School Bullying and Victimization: What Have We Learned and Where Do We Go From Here? *School Psychology Review*, 32, 365-383.
- Espelage, D., Bosworth, K., & Simon, T. (2000). Examining the Social Context of Bullying Behaviors in Early Adolescence. *Journal of Counseling and Development*, 78(3), 326-334.
- Espelage, D., Bosworth, K., & Simon, T. (2001). Short-term stability and prospective correlates of bullying in middle-school students: An examination of potential demographic, psychosocial, and environmental influences. *Violence and Victims*, 16, 411-426.

- Farmer, T. (2000). The Social Dynamics of Aggressive and Disruptive Behavior in School: Implications for Behavior Consultation. *Journal of Educational & Psychological Consultation, 11*(3/4), 299-321.
- Farrington, D. (1991). Childhood aggression and adult violence: Early precursors and later-life outcomes. In D. Pepler, & K. Rubin, *The development and treatment of childhood aggression* (pp. 5-30). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Fekkes, M., Pijpers, F., & Verloove-Vanhorick, S. (2005). Bullying: who does what, when and where? Involvement of children, teachers and parents in bullying behavior. *Health Education Research, 20*(1), 81-91.
- Figuur 1. Schema gerechtelijke buitengerechtelijke afhandeling. Bouverne-De Bie, M. & Roose, R. (2009). Figuur ontleend uit Bouverne-De Bie, M., & Roose, R. (2009). *Jeugdbescherming en bijzondere jeugdbijstand*. Gent: Academia Press.
- Figuur 2. Olweus Bullying Prevention Program Scope. Ferndale Area School District. (sd). *Olweus Bullying Program*. Opgeroepen op november 14, 2012, van http://www.fasdk12.org/elementary_bullying.htm
- Flouri, E., & Buchanan, A. (2003). The Role of Mother Involvement and Father Involvement in Adolescent Bullying Behavior. *Journal of Interpersonal Violence, 18*, 634-644.
- Forero, R., McLellan, L., Rissel, C., & Bauman, A. (1999). Bullying behaviour and psychosocial health among school students in New South Wales, Australia: cross sectional survey. *British Medical Journal, 319*, 344-348.
- Forsman, A. (X). *The Work Against Peer Bullying*. Sweden: Lulea University of Technology.
- Frisén, A., Hasselblad, T., & Holmqvist, K. (2012). What actually makes bullying stop? Reports from former victims. *Journal of Adolescence, 35*, 981-990.
- Garandeau, C., & Cillessen, A. (2006). From indirect aggression to invisible aggression: A conceptual view on bullying and peer group manipulation. *Aggression and Violent Behavior, 11*, 612-625.
- Gazet van Antwerpen. (2012, november 6). Jeugdspeler Brugge weggepest. *Gazet van Antwerpen*.
- Gladstone, G., Parker, G., & Malhi, G. (2006). Do bullied children become anxious and depressed adults? A cross-sectional investigation. *Journal of Nervous & Mental Disease, 194*, 201-208.
- Goldstein, S., Young, A., & Boyd, C. (2008). Relational Aggression at School: Associations with School Safety and Social Climate. *Journal of Youth Adolescence, 37*(6), 641-654.

- Griffin, R., & Gross, A. (2004). Childhood Bullying: Current empirical findings and future directions for research. *Aggression and Violent Behavior, 9*(4), 379-400.
- Griffith, L., Wolke, D., Page, A., Horwood, J., & Team, A. S. (2006). Obesity and bullying: different effects for boys and girls. *Archives of Disease in Childhood, 91*(2), 121-125.
- Hanish, D. (2000). Children Who Get Victimized at School: What Is Known? What Can Be Done? *Professional School Counseling, 4*(2), 113-146.
- Hanish, L., & Guerra, N. (2000). The Roles of Ethnicity and School Context in Prediction Children's Victimization by Peers. *American Journal of Community Psychology, 28*(2), 201-223.
- Hawker, D., & Boulton, M. (2000). Twenty Years' Research on Peer Victimization and Psychosocial Maladjustment: A Meta-analytic Review of Cross-sectional Studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 41*, 441-455.
- Haynie, D., Nansel, T., Eitel, P., Crump, A., Saylor, K., & Yu, K. (2001). Bullies, victims, and bully/victims: Distinct groups of at-risk youth. *Journal of Early Adolescence, 21*, 29-49.
- HBSC International Coordinating Centre. (sd). *About HBSC*. Opgeroepen op november 24, 2012, van HBSC: <http://www.hbsc.org/about/index.html>
- Hebberecht, P. (2004). Het Belgische preventie- en veiligheidsbeleid. *Justitiële Verkenningen, 30*(7), 81-94.
- Het Nieuwsblad. (2011, Oktober 2011). Iedereen deed zijn best, maar toch liep het mis me Lisa. *Het Nieuwsblad*.
- Het Nieuwsblad. (2012, november 5). Geschokte reacties na keiharde rouwadvertentie. *Het Nieuwsblad*.
- Het Nieuwsblad. (2012, juli 24). Vader van omgebrachte tiener uit Huizingen is de wanhoop nabij. *Het Nieuwsblad*.
- Hollander, A., & Tärnfalk, M. (2007). Juvenile Crime and the Justice System in Sweden. In M. Hill, A. Lockyer, & F. Stone, *Youth justice and child protection* (pp. 90-103). London: Jessica Kingsley Publishers.
- Holt, M., & Espelage, D. (2007). Perceived social support among bullies, victims, and bully-victims. *Journal of Youth and Adolescence, 36*, 984-994.
- Hong, J., & Espelage, D. (2012). A review of research on bullying and peer victimization in school: An ecological system analysis. *Aggression and Violent Behavior, 17*, 311-322.
- Howard, G. J., Newman, G., & Pridemore, W. (2000). *Theory, Method and Data in Comparative Criminology*. United States: National Institute of Justice.

- Ince, D. (2007, oktober). *Databank Effectieve Jeugdinterventies: beschrijving 'Marietje Kessels Project'*. Opgehaald van Nederlands Jeugdinstituut: <http://nji.nl>
- Janssen, I., Craig, W., Boyce, W., & Pickett, W. (2004). Associations Between Overweight and Obesity With Bullying Behaviors in School-Aged Children. *Pediatrics*, *113*(5), 1187-1194.
- Jones, G. (2002). *Killing monsters : why children need fantasy, super heroes, and make-believe violence*. New York: Basic Books.
- Juvonen, J., Graham, S., & Schuster, M. (2003). Bullying among young adolescents: the strong, the weak, and the troubled. *Pediatrics*, *112*, 1231-1237.
- Kaltiala-Heino, R., Rimpela, M., Marttunen, M., Rimpela, A., & Rantanen, P. (1999). Bullying, depression, and suicidal ideation in Finnish adolescents: School survey. *British Medical Journal*, *319*, 348-351.
- Kaltiala-Heino, R., Rimpela, M., Rantanen, P., & Rimpela, A. (2000). Bullying at school: an indicator of adolescents at risk for mental disorders. *Journal of Adolescence*, *23*, 661-674.
- Kennedy, J., & Kennedy, C. (2004). Attachment theory: Implications for school psychology. *Psychology in the Schools*, *41*(2), 247-259.
- Khoury-Kassabri, M., Benbenishty, R., Astor, R. A., & Zeira, A. (2004). The contributions of community, family, and school variables to student victimization. *American Journal of Community Psychology*, *34*, 187-204.
- Khoury-Kassabri, M., Benbenishty, R., Astor, R., & Zeira, A. (2004). The contributions of community, family, and school variables to student victimization. *American Journal of Community Psychology*, *34*(3/4), 187-204.
- Kies Kleur Tegen Pesten. (sd). *Missie*. Opgehaald van Vlaams Netwerk Kies Kleur Tegen Pesten:
http://www.kieskleurtegenpesten.be/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=50:missie&catid=44:vlaams-netwerk-kies-kleur-tegen-pesten&Itemid=63
- Kies Kleur Tegen Pesten. (sd). *School: pesten aanpakken op klasniveau*. Opgeroepen op november 3, 2012, van Vlaams Netwerk Kies Kleur Tegen Pesten:
http://www.kieskleurtegenpesten.be/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=65:pesten-aanpakken-op-klasniveau&catid=50:school&Itemid=94
- Kies Kleur Tegen Pesten. (sd). *School: pesten aanpakken op leerlingniveau*. Opgeroepen op november 3, 2012, van Vlaams Netwerk Kies Kleur Tegen Pesten:

http://www.kieskleurtegenpesten.be/joomla/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=50&Itemid=94

- Kies Kleur Tegen Pesten. (sd). *School: pesten aanpakken op schoolniveau*. Opgeroepen op november 3, 2012, van Vlaams Netwerk Kies Kleur Tegen Pesten: http://www.kieskleurtegenpesten.be/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=64:schoolniveau&catid=50:school&Itemid=94
- Kinderrechtencoalitie Vlaanderen. (2008). *Kinderrechtenforum 5*.
- Kinderrechtencollectief. (2012). *Kinderrechten in Nederland 2008-2012*. Leiden: Stenco Grafimedia.
- Kirsh, S. (2006). *Children, Adolescents, and Media Violence: A Critical Look at the Research*. US: Sage Publications.
- Klomek, A., Marrocco, F., Kleinman, M., Schonfeld, I., & Gould, M. (2007). Bullying, Depression, and Suicidality in Adolescents. *Journal of American Academy Child Adolescence Psychiatry, 46*(1), 40-49.
- Knack. (2012, juni 29). *Moeder zet zelf filmpje van pesterijen tegen dochter op Facebook*. Opgehaald van Knack: <http://www.knack.be/nieuws/belgie/moeder-zet-zelf-filmpje-van-pesterijen-tegen-dochter-op-facebook/article-4000125865156.htm>
- Kochenderfer, B., & Ladd, G. (1997). Victimized children's responses to peers' aggression: Behaviors associated with reduced versus continued victimization. *Development and Psychopathology, 9*, 59-73.
- Korsten, A. (2008). *Internationaal-vergelijkend onderzoek*. Heerlen: Elsevier.
- Kumpulainen, K., & Rasanen, E. (2000). Children involved in bullying at elementary school age: their psychiatric symptoms and deviance in adolescence: an epidemiological sample. *Child Abuse Neglect, 24*, 1567-1577.
- Kumpulainen, K., Rasanen, E., & Henttonen, I. (1998). Bullying and psychiatric symptoms among elementary school-age children. *Child Abuse and Neglect, 22*, 705-717.
- Kumpulainen, K., Räsänen, E., & Puura, K. (2001). Psychiatric disorders and the use of mental health services among children involved in bullying. *Aggressive Behavior, 27*(2), 102-110.
- Leary, M., Kowalsk, R., Smith, L., & Phillips, S. (2003). Teasing, rejection, and violence: Case studies of the school shootings. *Aggressive Behavior, 29*, 202-214.
- Lee, C. (2010). An Ecological Systems Approach to Bullying Behaviors Among Middle School Students in the United States. *Journal of Interpersonal Violence, 26*, 1664-1693.

- Leefsleutels. (2008). *Enquête No Blame en pestpreventie in de Vlaamse Secundaire Scholen*. Opgeroepen op november 24, 2012, van <http://leefsleutels.be/download/Enqu%EAte%20No%20Blame%20secundair.pdf>
- Leff, S. (2007). Bullying and peer victimization at school: Considerations and future directions. *School Psychology Review*, 36, 406-412.
- Limber, S. (2006). Peer victimization: The nature and prevalence of bullying among. In R. Wilson, D. Singer, & N. Dowd, *Handbook of Children, Culture, and Violence* (pp. 313-332). Thousand Oaks, CA: Sage Publications Inc.
- Limper, R. (2000). Cooperation Between Parents, Teachers and School Boards to Prevent Bullying in Education: An Overview of Work Done in the Netherlands. *Aggressive Behavior*, 26, 125-134.
- Lindblad, & Touwen. (sd). *Het Zweedse model: mythe en werkelijkheid*. Opgeroepen op december 7, 2011, van Studiegids Leiden Universiteit: https://studiegids.leidenuniv.nl/courses/show/15486/het_zweedse_model_mythe_en_werkelijkheid_eg
- Loeber, R., & Dishion, T. (1983). Early Predictors of Male Delinquency: A Review. *Psychological Bulletin*, 94, 68-99.
- Lyznicki, J., McCaffree, M., & Robinowitz, C. (2004). Childhood Bullying: Implications for Physicians. *American Family Physician*, 70(9), 1723-1728.
- Margolin, G., & Gordis, E. (2000). The Effect of Family and Community Violence on Children. *Annual Review of Psychology*, 51, 445-479.
- Mazerolle, P., & Maahs, J. (2000). General strain and delinquency: An alternative examination of conditioning influences. *Justice Quarterly*, 17, 753-778.
- Meyer-Adams, N., & Conner, B. (2008). School violence: Bullying behaviors and the psychosocial school environment in middle schools. *Children and Schools*, 30, 211-221.
- Moeller, T. (2001). *Youth Aggression and Violence: A Psychological Approach*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associations, Inc.
- Monks, C., & Coyne, I. (2011). *Bullying in Different Contexts*. Cambridge: University Press.
- Monks, C., Smith, P., Naylor, P., Barter, C., Ireland, J., & Coyne, I. (2009). Bullying in different contexts: Commonalities, differences and the role of theory. *Aggressive and Violent Behavior*, 14, 146-156.

- Moon, B., Hwang, H., & McCluskey, J. (2011). Causes of School Bullying: Empirical Test of a General Theory of Crime, Differential Association Theory, and General Strain Theory. *Crime and Delinquency*, 57(6), 849-877.
- Moultapa, M., Valente, T., Gallaher, P., Rohrbach, L., & Unger, J. (2004). Social Networks Predictions of Bullying and Victimization. *Adolescence*, 39(154), 315-335.
- Nansel, T., Overpeck, M., Pilla, R., Ruan, W., Simons-Morton, B., & Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: prevalence and association with psychosocial adjustment. *JAMA*, 2094-2100.
- National Agency for Education. (2011). *Evaluation of anti-bullying methods*. Stockholm: Skolverket.
- Neary, A., & Joseph, S. (1994). Peer victimization and its relationship to self-concept and depression among schoolgirls. *Personality and Individual Difference*, 16, 183-186.
- Nederlands Jeugdinstituut. (sd). *Dossier pesten: wet- en regelgeving*. Opgeroepen op september 15, 2012, van Nederlands Jeugdinstituut: <http://www.nji.nl/eCache/DEF/1/41/206.html>
- Nederlands Jeugdinstituut. (sd). *Wetsvoorstel verplichte incidentenregistratie*. Opgeroepen op december 2, 2012, van Nederlands Jeugdinstituut: <http://www.nji.nl/eCache/DEF/1/41/699.html>
- NIP. (2012, november 8). *Uitnodiging tot leveren van commentaar op concept JGZ-Richtlijn Pesten*. Opgeroepen op november 20, 2012, van Nederlands Instituut van Psychologen: <http://www.psynip.nl/het-nip/nieuws/uitnodiging-tot-leveren-van-commentaar-op-concept-jgz-richtlijn-pestent.html?pageId=975155>
- Nordhagen, R., Neisen, A., Stigum, H., & Kohler, L. (2005). Parental reported bullying among Nordic children. *Child: Care, Health, and Development*, 31, 693-701.
- O'Brennan, L., Bradshaw, C., & Sawyer, A. (2009). Examining Developmental Differences in the Social-Emotional Problems Among Frequent Bullies, Victims and Bullies/Victims. *Psychology in the Schools*, 46, 100-115.
- O'Connell, P., Pepler, D., & Craig, W. (1999). Peer involvement in bullying: insights and challenges for intervention. *Journal of Adolescence*, 22, 437-452.
- Olweus Materials Catalog*. (sd). Opgeroepen op oktober 13, 2012, van Stop Bullying Now: <http://www.stopbullyingnow.com/stopbullyingmaine/Olweus%20materials%20catalog.pdf>
- Olweus, D. (1978). *Aggression in the schools: bullies and whipping boys*. Washington: Hemisphere.

- Olweus, D. (1991). Bully/victim problems among school children: Basic facts and effects of a school based intervention program. In D. Pepler, & K. Rubin, *The development and treatment of childhood aggression* (pp. 411-448). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*. Cambridge, MA: Blackwell Publishers, Inc.
- Olweus, D. (1994). Bullying at School. Long-term Outcomes For the Victims and an Effective School-based Intervention Program. In L. R. Huesmann, *Aggressive behavior: Current perspectives. Plenum series in social/clinical psychology* (pp. 97-130). New York: Plenum Press.
- Olweus, D. (1996). Understanding Aggressive Behaviors in Children. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 265-276.
- Olweus, D. (1997). Tackling peer victimization with a school-based intervention program. In D. Fry, & K. Björkqvist, *Cultural variation in conflict resolution : alternatives to violence* (pp. 215-231). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership*, 60(6), 12-17.
- Olweus, D. (2011). Bullying at school and later criminality: Findings from three Swedish community samples of males. *Criminal Behavior and Mental Health*, 21, 151-156.
- Orpinas, P., Horne, A., & Staniszewski, D. (2003). School bullying: Changing the problem by changing the school. *School Psychology Review*, 32, 431-444.
- Pauwels, L. (2011). Etiologische criminologie: op zoek naar oorzaken van regelovertredend gedrag? Gent: Universiteit Gent.
- Payne, A., Gottfredson, D., & Gottfredson, G. (2003). Schools as Communities: The Relationships Among Communal School Organization, Student Bonding, and School Disorder. *Criminology*, 41(3), 749-777.
- Pellegrini, A., & Bartini, M. (2002). A Longitudinal Study of Bullying, Victimization, and Peer Affiliation During the Transition From Primary School to Middle School. *American Education Research Journal*, 37(3), 699-725.
- Pellegrini, A., & Long, J. (2002). A longitudinal study of bullying, dominance, and victimization during the transition from primary school through secondary school. *British Journal of Developmental Psychology*, 20, 259-280.
- Pellegrini, D. (2002). Bullying, victimization, and sexual harassment during the transition to the middle school. *Educational Psychologist*, 37(3), 151-163.

- Perry, D., Kusel, S., & Perry, I. (1988). Victims of peer aggression. *Developmental Psychology*, 24, 807-814.
- Piquero, N., & Sealock, M. (2000). Generalizing general strain theory: An examination of an offending population. *Justice Quarterly*, 17, 449-484.
- Politiezone LoWaZoNe. (sd). *Buurtinformatienetwerk*. Opgeroepen op december 3, 2012, van <http://www.lokalepolitie.be/5422/bin.html>
- Powell, M., & Ladd, L. (2010). Bullying: A Review of the Literature and Implications for Family Therapists. *American Journal of Family Therapy*, 38(3), 189-206.
- Qin, D., Way, N., & Rana, M. (2008). The “model minority” and their discontent: Examining peer discrimination and harassment of Chinese American immigrant youth. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 121, 17-42.
- Rigby, K. (1997). Attitudes and beliefs about bullying among Australian school children. *Irish Journal of Psychology*, 18, 202-220.
- Rigby, K. (1997). What Children tell us about bullying in schools. *Children Australia*, 2, 28-34.
- Rigby, K., & Slee, P. (1999). Suicidal ideation among adolescent school children, involvement in bully-victim problems, and perceived social support. *Suicide & Life - Threatening Behavior*, 29(2), 119-130.
- Rodkin, P., & Hodges, E. (2003). Bullies and victims in the peer ecology: Four questions for psychologists and school professionals. *School Psychology Review*, 32(3), 384-400.
- Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying: implications for intervention. *Journal of Adolescence*, 22, 453-459.
- Salmivalli, C. (2010). Bullying and the peer group: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 15, 112-120.
- Salmivalli, C., Huttunen, A., & Lagerspetz, K. (1997). Peer networks and bullying in schools. *Scandinavian Journal of Psychology*, 38, 305-312.
- Salmon, G., James, A., & Smith, D. (1998). Bullying in schools: self reported anxiety, depression, and self esteem in secondary school children. *British Medical Journal*, 317, 924-925.
- Sarnecki, J. (1991). Reactions to Crimes Committed by Young People. In A. Snare, *Youth, Crime and Justice*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sarnecki, J., & Estrada, F. (2006). Keeping the Balance Between Humanism and Penal Punitivism: Recent Trends in Juvenile Delinquency and Juvenile Justice in Sweden. In

- J. Junger-Tas, & Decker, S., *International Handbook of Juvenile Justice* (pp. 473-504). New York: Springer.
- Saylor, C., & Leach, J. (2009). Perceived Bullying and Social Support in Students Accessing Special Inclusion Programming. *Journal of Developmental and Physical, 21*, 69-80.
- Schmidt, M., & Bagwell, C. (2007). The Protective Role of Friendships in Overtly and Relationally Victimized Boys and Girls. *Merrill-Palmer Quarterly, 53*, 439-460.
- Schwartz, D., Dodge, K., & Coie, J. (1993). The Emergence of Chronic Peer Victimization in Boys' Play Groups. *Child and Development, 64*(5), 1755-1772.
- Schwartz, D., Proctor, L., & Chien, D. (2001). The aggressive victim of bullying: Emotional and behavioral dysregulation as a pathway to victimization by peers. In J. Juvonen, & S. Graham, *Peer harassment in school: The plight of the vulnerable and victimized* (pp. 147-174). New York: Guilford Press.
- Seals, D., & Young, J. (2003). Bullying and Victimization: Prevalence and Relationship To Gender, Grade Level, Ethnicity, Self-esteem, and Depression. *Adolescence, 38*, 735-747.
- Shields, A., & Cicchetti, D. (2001). Parental Maltreatment and Emotion Dysregulation as Risk Factors for Bullying and Victimization in Middle Childhood. *Journal of Clinical, 30*, 349-363.
- Siann, G., Callaghan, M., Glissov, P., Lockhart, R., & Rawson, L. (1994). Who gets bullied? The effect of school, gender, and ethnic group. *Educational Research, 36*, 123-134.
- Sigmund, A.-M. (2006). Advies van het Europees Economisch en Sociaal Comité over de preventie en aanpak van jeugdcriminaliteit en de rol van jeugdrechters in de Europese Unie. *Publicatieblad Nr. C 110*, 0075-0082.
- Slee, P., & Rigby, K. (1993). The relationship of Eysenck's personality factors and self-esteem to bully/victim behaviour in Australian school boys. *Personality and Individual Differences, 14*, 371-373.
- Smith, P. K., Madsen, K. C., & Moody, J. C. (1999). What causes the age decline in reports of being bullied at school? Toward a developmental analysis of risks of being bullied. *Educational Research, 41*, 267-285.
- Smith, P., & Hart, C. (2004). *Blackwell Handbook of childhood social development*. Oxford, UK: Blackwell.
- Smith, P., Talamelli, L., Cowie, H., Naylor, P., & Chauhan, P. (2004). Profiles of non-victims, escaped victims, continuing victims and new victims of school bullying. *British Journal of Educational Psychology, 74*, 565-581.

- Snare, A. (1991). Juvenile Delinquency in Sweden. In A. Snare, *Youth, Crime and Justice*.
Norwegia: Norwegian University Press.
- Statistics Sweden. (2012, september 2012). *Population Statistics*. Opgeroepen op oktober 11,
2012, van http://www.scb.se/Pages/Product____25799.aspx
- Steunpunt Jeugdhulp. (2012, november 19). *De nieuwe jeugdwet*. Opgehaald van Steunpunt
Jeugdhulp: <http://www.steunpuntjeugdhulp.be/?action=onderdeel&onderdeel=249>
- Stevens, V., De Bourdeaudhuij, I., & Van Oost, P. (2000). Bullying in Flemish schools: An
evaluation of anti-bullying intervention in primary and secondary schools. *British
Journal of Educational Psychology*, 70, 195-210.
- Stewart, E. (2003). School social bonds, school climate, and school misbehavior: A multilevel
analysis. *Justice Quarterly*, 20(3), 575-604.
- Sutherland, E., & Cressey, D. (1947). *Principles of Criminology* (6th edition ed.). Chicago:
Lippincott (1960).
- Svensson, R. (2003). A report from Sweden. In P. Smith, *Violence in Schools: The Response
in Europe* (pp. 216-231). London: RoutledgeFalmer.
- Swearer, S. (2008). Relational aggression: Not just a female issue. *Journal of School
Psychology*, 46, 611-616.
- Swearer, S., Espelage, D., Vaillancourt, T., & Hymel, S. (2010). What Can Be Done About
School Bullying?: Linking Research to Educational Practice. *Educational Researcher*,
39, 38-47.
- Swedish Code of Statutes*. (2008, juni 25). Opgeroepen op november 23, 2012, van
Regeringskansliet: <http://www.regeringen.se/content/1/c6/11/59/03/b463d1e1.pdf>
- Swedish National Board for Youth Affairs. (2010). *Youth and Youth policy - a Swedish
Perspective*. Stockholm: The Swedish National Board for Youth Affairs.
- TNO. (2012). *Samenvatting JGZ-richtlijn Pesten Concept augustus 2012*. Utrecht: TNO.
- Transparency International. (2011). *Corruption Perceptions Index 2011*. Opgehaald van
Transparency International: a global coalition against corruption:
<http://www.transparency.org/cpi2011/results/>
- Transparency International. (2012). *Corruption Perceptions Index 2012*. Opgeroepen op
december 7, 2012, van Transparency International: a global coalition against
corruption: <http://www.transparency.org/cpi2012/results>
- Ttofi, M. M., Farrington, D. P., & Baldry, A. C. (2008). *Effectiveness of Programmes to
Reduce School Bullying*. Stockholm: Edita Norstedts Västerås.

- Ttofi, M., & Farrington, D. (2011). Effectiveness of school-based programs to reduce bullying: a systematic and meta-analytic review. *Journal of Experimental Criminology*, 7(1), 27-56.
- Typisch Nederlands*. (sd). Opgeroepen op december 7, 2011, van Mens en Samenleving: <http://mens-en-samenleving.infonu.nl/sociaal-cultureel/10627-typisch-nederlands.html>
- Unnever, J., & Cornell, D. (2005). Bullies, aggressive victims, and victims: are they distinct groups. *Aggressive Behavior*, 31, 153-171.
- US Department of Education. (1998). *Preventing Bullying: A Manual for Schools and Communities*. Washington DC: Department of Education.
- Van der Kraan, Dorst, & Paulussen. (2008). *PRIMA-methode: samenvatting*. Opgehaald van Nederlands Jeugd Instituut: http://www.nji.nl/smartsite.dws?id=VSP_DEI_UTGEBR_BESCHR&recordnr=475&uitbreid=1
- van der Wal, M., de Wit, C., & Hirasing, R. (2003). Psychosocial Health Among Young Victims and Offenders of Direct and Indirect Bullying. *Pediatrics*, 111, 1312-1317.
- Van Gampelaere, M. (2012). *Traditioneel pesten versus cyberpesten*. Gent: Universiteit Gent.
- van Noije, L., & Wittebrood, K. (2008). *Sociale veiligheid ontsleuteld*. Den Haag: Sociaal Planbureau.
- van Rooijen, K. (2011). *Risicofactoren bij pesten*. Amsterdam: Nederlands Jeugd Instituut.
- Varjas, K., Henrich, C., & Meyers, J. (2009). Urban Middle School Students' Perceptions of Bullying, Cyberbullying and School Safety. *Journal of School Violence*, 8(2), 159-176.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Oldehinkel, A., de Winter, A., Verhulst, F., & Ormel, J. (2005). Pesten: over ouders, slachtoffers, ouders/slachtoffers en niet-betrokken leerlingen. *Kind en Adolescent*, 26, 305-317.
- Vereniging Openbaar Onderwijs. (sd). *Nationaal Onderwijsprotocol tegen Pesten*. Opgeroepen op november 3, 2012, van Vereniging Openbaar Onderwijs: https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:DJ983DcwZykJ:www.voo.nl/download/product/Nationaal%2520Onderwijsprotocol%2520tegen%2520Pesten.pdf+nationaal+onderwijsprotocol+tegen+pesten&hl=nl&gl=be&pid=bl&srcid=ADGEESgIljj_RIVZ92gdCzquUvIMiESbWb64p0jE3GWpu1gd
- Vermeer. (sd). *Gezond Onderwijs: Massages tegen pesten*. Opgeroepen op december 6, 2012, van Leef met je lijf: <http://www.leefmetjelijf.nl/gezondonderwijs.html>

- Vervoort, M., Scholte, R., & Oberbeek, G. (2008). Bullying and victimization among adolescents: The role of ethnicity and ethnic composition of school class. *Journal of Youth and Adolescence*, 39, 1-11.
- Vliek, L. (2011). *Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'Kanjertraining'*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- VVJ. (sd). *Jeugdbeleid in Nederland*. Opgeroepen op december 1, 2012, van https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:LoiN8gqc5HwJ:3d-2010.vvj.be/sessies/S1_regierol_van_lokale_besturen_present_gemeente_roosendaal.pdf+%EF%81%AFWaarom+is+dit+belangrijk+%EF%81%AFactieve+deelnemers+aan+de+samenleving+is+van+groot+belang+voor+het+vers
- Warr, M. (2005). Making Delinquent Friends: Adult Supervision And Children's Affiliations. *Criminology*, 43, 77-105.
- Wienke Totura, C., MacKinnon-Lewis, C., Gesten, E., Gadd, R., Divine, K., Dunham, S., & al., e. (2008). Bullying and victimization among boys and girls in middle school. *Journal of Early Adolescence*, 29, 571-609.
- Williams, K., Chambers, M., Logan, S., & Robinson, D. (1996). Association of common health symptoms with bullying in primary school children. *British Medical Journal*, 313, 17-19.
- Wong, D. (2004). School Bullying and Tackling Strategies in Hong Kong. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 48(5), 537-553.